

P. P. WIJK

MOEILIJKHEDEN EN MOGELIJKHEDEN VOOR HET GEZINSBEDRIJF

(GEZINSCYCLUS EN BEDRIJFSVOERING)

EEN BIJDRAGE TOT DE DISCUSSIE INZAKE
HET GEZINSBEDRIJF

STUDIES

No. 2

L6
2
A

MAART 1963

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

CONRADKADE 175 - 's-GRAVENHAGE - TEL. 61.41.61

INHOUD

	blz.
<i>Woord vooraf</i>	7
<i>Samenvatting van de opmerkingen der „toetsingscommissie”</i>	11
<i>Inleiding</i>	15
HOOFDSTUK I <i>Arbeidsaanbod, gezins- en exploitatiecyclus en aanpassingsmogelijkheden van het bedrijf aan het wisselende arbeidsaanbod</i>	20
§ 1. De uitgangspunten	20
§ 2. Het arbeidsaanbod	22
§ 3. De aanwendingsmogelijkheden van het wisselend arbeidsaanbod	24
§ 4. De aanpassing van de arbeidsbehoefte aan het wisselende arbeidsaanbod	28
HOOFDSTUK II <i>Het arbeidsinkomen tijdens de exploitatiecyclus</i>	30
§ 1. De uitgangspunten	30
§ 2. De begroting van de bedrijfsuitkomsten bij een permanent arbeidsaanbod	31
§ 3. De opbrengstmogelijkheden van het wisselend arbeidsaanbod	33
§ 4. De rentabiliteit van het gezinsbedrijf met zowel permanent als wisselend arbeidsaanbod	38
HOOFDSTUK III <i>Gezinsinkomen, gezinsuitgaven, vermogensvorming door het boerengezin en financiering van de bedrijfsvoering</i>	43
§ 1. De beloning van de meewerkende kinderen	43
§ 2. De vermogensvorming door de ongehuwde meewerkende zoon	46
§ 3. De vermogensvorming door de ongehuwde meewerkende dochter	47
§ 4. Het vermogen van de pas getrouwde boer en boerin	48
§ 5. De gezinsinkomsten en -uitgaven tijdens de exploitatiecyclus	48
§ 6. Voorbeelden van de financieringsmogelijkheden voor bedrijf en gezin en vermogensvorming tijdens de exploitatiecyclus	50
§ 7. Voorbeeld 1. De financiering, de vermogensvorming en de besparingen door de boer gedurende één exploitatiecyclus	52
§ 8. Voorbeeld 2. Vermogensvorming en financiering bij een zelfde bedrijfsexploitatie als in voorbeeld 1 wanneer de jonge boer begint met f 10.000,-	54

§ 9. Voorbeeld 3. Vermogensvorming en financiering indien de jonge boer met slechts f 10.000,- begint, maar gedurende de gehele cyclus het bedrijf van derden kan pachten	55
§ 10. Voorbeeld 4. De invloed van de verandering in het moment van aanvaarding en beëindiging van de bedrijfsexploitatie	57
§ 11. Het aan het einde van de exploitatiecyclus benodigde vermogen van de boer en zijn vrouw om voor de rest van hun leven in hun onderhoud te voorzien	60

HOOFDSTUK IV *Enige interessante details* 66

§ 1. Hoe wordt het eigendomsrecht van het bedrijf verkregen en hoe wordt de waarde van het bedrijf bepaald?	66
§ 2. Het in stand houden van de bedrijfsgebouwen en de hoogte van de nettopacht	67
§ 3. De financiële verschillen tussen exploitatie van het bedrijf door de eigenaar en door de pachter	68
§ 4. De opbrengst van het eigen vermogen tijdens de duur van één exploitatiecyclus	69
§ 5. De gevolgen van de voorgestelde organisatie voor de produktie van varkensvlees, eieren en slachtkippen op de gemengde zandbedrijven	71
§ 6. Wanneer en hoe kan een boer beginnen met een andere bedrijfsorganisatie?	73
§ 7. Financiering	75
§ 8. De invloed op de vermogensvorming van de ontvangen huwelijks giften en van erfenissen	77
<i>Samenvatting</i>	79
<i>Bijlagen</i>	83

TABELLEN EN FIGUREN TUSSEN DE TEKST

	blz.
Figuur I Meewerkende gezinsleden; generatie en leeftijd	22
Figuur II Arbeidsaanbod gedurende de exploitatiecyclus in uren per jaar	23
 Tabel 1 De veebezetting per 1 mei	 32
Tabel 2 De begroting	34
Tabel 3 Arbeidsaanbod en arbeidsbehoefte in de pluimvee- en mest- varkenssector	36
Tabel 4 Arbeidsinkomen per leggen en mestvarken; verhouding tussen opbrengsten en voederkosten in de varkenshouderij	37
Tabel 5 Arbeidsinkomen pluimvee- en mestvarkenssector	38
 Figuur III Arbeidsaanbod gedurende de exploitatiecyclus en werkgelegen- heid voor het wisselende arbeidsaanbod	 39
Figuur IV Het arbeidsinkomen van de boer op het begrote bedrijf in ver- gelijking met het C.A.O.-loon van een arbeider-veeverzorger en met het werkelijke arbeidsinkomen, verdiend op het gemengde zandbedrijf	41
 Tabel 6 Arbeidsinkomen van het gezin; aan gezinsleden uit te keren loon; arbeidsinkomen plus ondernemerswinst voor boer en boerin . .	 49
Tabel 7 Berekening van de besparingen van de boer, gedurende een ex- ploitatiecyclus (31 jaar)	53
Tabel 8 Vermogensvergelijking	53
Tabel 9 Nettopachtopbrengst	68
 Figuur V De opbrengst van het eigen vermogen tijdens de duur van één exploitatiecyclus	 70

BIJLAGEN

	blz.
I Uitkomsten van landbouwbedrijven op zandgrond	84
II Schema van het arbeidsaanbod op het gezinsbedrijf tijdens de exploitatiecyclus (duur 31 jaar) als gevolg van de gezinscyclus . . .	86
III De begroting	88
IV De produktie van stalmest en gier	91
V De benodigde hoeveelheden meststoffen	93
VI a, b De rundveebezetting	96
VII De voederbalans	98
VIII De door loonwerkers te verrichten werkzaamheden	99
IX De werktuigeninventaris	100
X Het permanente arbeidsaanbod en het arbeidsverbruik per 14-daagse periode	102
XI De berekening van de afschrijvingskosten, de rente en de overnemingswaarde van de varkensstal en de kippenhokken over de jaren waarin deze kunnen worden benut (exploitatiecyclus 31 jaar) . . .	103
XII Verdere bijzonderheden over de bedrijfsvoering	106
XIII Het verzekeringsschema van de boer en de meewerkende gezinsleden	115
XIV A. De vermogensvorming door de ongehuwde meewerkende zoon	116
B. De vermogensvorming van de ongehuwde meewerkende dochter	116
XV De opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer; 31-jarige exploitatiecyclus; beginvermogen f 39.000,—; met toelichting . . .	118
XVI De opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer; 31-jarige exploitatiecyclus; beginvermogen f 10.000,—	124
XVII De opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer, wanneer deze steeds het bedrijf kan pachten; 31-jarige exploitatiecyclus; beginvermogen f 10.000,—	126
XVIII Het schema van het arbeidsaanbod tijdens de exploitatiecyclus (duur 34 jaar) als gevolg van de gezinscyclus	128
XIX Het arbeidsaanbod en de arbeidsbehoefte in de pluimvee- en mestvarkenssector; exploitatiecyclus 34 jaar	129
XX De uitkomsten van de berekeningen van de afschrijvingskosten, de rente van de varkensstal en kippenhokken over de jaren waarin deze kunnen worden benut (exploitatiecyclus 34 jr.)	130
XXI Schematisch overzicht van het arbeidsaanbod gedurende de exploitatiecyclus van 34 jaar en de aantallen te houden mestvarkens en leg-hennen als werkgelegenheid voor het wisselend arbeidsaanbod . . .	131
XXII Opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer; 34-jarige exploitatiecyclus; beginvermogen f 29.000,—	132

WOORD VOORAF

Het is gebruikelijk op deze plaats de publikatie bij de lezer in te leiden. In de meeste gevallen kan worden volstaan met een beknopte aanduiding van onderwerp en doel van de publikatie. Dat ik in dit geval de behoefte gevoel aan een uitvoeriger toelichting hangt samen met het enigszins bijzondere karakter van deze studie, waarvan de inhoud en vorm bij de niet gewaarschuwde lezer tot misverstand aanleiding kan geven.

Deze studie is gewijd aan de problematiek van het gezinsbedrijf. Als centrale vraagstukken zijn daarbij aan de orde gesteld:

de moeilijkheden die zijn verbonden aan de aanpassing van de werkgelegenheid op deze bedrijven, aan de in de loop van de gezinscyclus wisselende omvang van het arbeidsaanbod;

de vraag hoe een gezinsbedrijf zich op de lange termijn kan handhaven en hoe de financiële consequenties van de bedrijfsoverdracht aan één van de kinderen kunnen worden opgevangen.

In de praktijk hangen deze problemen nauw samen. De wisselingen in de omvang van het arbeidsaanbod worden voor een groot deel veroorzaakt doordat de toekomstige bedrijfsopvolger na beëindiging van schooltijd en militaire dienst op het bedrijf gaat medewerken. Op vele bedrijven wordt deze uitbreiding van de arbeidsbezetting onvoldoende opgevangen door aanpassing van de werkgelegenheid, waardoor tegenover de meer beschikbare arbeid een te geringe stijging van het arbeidsinkomen staat en aan de medewerkende kinderen geen normaal loon wordt uitgekeerd. Juist in de jaren dat de kinderen meewerken bestaat bij een goede bedrijfsaanpassing de mogelijkheid het vermogen te vormen, dat later voor de bedrijfsoverneming door de zoon nodig is. Een onvoldoende reageren op de wisselingen van het arbeidsaanbod vergroot daardoor de moeilijkheden bij de overneming van het bedrijf. Hier worden van de boer en zijn gezinsleden een vooruitziende blik en een op de lange termijn gericht beleid gevraagd. Het doel van deze studie is het inzicht in deze problemen te verdiepen en de wenselijkheid van het denken op lange termijn aan te tonen.

Met het oog hierop is voor een fictief bedrijf en een fictief gezin een begroting opgesteld van de bedrijfsuitkomsten en de ontwikkeling van de financiële positie over de gehele periode waarin het bedrijf door een boer wordt geëxploiteerd; d.w.z. van het moment af, dat hij de exploitatie van het bedrijf van zijn vader overneemt totdat hij deze op zijn beurt aan zijn zoon overdraagt. De aanpassing van de werkgelegenheid aan de wisselende omvang van het arbeidsaanbod is daarbij bereikt door uit-

breiding en inkrimping van varkenshouderij en pluimveehouderij. Op grond van de begrote bedrijfsuitkomsten, gezinsuitgaven en persoonlijke uitgaven van de gezinsleden, is vervolgens nagegaan welke bedragen er op dit bedrijf elk jaar kunnen worden bespaard en hoe uiteindelijk de financiële positie van het bedrijf er uitziet nadat de zoon het bedrijf heeft overgenomen. Hierbij is o.a. ook rekening gehouden met de aanspraken van de fiscus, de oudedagsvoorziening van de rustende boer en zijn echtgenote en de noodzakelijk geachte uitkeringen aan de andere kinderen. Het bezwaar van een dergelijke begroting is dat een groot aantal vooronderstellingen moet worden gemaakt, die nimmer ten volle werkelijkheid zullen worden. In de eerste plaats zal in de lange periode, waarover de begroting zich uitstrekt, de maatschappelijke en technische ontwikkeling niet stil staan. De uitgangspunten van de begrotingen zijn echter geheel afgestemd op de huidige verhoudingen en er is geen poging gedaan de dynamiek in de ontwikkeling, die op lange termijn ongetwijfeld onder meer zal leiden tot wijzigingen in de door het boerengezin aan het leven gestelde eisen (inkomen, consumptiepatroon, lengte van de werktijd, gebondenheid aan het bedrijf) en die zal noodzaken tot voortdurende aanpassing van de bedrijfsopzet (verdere mechanisatie, bedrijfsvergroting) in de begroting op te nemen. In dit opzicht is dus een statisch beeld geschilderd. Het is niet de bedoeling geweest om aan te geven in welke richting de bedrijven zich in de toekomst zullen of moeten ontwikkelen. Om zoveel mogelijk ruimte open te laten voor deze ontwikkelingen is zelfs met opzet niet uitgegaan van een bedrijf en een bedrijfsvoering, waarbij de reeds nu bestaande technische mogelijkheden tot het uiterste zijn benut. Bij de beoordeling van de uitgangspunten en de uitkomsten van deze studie is het goed zich deze beperking voor ogen te houden. De uitkomsten van de begrotingen hebben reeds daardoor een beperkte geldigheid. Het is ook niet de bedoeling geweest in deze begrotingen een beeld te schetsen dat in alle opzichten representatief is voor de gemiddelde omstandigheden in de zandgebieden. De in deze studie weergegeven situaties zijn slechts gevallen, die in de praktijk kunnen voorkomen. Ook wat betreft de gedragslijn, die door de boer en zijn gezinsleden op verschillende punten zoals o.a. de samenstelling van het bedrijfsplan, het medewerken van vrouw en dochter op het bedrijf, de wijze waarop de fluctuaties in het arbeidsaanbod worden opgevangen, de beloning van de medewerkende kinderen, de omvang van de besparingen, de regeling van de bedrijfsopvolging, wordt gevolgd, moest in het kader van de begroting een keuze worden gedaan uit een veelal groot aantal mogelijkheden. Soms is daarbij vrij willekeurig een bepaald uitgangspunt gekozen omdat het voor het opstellen van begrotingen nu eenmaal nodig was iets aan te nemen. In vele gevallen is echter de keuze afgestemd op de gestelde doeleinden, nl. een volledige benutting en volwaardige beloning van de beschikbare arbeid en een redelijke financiële basis voor de voortzetting van het bedrijf door de opvolgende zoon.

De keuze betekent niet, dat er geen andere wegen zijn om dezelfde

doeleinden te bereiken. Wat betreft de in deze studie voorgestelde uitbreiding van varkenshouderij en pluimveehouderij moet zelfs worden gevreesd, dat bij algemene toepassing deze oplossing – in verband met de daaruit voortkomende verstoring van de markt – in het geheel niet aantrekkelijk zal blijken. Ook houdt deze keuze geen waarderingsoordeel in. Uit de begrotingen blijkt b.v. dat voor de instandhouding van het bedrijf en de bedrijfsopvolging door een zoon uit een gezin met vijf kinderen een in verhouding tot het inkomen sobere leefwijze wordt gevraagd. Een ieder, moet voor zichzelf uitmaken, of de offers, die hij zich moet getroosten, opwegen tegen het doel dat daarmee kan worden bereikt. Het is geenszins de bedoeling van deze publikatie hiervoor regelen te stellen. Deze studie wil slechts een aansporing zijn tot het consequent doordenken van de positie waarin men zich op de gezinsbedrijven bevindt en tot een tijdige bezinning zowel op de mogelijkheden die er, op lange termijn bezien, bestaan om bepaalde doeleinden te verwezenlijken, als op de maatregelen die hiervoor zijn vereist.

De overtuiging dat deze studie, indien men haar wil beschouwen als een bijdrage om de discussie over deze problemen op gang te brengen en het denken te stimuleren, een nuttige functie kan vervullen, heeft mij ertoe gebracht, ondanks de bezwaren die men tegen de uitgangspunten of de consequenties kan hebben, tot publikatie over te gaan.

Tot welk een commentaar deze studie kan leiden is reeds gebleken in de besprekingen van het concept dezer studie door de onderstaande commissie ad hoc, aan welker oordeel dit rapport is getoetst.

Ir. A. H. Crijns (voorzitter)	Hoofdingenieur-Directeur v.d. Voorlichting
Ir. J. Achterstraat	Hoofdingenieur-Directeur v.d. Voorlichting
L. A. M. de Bekker	Provinciale Voedselcommissaris
Ir. J. Bos	Cultuurtechnische Dienst
E. Broekhuis	Agrarisch-sociaal voorlichter bij de C.B.T.B.
Ir. P. J. van den Eynden	Wetenschappelijk medewerker N.C.L.B.
Joh. Laarhuis	Landbouwer
Drs. A. Peters	Hoofd v. d. afdeling agrarisch-sociale voorlichting K.N.B.T.B.
H. van de Venne	Directeur Boekhoudbureau L.L.T.B.

Sommige van de opmerkingen van de commissie hebben tot een min of meer ingrijpende wijziging van het aan de commissie voorgelegde concept geleid.

In de hiernavolgende samenvatting zijn de voornaamste bezwaren welke de commissie meende te moeten handhaven vermeld.

De verantwoordelijkheid van de commissie beperkt zich uiteraard tot het kenbaar maken van haar bedenkingen tegen de inhoud van deze studie. De verantwoordelijkheid voor de wetenschappelijke kant en het publiceren van de studie berust geheel bij het Landbouw-Economisch Instituut.

De commissie komt grote dank toe voor de vele uren die zij aan de bestudering en bespreking van deze studie heeft gewijd en voor de waardevolle opmerkingen en kanttekeningen die zij naar voren heeft gebracht. Deze studie is opgesteld door P. P. Wijk van de afdeling Bedrijfs-economisch Onderzoek in de Landbouw.

17
's-Gravenhage, maart 1963

De Directeur,
PROF. DR. A. KRAAL

SAMENVATTING VAN DE OPMERKINGEN DER „TOETSINGSCOMMISSIE”

Bij de bespreking van de conceptpublikatie „Moeilijkheden en mogelijkheden voor het gezinsbedrijf” zijn in de commissie verschillende bezwaren naar voren gekomen. Deze hebben voornamelijk betrekking op de uitgangspunten van deze studie, die naar haar oordeel te veel afwijken van wat in de praktijk gebruikelijk is of bereikt wordt. Tevens zijn de uitgangspunten soms onvoldoende afgestemd op de ontwikkelingen die op de gezinsbedrijven zijn waar te nemen of die naar het oordeel van de commissie zijn te verwachten.

De naar voren gebrachte bezwaren worden weergegeven in de volgorde waarin de verschillende onderwerpen in de studie voorkomen.

1. In de studie is er van uitgegaan dat ook vrouwelijke gezinsleden, zij het tijdelijk, op het bedrijf meewerken. De commissie betreurt dit. Hierdoor wordt gemakkelijk de suggestie gewekt, dat dit noodzakelijk of gewenst zou zijn. In de landbouw echter, ook op de gezinsbedrijven, neemt de vrouwenarbeid steeds meer af. De commissie meent dat een aanvaardbaarder en beter op de ontwikkeling in de praktijk aansluitend uitgangspunt zou zijn gekregen indien niet was uitgegaan van het tijdelijk medewerken van de vrouw en de dochter op het gezinsbedrijf.
2. De aanpassingen en de omvang van de werkgelegenheid, die in aansluiting aan de wisselingen in de omvang van de arbeidsbezetting op het bedrijf moeten plaats hebben, zijn te ingrijpend. Voor een deel zou dit bezwaar reeds worden opgeheven indien werd afgezien van het meewerken van vrouwelijke gezinsleden. De grootste piek in het arbeidsaanbod is immers mede een gevolg van het uitgangspunt dat in de periode dat de vader en de zoon beiden een volwaardige arbeidsprestatie kunnen leveren en volledig beschikbaar zijn, onder meer een dochter gedurende een deel van de dag op het bedrijf te werk moet worden gesteld.
Echter ook al zou de vrouwenarbeid worden uitgeschakeld, dan zijn de opeenvolgende inkrimpingen en uitbreidingen in de werkgelegenheid nog te groot en te abrupt. In de praktijk toch worden de wisselingen in de omvang van de arbeidsbezetting voor een deel opgevangen door aanpassing van het per jaar gewerkte aantal uren en door variatie in de omvang van de jaarlijks geleverde arbeidsprestatie. In de korte periode dat de zoon de militaire dienst vervult zal de vader trachten de produktieomvang zoveel mogelijk te handhaven,

ook al zal hij zich hiervoor extra inspanning moeten getroosten. Het niet volledig aanpassen van de werkgelegenheid aan het arbeidsaanbod mag niet alleen worden gezien als een gevolg van een onvoldoende inzicht in de situatie of van onvermogen om het bedrijfsbeleid hierop af te stemmen. Na geruime tijd alleen op het bedrijf te hebben gewerkt, met alle inspanning en gebondenheid welke dit meebrengt, zal b.v. de vader, wanneer de zoon op het bedrijf gaat meewerken, het wat gemakkelijker willen nemen. Het een zowel als het ander vloeit voort uit een psychologisch verklaarbare en naar het oordeel van de commissie volledig te billijken behoefte van de boer het nu verder wat kalmer aan te doen. Het is een fase van de gezinscyclus en van het leven van de boer, waarin hij zodoende niet alleen wat meer tijd beschikbaar kan krijgen voor zichzelf en zijn gezin, maar waarin ook de gemeenschap een groter beroep op hem zal doen om zich in te zetten voor het algemeen belang. Hieraan zal hij zich niet willen en mogen onttrekken.

Ook de zoon zal zich in die periode tijd moeten gunnen om te werken aan zijn verdere vorming en om intensief deel te nemen aan het gemeenschapsleven. Op zijn beurt staat hem als zelfstandige ondernemer een lange periode te wachten, waarin het bedrijf zijn volledige aandacht zal opeisen en hem weinig tijd zal laten voor andere activiteiten. In de studie is er van uitgegaan, dat de arbeidsbezetting zodanig is dat het arbeidsaanbod varieert tussen 3000 en 7000 uur en dat de omvang van de werkgelegenheid zich hierbij nauwkeurig moet aanpassen. Op grond van de hiervoor genoemde overwegingen meent de commissie dat het een psychologisch aanvaardbaarder en beter op de praktijk afgestemd uitgangspunt zou zijn de variatie in de omvang van de werkgelegenheid te beperken tot de marge van 2500 tot 5000 uur per jaar en deze in de korte periode van de militaire dienst wat af te vlakken. Hiermede zou tevens worden bereikt dat de wijzigingen in de bedrijfsopzet gemakkelijker uitvoerbaar zouden zijn en dat de nu wel zeer grote fluctuaties in de omvang van de pluimvee- en varkenssector tot een meer aannemelijke omvang zouden worden teruggebracht.

3. De commissie acht het voorts een bezwaar dat voor de oplossing van de problemen van de gezinscyclus in de studie uitsluitend is gewezen op de mogelijkheden deze binnen het bedrijf op te vangen door uitbreiding en inkrimping van de werkgelegenheid. Slechts terloops wordt gewezen op andere oplossingen, zoals het zoeken van werk op een ander landbouwbedrijf. De commissie meent dat hier toch zeker mogelijkheden voor de boerenzoon/opvolger liggen, hetzij op een bedrijf in de omgeving, hetzij in andere streken van het land. Gewezen wordt op de mogelijkheden om binnen een grotere groep van bedrijven de gevolgen van de gezinscyclus op te vangen. De gezinscyclussen van bedrijven met een verschillende werkgelegenheid zullen

immers faseverschillen vertonen, waardoor het totale arbeidsaanbod binnen een grotere groep van bedrijven van jaar tot jaar weinig zal uiteenlopen. Hierdoor zou het mogelijk zijn de fluctuaties in het arbeidsaanbod van de afzonderlijke bedrijven op te vangen, zonder te vervallen in de noodzaak de werkgelegenheid op elk bedrijf wisselend uit te breiden en in te krimpen.

4. In het algemeen wordt betwijfeld of bij de door de Commissie verwachte economische en technische ontwikkelingen een bedrijf van 10 hectare voldoende bestaansmogelijkheden zal blijven bieden, behalve misschien indien het boerengezin zich grote opofferingen wil getroosten. Zij meent daarom, dat aan het punt van vergroting van de bedrijfsoppervlakte te weinig aandacht is besteed, niet alleen als een oplossing voor de tijdelijke uit de gezinscyclus voortvloeiende moeilijkheden, maar ook als een middel om het voortbestaan van het bedrijf in de toekomst beter te verzekeren.
5. Gelet op het streven naar een verdere specialisatie van de bedrijven is het bedrijfsplan uit deze studie te gecompliceerd. De aandacht van de boer moet daardoor worden verdeeld over te veel verschillende bedrijfsonderdelen. Door specialisatie zouden bovendien grotere eenheden kunnen worden gevormd, waardoor meer gemechaniseerde arbeidsmethoden met relatief lagere kosten zouden kunnen worden toegepast en een relatief grotere arbeidsbesparing zou kunnen worden bereikt dan met de vermelde arbeidsmethoden mogelijk is. Bovendien is voor een zich over een lange periode uitstrekkende prognose bij de opstelling van het bedrijfsplan te weinig rekening gehouden met de te verwachten economische en technische ontwikkelingen. In de rundveehouderij en de akkerbouw zouden nu reeds meer gemechaniseerde arbeidsmethoden kunnen worden toegepast.
6. Op verschillende punten acht de commissie de begroting van de bedrijfsuitkomsten voor een eenmansbedrijf te optimistisch. De aangehouden fysieke opbrengsten en opbrengstprijzen vindt zij in het algemeen aan de hoge kant, terwijl anderzijds sommige kostenposten te laag zijn gewaardeerd. Naar het oordeel van de commissie zijn er voor een bedrijf op zandgrond, van 10 ha, wel bedrijfsorganisaties te ontwerpen waarmee de alleenwerkende boer een arbeidsinkomen zou kunnen behalen als in de studie is aangenomen. Hierbij zou dan echter een ruimer gebruik moeten worden gemaakt van de mogelijkheden tot mechanisatie en moeten worden overgeschakeld in de richting van sterkere specialisatie op de rundveehouderij en zou naast de aan de grond gebonden produktierichtingen de varkenshouderij of pluimveehouderij in het bedrijfsplan moeten worden opgenomen.
7. De uitgangspunten betreffende de inkomensbesteding wijken sterk af van wat de commissie psychologisch aanvaardbaar acht en wat de

praktijk te zien geeft. Deze besteding moet men bezien tegen de achtergrond van de hoogte van het behaalde inkomen en de maatschappelijke positie. De in de studie aangehouden besparingen zullen alleen te realiseren zijn indien de gezinsleden zich niet alleen veel genoegens ontzeggen, maar zich bovendien onttrekken aan de eisen die bij een met de maatschappelijke positie overeenkomende deelneming aan het gemeenschapsleven worden gesteld. Ook de noodzakelijk geachte dekking van risico's, zoals ziekte-, levens-, invaliditeitsverzekering, wordt nog te laag geacht.

8. De in de studie gegeven schets van de vermogensontwikkeling acht de commissie te rooskleurig. In praktisch alle gevallen zal wijziging van de uitgangspunten zoals de commissie dit nodig vindt leiden tot een geringere vermogensvorming.

Bovendien is onvoldoende rekening gehouden met de financiële consequenties die kunnen voortvloeien uit de ook in de toekomst noodzakelijke voortdurende aanpassing aan de zich wijzigende omstandigheden. De aanpassing voor de handhaving van de continuïteit van het bedrijf aan de verdere economische en technische ontwikkelingen zoals de commissie die ziet, kan het in de studie gegeven statische beeld van de vermogensontwikkeling volkomen verstoren.

9. Hoewel bezwaren naar voren zijn gebracht tegen verscheidene uitgangspunten, heeft de commissie in het algemeen veel waardering voor de opzet van de studie.

De bedrijfseconomische problematiek, welke voortvloeit uit de voortdurende wisselingen in de omvang van het arbeidsaanbod is zeer moeilijk en wordt in de praktijk vaak niet op een bevredigende wijze tot oplossing gebracht. De commissie acht het dan ook van veel belang dat een publikatie aan deze problemen wordt gewijd. Zij stelt het daarbij bijzonder op prijs dat deze problematiek in een studie is behandeld tegen de achtergrond van het bedrijfsbeleid op lange termijn met de daaraan verbonden problemen van vermogensvorming, bedrijfsopvolging en oudedagsvoorziening.

Een verder onderzoek naar de werkelijke situatie op de bedrijven ten aanzien van deze punten moet van veel belang worden geacht.

Als eindoordeel wil de commissie als haar mening geven dat zij liever had gezien dat berekeningen waren gemaakt over de belangrijkste onderdelen van de bedrijfsvoering aan de hand van meer dan één hypothese. Daardoor zou het mogelijk zijn geweest de voornaamste onderwerpen van deze studie van verschillende kanten te belichten en te beoordelen.

INLEIDING

Een gezinsbedrijf in de landbouw wordt in deze studie gezien als een bedrijf waarop de verrichte arbeid uitsluitend of vrijwel geheel van gezinsleden afkomstig is en waar één van de gezinsleden in de toekomst het bedrijf van de vader zal overnemen.

Dit bedrijfstype is sinds oude tijden kenmerkend voor de zandgronden in Nederland. Op het overgrote deel van de bedrijven op de zandgronden is de oppervlakte cultuurgrond zo beperkt dat de boer vrijwel geen behoefte heeft aan vreemde arbeidskrachten en meestal slechts met moeite en onvolledig erin slaagt op zijn bedrijf redelijk lonend werk te vinden voor zijn zoon en/of dochter en verdere gezinsleden, voor zover die tijd voor het bedrijf beschikbaar hebben.

Ter verbetering van het per gezinslid per uur in het bedrijf te verdienen inkomen is te denken aan de volgende mogelijkheden:

1. uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond;
2. vermindering van het aantal „gezinsuren”;
3. intensivering van het bedrijf.

In deze drie richtingen is de laatste jaren gewerkt en niet zonder resultaat. Nochtans zijn de resultaten die het kleinere gezinsbedrijf op de zandgronden te zien geeft aan de lage kant; vooral indien b.v. door het medewerken van de zoon de arbeidsbezetting 2 of meer volwaardige arbeidskrachten telt.

Het is geen noodzaak dat de zoon op het bedrijf van de vader zijn opleiding geniet. In Denemarken bijvoorbeeld is het heel normaal dat de zoon bij vreemden gaat werken. Ook in Nederland zou het mogelijk zijn, zij het meestal niet in de omgeving van het ouderlijke huis. Het is echter geen gebruik. Aangezien uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond, zolang het gebruik blijft dat de zoon op het ouderlijke bedrijf werkt, voor deze bedrijven slechts zeer bescheiden kan zijn, zal de verbetering van het gezinsinkomen moeten komen van intensivering van de productie.

Intensivering is eveneens nodig om een eventueel medewerkende vrouw, dochter of vader lonend werk te verschaffen.

Dat dit probleem in de praktijk nog niet bevredigend is opgelost, blijkt uit de onderzoeken van het L.E.I. over de oorzaken van inkomensverschillen op de bedrijven in de zandgrondgebieden¹. In dit en andere

¹ G. Hamming en A. H. J. Liberg: „Aspecten van de bedrijfsvoering van de gemengde bedrijven op zandgronden”, B.E.M. No. 31.

rapporten van het L.E.I.¹ komt nog even de vraag naar voren in hoeverre het niet evenredig oplopen van de hoeveelheid nuttig werk en de beschikbare arbeidskrachten een gevolg is van „niet kunnen” en in hoeverre van „niet willen”. Een duidelijk antwoord is op deze vraag nog niet gegeven.

De indruk bestaat dat het verschijnsel van snelle afneming in de hoeveelheid zinvolle arbeid per man, bij stijging van de arbeidsbezetting van het bedrijf, in het algemeen meer een gevolg is van „niet kunnen” of van het niet zien van de mogelijkheden dan van „niet willen”.

Deze indruk is verkregen uit de reacties van boeren met betrekking tot dit vraagstuk en uit gesprekken met de landbouwvoorlichtingsdienst. Uit het statistische materiaal over het inkomen per arbeidskracht op de z.g. L.E.I.-bedrijven op de zandgronden, die geacht worden sociaal-economisch verantwoord en goed geleid te zijn, is de bedoelde afneming, uitgedrukt in standaarduren per arbeidskracht, ook duidelijk aangetoond. Op deze 325 bedrijven, overwegend van 7-15 ha groot, is per arbeidskracht over de oogstjaren 1956 t/m 1960 gemiddeld per jaar $\pm$ f 5020,- arbeidsinkomen verdiend. Bij 3000 uur per jaar kwam volgens de C.A.O.-regeling het loon van de arbeider-veeverzorger incl. sociale lasten en vakantietoeslag op $\pm$ f 5620,-, als gemiddelde voor deze 5 jaar. (In bijlage I is een specificatie van de inkomens gegeven naar gebied en grootteklasse van de bedrijven.)

Uit de richtlijnen, die bij het kiezen van de bedrijven worden gevolgd, kan men afleiden dat sociaal-economisch niet verantwoorde en/of niet goed geleide bedrijven in beginsel niet tot de L.E.I.-bedrijven kunnen behoren. Volledigheidshalve moet wel worden opgemerkt, dat bedrijven met relatief zeer veel varkens en/of pluimvee en/of melkkoeien ten opzichte van hetgeen in het gebied en in de gegeven grootteklasse gebruikelijk is, evenmin gekozen plegen te worden.

Hoewel de allerbest geachte bedrijven in beginsel eveneens buiten de L.E.I.-bedrijven zijn gehouden, blijkt er onder de L.E.I.-bedrijven een aantal voor te komen, waarop de boer en zijn meewerkende gezinsleden aanmerkelijk meer inkomen weten te behalen dan de gemiddelde jaar-kosten van een arbeider volgens de C.A.O.-regeling.

Gezien het relatief grote aantal gevallen, waarin de boer en de meewerkende gezinsleden niet het C.A.O.-loon verdienen, is het hoogst onwaarschijnlijk dat hier steeds sprake is van „niet willen”.

Voor zover er sprake is van „niet kunnen” dient een onderscheid te worden gemaakt tussen:

- a. het niet zien van voldoende lonende werkgelegenheid in het eigen bedrijf voor de additionele gezinskrachten;

¹ G. Hamming: „Een bedrijfsvergelijkend streekonderzoek op de zandgronden”, Rapport No. 384.

A. Maris en R. Rijnveld: „Het kleine-boerenvraagstuk op de zandgronden in de periode 1949-1958”, L.E.I.-publicatie 1960.

- b. het wel zien van mogelijkheden doch „niet kunnen” wegens gebrek aan geldmiddelen;
- c. „niet kunnen” – als synoniem voor „niet durven” – in verband met bepaalde risico's.

Men zou kunnen proberen na te gaan wat in de praktijk de oorzaken geweest zijn dat boeren, die er wel naar streefden het C.A.O.-loon voor zich en hun medewerkende gezinsleden te verdienen, daar toch vaak niet in geslaagd zijn. Ongetwijfeld zou men zien dat in het ene geval „het niet zien van de mogelijkheden”, in het andere de beperkte middelen of de beduchtheid voor de risico's de overheersende oorzaak waren /was. In de meeste gevallen zal een combinatie van twee of zelfs drie mogelijke oorzaken van „niet kunnen” verwacht mogen worden.

Een dergelijk onderzoek zou echter een uitgebreide kennis veronderstellen van alles wat redelijkerwijs wel mogelijk zou zijn geweest. Men zou voor het verkrijgen van die kennis kunnen denken aan een diepgaande bestudering van hetgeen de boeren gedaan hebben, die wel erin geslaagd zijn tenminste het C.A.O.-loon voor de medewerkende gezinsleden te verdienen. Ongetwijfeld zou een diepgaand onderzoek naar de manier waarop het die „geslaagde boeren” gelukt is, belangwekkende uitkomsten kunnen opleveren. Maar toch moet men zeer voorzichtig zijn met het hanteren van de uitkomsten van een dergelijk onderzoek. Een deel van de spreiding in de uitkomsten wordt immers verklaard door toevallige omstandigheden; geluk of ongeluk speelt altijd een zekere rol. Het is bovendien niet voldoende dat het gezinsbedrijf gedurende een betrekkelijk korte periode meer dan het C.A.O.-loon voor de verrichte arbeid oplevert; het is wenselijk dat dit in alle fasen van de gezinscyclus gelukt.

Zo'n gezinscyclus duurt normaliter 30 tot 35 jaar en de hoeveelheid arbeid die door het werken op het eigen bedrijf haar beloning moet vinden, is in die periode aan grote schommelingen onderhevig. Het is voor het gezinsbedrijf normaal dat in sommige jaren de boer al het werk alleen zal moeten verrichten, terwijl hij in andere jaren ook aan een volwassen zoon een volledige zinvolle dagtaak moet verschaffen en bovendien een dochter gedeeltelijk in het bedrijf moet kunnen tewerkstellen. Dit wisselende arbeidsaanbod geeft problemen. Of er in de praktijk boeren zijn die deze problemen op bevredigende wijze hebben opgelost, is eigenlijk pas te beoordelen als men over hun gehele gezinscyclus cijfers heeft. Het is immers heel goed denkbaar dat zij in bepaalde jaren, bij het dan bestaande aanbod aan gezinsarbeidskrachten, tot relatief hoge inkomens komen doch zich zozeer ingesteld hebben op een bepaalde, tijdelijke gezinssamenstelling, dat zij later niet of slechts met grote offers het bedrijf kunnen aanpassen aan de gewijzigde omstandigheden.

Er is echter geen statistisch materiaal van boeren, die over de gehele cyclus gezien, steeds voldoende lonend werk hadden voor hun fluctuerend arbeidsaanbod. Het is dus niet te zeggen in hoeverre de boeren in

de praktijk geslaagd zijn in het op langere termijn renderend maken van het wisselende aanbod van de gezinsarbeid.

De analyse van het beschikbare L.E.I.-materiaal heeft wel sterke aanwijzingen gegeven dat er op tal van bedrijven meer inkomen door de meewerkende gezinsleden kan worden verdiend. Hierbij werd echter geen inzicht verkregen hoeveel arbeidsinkomen redelijkerwijs meer verwacht mag worden. Om van dit laatste een indruk te verkrijgen, zal een andere methode moeten worden gevolgd.

Men zou daarbij aan de volgende methode kunnen denken. In het statistische materiaal komen bedrijven voor in allerlei fasen van de gezinscyclus: bedrijven werkend met 1, 1½, 2 en 2½ volwaardige arbeidskrachten en allerlei tussenvormen. Men kan nagaan welke van de bedrijven met een bepaald type arbeidsbezetting de beste uitkomsten te zien geven en dan bij elkaar optellen wat de praktijk voor elke fase als de beste uitkomst had laten zien. Maar dit totaal is niet zonder meer als het maximaal bereikbare van de gehele gezinscyclus te zien; dit totaal ligt waarschijnlijk te hoog. Men mag namelijk niet verwachten dat de bedrijven in alle fasen van de gezinscyclus dát hoge niveau weten te handhaven hetwelk op de hiervoor bedoelde wijze voor een aantal bedrijven tijdelijk kon worden geregistreerd.

Er zijn nog andere redenen waarom de som van de uitkomst van de beste bedrijven in elk van de arbeidsbezettingstypen te hoog zal liggen, als maatstaf voor het mogelijke, gedurende de gehele gezinscyclus.

De verschillende fasen van de gezinscyclus stellen verschillende eisen aan de boer. De kwaliteiten van de ene boer zijn het sterkst als hij er alleen voor staat; die van de andere boer als hij met zijn zoon en dochter werkt enz. Ook met een bepaalde inrichting van de gebouwen, een verkaveling van de grond, een technische uitrusting enz., kan de ene boer met een bepaald aantal arbeidskrachten een beter resultaat bereiken dan de andere.

In principe heeft elk bedrijf op het moment dat de boer zijn cyclus begint zijn eigen mogelijkheden. Maar ook vindt elke boer in zijn capaciteiten en in de financiële middelen waarover hij kan beschikken, alsmede in de grootte en kwaliteiten van het gezin dat hij gaat vormen, zijn begrenzing. Daarenboven heeft elk boerengezin zijn eigen ideeën over arbeidstijd, consumptieniveau, besparingen, onderwijs enz. Wat in de loop van de gezinscyclus aan inkomens kan worden verkregen is mede hiervan afhankelijk.

Het is daarom niet mogelijk met één of enkele voorbeelden aan te tonen hoe alle gezinsbedrijven in een optimale situatie kunnen komen voor de gehele duur van de gezinscyclus.

Wel doenlijk is het – van realistische veronderstellingen uitgaande – een of enkele gevallen uit te werken die laten zien wat wel en niet mogelijk moet worden geacht en welke momenten in de cyclus van grote betekenis zijn.

De in deze studie uitgewerkte gevallen zijn hypothesen, doch zijn geba-

seerd op aan de werkelijkheid ontleende gegevens en op realistische veronderstellingen. Zij pretenderen dan ook een – weliswaar gestyleerd – beeld te geven van hetgeen de praktijk misschien reeds te zien gaf en in elk geval te zien zou kunnen geven. De gekozen modellen zijn voorts realistisch in die zin, dat zij niet pretenderen het maximaal mogelijke inkomen op te leveren, dat bij de gegeven vooronderstellingen haalbaar is. Een kundige en scherp op het inkomen lettende boer zal in de gegeven omstandigheden meer kunnen verdienen dan in de voorbeelden is berekend.

Een uiteindelijk niet zonder meer te handhaven vereenvoudiging is, dat geen rekening is gehouden met een aantal onzekerheden waarmee de boer te maken heeft, zoals het verloop in zijn gezinscyclus en de opbrengsten- en kostenontwikkeling.

Het ligt in de bedoeling in de naaste toekomst een speciale studie te wijden aan deze onzekerheden, waarbij dieper zal worden ingegaan op de risico-elementen waarmee het boerenbedrijf in de praktijk wordt geconfronteerd.¹

¹ In verband hiermede kan het volgende worden opgemerkt.

Het zal de haast automatisch uit de vooronderstellingen voortvloeiende uitkomsten van de gekozen modellen relativeren, waardoor voorkomen wordt dat de modellen als een praktijkrecept zouden worden gezien, terwijl ze geen andere bedoeling hebben dan aanknopingspunten te geven voor vruchtbaar denken over de manier waarop het gezinsbedrijf een redelijk bestaan kan verschaffen aan de elkaar opvolgende generaties.

HOOFDSTUK I

ARBEIDSAANBOD, GEZINS- EN EXPLOITATIECYCLUS EN AANPASSINGSMOGELIJKHEDEN VAN HET BEDRIJF AAN HET WISSELENDE ARBEIDSAANBOD

§ 1. DE UITGANGSPUNTEN

Voor de in deze studie te onderzoeken modellen voor kleine bedrijven op zandgrond is als huwelijksleeftijd aangenomen 28 jaar voor de man en 27 jaar voor de vrouw. Deze huwelijksleeftijd ligt weliswaar lager dan het landelijke gemiddelde voor deze categorie van boeren en boerinnen, maar rekening werd gehouden met de wensen die er leven bij de komende generatie. Verder wordt verondersteld dat uit dit huwelijk vijf kinderen worden geboren en wel in het tweede, derde, vierde, zevende en negende huwelijksjaar.

Er wordt aangenomen dat één kind in het 27ste, één in het 29ste en drie kinderen in het 31ste huwelijksjaar van de ouders trouwen. Tenslotte wordt verondersteld dat de langstlevende ouder daarna nog 25 jaar leeft.

De cyclus van het hier voorgestelde gezin is dus 57 jaar. Het jaar van geboorte van de kinderen kan ook voor de bedrijfsexploitatie grote betekenis hebben. Het kan tot gevolg hebben dat de vrouw die tevoren in het bedrijf werkzaamheden verrichtte, daartoe tijdelijk niet meer in staat is, omdat zij volledig bezet is met huishoudelijke werkzaamheden. In die periode staat de boer alleen voor al het werk. Later, wanneer de kinderen op een leeftijd zijn dat beslist moet worden voor welk beroep een opleiding zal worden gevolgd, zal wellicht één jongen boer willen worden. Hier wordt verondersteld dat de ouders de opvatting zijn toegedaan dat niet meer zoons op het bedrijf moeten blijven dan waarvoor de mogelijkheid aanwezig is om in de toekomst zelfstandig boer te worden en voor wie rendabele arbeid is te verschaffen. Dit aantal zal meestal tot één beperkt blijven. Lichamelijke en/of geestelijke ongeschiktheid voor een beroep kan weleens de oorzaak zijn dat van deze weg moet worden afgeweken. Dat zijn echter uitzonderlijke gevallen, waarmee hier – waar een algemene lijn wordt uitgestippeld – geen rekening wordt gehouden.

Vrij algemeen wordt het als minder gewenst gezien beslist de oudste of jongste zoon tot opvolger te bestemmen. Van groot belang is het dat hiervoor die zoon in aanmerking komt die interesse in het landbouwbedrijf heeft en die over voldoende intellect en ondernemingsgeest beschikt om een boerenbedrijf volgens moderne opvattingen te kunnen leiden.

In deze studie is verondersteld dat het tweede kind een zoon is die als opvolger in aanmerking komt en dat de dochter, die een deel van haar tijd in het bedrijf besteedt, als derde kind is geboren.

Ook de op het bedrijf blijvende jongen zal na de leerplichtige leeftijd een gedegen vakopleiding dienen te volgen, in welke jaren hij echter wel reeds enigmate kan meewerken.

Daarna zal deze jongen 1½ jaar de militaire dienstplicht vervullen, gedurende welke periode hij uitgeschakeld is voor werk op het bedrijf. Na zijn dienstplicht vervuld te hebben zal hij als volwassen persoon, eerst onder leiding en toezicht van de vader, alle werkzaamheden kunnen verrichten.

Dikwijls zoeken de dochters na de leerplichtige leeftijd en vóór hun huwelijk ook een werkring. Uit vele vrouwelijke beroepen kan door hen een keuze worden gedaan. Van de kant van de ouders wordt tegen deze gang van zaken meestal weinig bezwaar gemaakt.

Niettegenstaande deze vele aantrekkelijke mogelijkheden is het zeker het overwegen waard een dochter met interesse in het bedrijf een opleiding te geven aan een (landbouw)huishoudschool. Het meisje ontvangt daar een nuttige huishoudelijke opleiding; op een landbouwhuishoudschool wordt deze huishoudelijke opleiding aangevuld met kennis van het verzorgen van de groentetuin en onderricht in het verzorgen van pluimvee.¹ Deze dochter zal thuis in het gezin en in het bedrijf kunnen werken. Ook al trouwt zij later niet met een boer, dan heeft haar toekomstige man het met haar, gezien haar kennis van het op een doelmatige wijze besturen van een huishouding, wellicht niet slechter getroffen dan wanneer dit meisje tijdelijk werkzaamheden buiten het gezin en bedrijf had verricht. Als eerste van de twee te bespreken varianten in de gezinscyclus nemen wij hier aan, dat de boer bij zijn trouwen tevens met de zelfstandige exploitatie van een bedrijf begint. Wanneer dan het in het derde huwelijksjaar geboren kind een jongen is en deze op dezelfde leeftijd (28 jaar) boer wordt als zijn vader, is de laatste op het moment van exploitatie-overdracht 59 jaar. Dit lijkt jong en deze leeftijd is ook lager dan die waarop nu meestal de bedrijfsexploitaite wordt overgedragen.

Het is echter de consequentie van de gekozen uitgangspunten waarbij ook de mogelijkheid dat de zoon op een ander bedrijf dan dat van de vader zelfstandig wordt, buiten beschouwing is gelaten. Daar later zal blijken, dat het vroege abdiceren bepaalde voordelen biedt, is deze consequentie wel te aanvaarden.

In deze studie wordt het tijdvak waarin een persoon voor eigen rekening een landbouwbedrijf exploiteert een *exploitatiecyclus* genoemd. Deze cyclus heeft onder de hier gemaakte veronderstellingen een lengte van 31 jaar.

Verwacht wordt dat de vader daarna nog 7 jaar, nl. tot zijn 66ste jaar,

¹ In „Bedrijfsopvolging in de landbouw” (1961), samengesteld door de werkgroep „Agrarische bedrijfsopvolging” van de K.N.B.T.B. onder leiding van dr. mr. W. B. Helmich wordt op blz. 25 gezegd: „Een factor die bij de keuze (van de bedrijfsopvolger) van groot belang is, is de (aanstaande) schoondochter. De invloed die de boerin op de gang van zaken in het boerenbedrijf uitoefent, mag niet worden onderschat”.

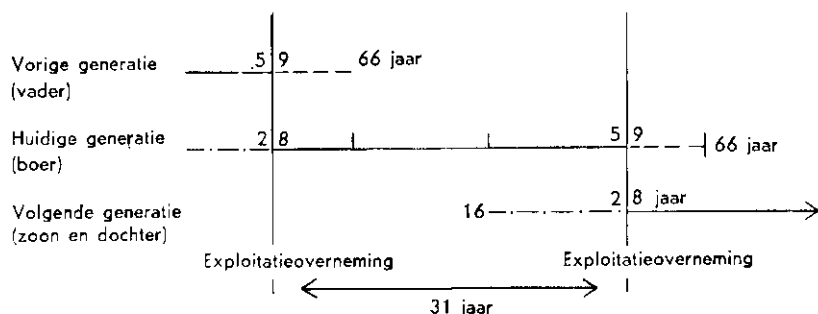
in staat en genegen zal zijn halve dagen lichte werkzaamheden te verrichten. In de meeste gevallen zal het ook uit financieel oogpunt wel noodzakelijk zijn uit arbeid nog enige inkomsten te verkrijgen.

§ 2. HET ARBEIDSAANBOD

In verband met de variatie in de gezinsopbouw tijdens de exploitatiecyclus, is de lengte hiervan verdeeld in drie hoofdtijdvakken, met een onderverdeling van tijdvak I en III (zie de figuren I en II of bijlage II). Aangenomen wordt dat de boer en de vader gedurende het gehele tijdvak I, dat in totaal 7 jaar omvat, werken, terwijl de boerin hiervan de eerste vijf jaar meewerkt. In tijdvak II, duur 11 jaar, werken noch de vrouw noch de vader en staat de boer alleen voor alle werkzaamheden. In tijdvak III, duur 13 jaar, kan gedurende de eerste 3,5 jaar (tijdvak IIIa) op arbeidsaanbod worden gerekend van de boer, zijn vrouw en een zoon (de toekomstige opvolger). Daarna, in tijdvak IIIb, duur 1,5 jaar, moet de zoon de militaire dienstplicht vervullen en kan dus niet op het bedrijf meewerken. De dochter begint nu echter mee te werken. Gedurende het daarna komende laatste tijdvak IIIc, met een lengte van 8 jaar, werkt de vrouw behalve het eerste jaar niet meer mee, maar nu staan naast de boer de volwassen zoon en dochter.

Meewerkende gezinsleden; generatie en leeftijd

FIGUUR 1

Figuur I geeft schematisch weer door welke personen gedurende de exploitatiecyclus gewerkt kan worden. Het aantal uren per jaar, dat deze personen afzonderlijk in de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus zullen kunnen werken wordt in figuur II tot uitdrukking gebracht (arbeidsaanbod).

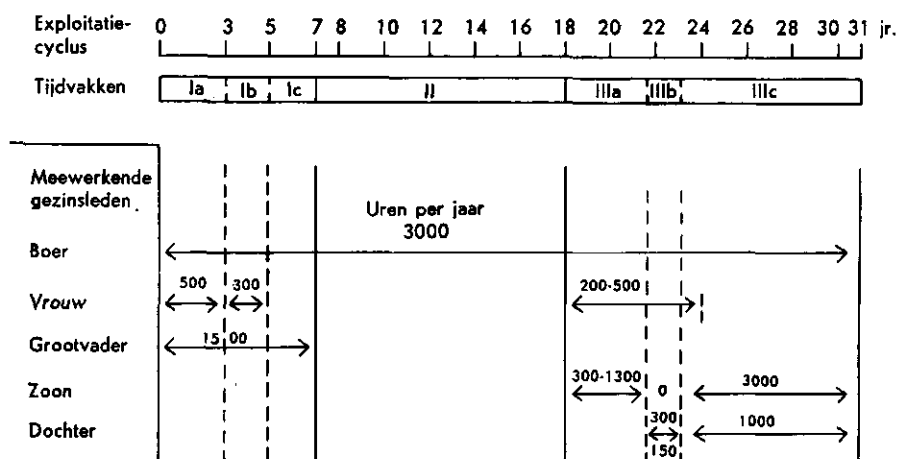
Bij het vaststellen van deze aantallen werkuren per jaar voor de verschillende personen is rekening gehouden met de volgende factoren:

1. met de leeftijd en met de beschikbare tijd van de betrokkenen. Het gestelde jaarmaximum van 3000 uur is meer dan heden door betaalde werknemers wordt gewerkt. Wie echter bij de huidige verhoudingen in een kleine zelfstandige onderneming, ook buiten de landbouw, een bestaan wil hebben en materieel nog vooruit wil komen, zal meestal

dit maximum van 3000 uur per jaar wel aan zijn onderneming moeten besteden. In de praktijk is het aantal uren dat de boer werkt op een bedrijf van 10 ha, als hij alleen staat, vaak meer.

Arbeidsaanbod gedurende de exploitatiecyclus in uren per jaar

FIGUUR II

Het uitgangspunt van een constant aantal werkuren per jaar gedurende een gehele exploitatiecyclus wijkt af van wat dikwijls in de praktijk wordt gezien.

Vele jonge boeren werken immers gedurende de eerste jaren van hun exploitatiecyclus zo lang als zij menen te kunnen volhouden, met het doel een zo groot mogelijk arbeidsinkomen per jaar te verkrijgen. Veelal is dit ook noodzakelijk, aangezien vele jonge boeren met grote schulden beginnen en dientengevolge jaarlijks aanzienlijke bedragen aan rente en aflossingen moeten betalen.

In het tweede tijdvak van de exploitatiecyclus, wanneer de schulden geheel of gedeeltelijk kunnen zijn afgelost, zijn de kosten van levensonderhoud van het toch meestal in aantal uitgebreide gezin echter zo hoog geworden dat de boer ook in dit tijdvak lang zal moeten werken. Eerst op 50- à 55-jarige leeftijd van de boer kan/kunnen een of meer van zijn kinderen in het bedrijf meewerken. De vader die zoveel jaren hard heeft moeten werken en lange dagen heeft moeten maken, wil het nu wel eens wat kalmer aandoen en zal dan in plaats van b.v. 3500 à 3700 niet meer dan 2000 à 2500 werkuren per jaar gaan werken. Op dit moment moet hij beslissen op welke wijze meer werkgelegenheid geschapen kan worden voor het vergrote arbeidsaanbod. Onder deze zeer moeilijke omstandigheden nemen velen er genoegen mee een klein, gemakkelijk te verwezenlijken bedrijfsverandering aan te brengen. Er worden b.v. enige melkkoeien meer gehouden of men koopt of pacht er een perceeltje land bij. Gezien het feit dat de vader jaren lang zware arbeid heeft moeten verrichten, is deze houding te begrijpen.

De omstandigheden van de boer in deze studie zijn – zoals in de volgende hoofdstukken zal blijken – daarentegen zodanig dat hij in de eerste jaren van zijn exploitatiecyclus weinig behoefte af te lossen en slechts een gering bedrag als rentevergoeding voor geleende gelden moet betalen. Hij heeft derhalve geen overmatig lange werkdagen te maken. Verder verricht een loonwerker met een uitgebreid werktuigenpark verscheidene werkzaamheden, welke wanneer deze niet door middel van werktuigen zouden worden gedaan, vele dagen zouden duren en tevens veelal zeer vermoeiend zijn.

Omdat hij in zijn jonge jaren zich niet overmatig heeft behoeven in te spannen zal hij op de leeftijd dat zijn zoon/opvolger uit de militaire dienst komt, ook weinig behoefte gevoelen zijn niet extra lange werkdagen te verkorten. Temeer daar hij de vermoeiendste karweitjes nu desgewenst aan zijn zoon kan overlaten.

Men kan dan ook het leven van de in deze studie behandelde boer niet op een lijn stellen met het leven zoals verscheidene boeren dit in werkelijkheid leiden.

2. Het aantal uren dat de boerin in het bedrijf meewerkt in de diverse perioden is, gezien de voorbeelden in de praktijk, niet te hoog gesteld. Weliswaar wordt dit aantal door de dochter en de geabdicerde vader te leveren uren in de praktijk op dit soort bedrijf niet vaak bereikt, maar dit wordt veroorzaakt doordat er onvoldoende werk voor hen is. Wordt het aantal uren wel gehaald, dan is het toch zelden met arbeid waarmede zij tenminste het C.A.O.-loon verdienen.

Onder de gemaakte veronderstellingen bedraagt het arbeidsaanbod (in uren per jaar):

- 5000 in de eerste drie jaar (periode Ia);
- 4800 in het vierde en vijfde jaar (periode Ib);
- 4500 in het zesde en zevende jaar (periode Ic);
- 3000 in het achtste t/m 18e jaar (periode II);
- 3600 tot 4600 in het 19e t/m 23e jaar (w.o. leerlinguren)
(periode IIIa en IIIb);
- 7000 van 24e t/m 31e jaar (periode IIIc).

Een variant die wat dichter bij de huidige praktijk aansluit, is die waarbij de vader het bedrijf niet op 59-jarige leeftijd maar eerst op 65-jarige leeftijd overdoet. Op zichzelf behoeft daardoor in het arbeidsaanbod in de verschillende jaren niets te veranderen. Nemen wij echter aan – zoals de praktijk wel laat zien en het jonge gezin in elk geval wenst –, dat het jonge gezin niet op de boerderij maar elders woont, dan zal het voor de toekomstige boerin vaak niet doenlijk zijn op het bedrijf mee te werken.

§ 3. DE AANWENDINGSMOGELIJKHEDEN VAN HET WISSELEND ARBEIDSAANBOD

In de vorige paragraaf is reeds vermeld dat een van de gezinsleden, nl. de boer, gedurende alle jaren van de exploitatiecyclus aanwezig is en

dat erop mag worden gerekend dat deze ieder jaar evenveel uren kan werken, nl. 3000 uur.

Het permanente arbeidsaanbod is dus 3000 uur per jaar. Daarnaast is er een wisselend arbeidsaanbod, dat slechts gedurende een deel van de exploitatiecyclus beschikbaar is en dat bovendien niet in alle jaren even groot is.

Voorts nemen wij aan, dat normaliter geen gezinslid meer dan 70 uur per week behoeft te werken.

Nu dient te worden nagegaan of er een eenvoudige, overzichtelijke en gemakkelijk uitvoerbare methode bestaat om de beschikbare gezinsarbeid (permanent en wisselend), in de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus, volledig in te schakelen.

Met het oog op de omvangrijke en veelvuldig voorkomende wijzigingen in het arbeidsaanbod, dient voor deze arbeid werkgelegenheid te worden geschapen in bedrijfsonderdelen welke op vrij eenvoudige wijze en op korte termijn kunnen worden opgezet, uitgebreid of ingekrompen en beëindigd.

Bij het scheppen van meer werkgelegenheid zal er tevens op moeten worden gelet door welke personen de arbeid verricht zal moeten worden. De vader zal, wanneer hij ouder is geworden, waarschijnlijk ook wel wat lichtere arbeid willen verrichten. De zoon en de boer zullen in ieder geval de lichamelijke zwaarste werkzaamheden en alle voorkomende veldarbeid voor hun rekening nemen. Wat andere meewerkende gezinsleden betreft, zal rekening moeten worden gehouden met de lichamelijke capaciteiten van deze medewerkers en is het wenselijk dat erop wordt gelet dat er niet veel zware lichamelijke arbeid bij het aanvullende werk behoeft te worden verricht.

Uit het L.E.I.-onderzoek genoemd in de inleiding (zie blz. 16) is gebleken dat op de gemengde bedrijven op zandgrond, wanneer er meer werkers dan de boer alleen aanwezig zijn, op verschillende wijze wel enige aanpassing plaatsheeft, nl. door:

- a. wijziging in het aantal hectaren;
- b. het houden van meer melkkoeien per ha grasland;
- c. het verbouwen van per ha meer arbeid vragende gewassen;
- d. het houden van meer kippen en/of varkens.

Ad a. Om tenminste drie redenen lijkt tijdelijke verandering van het aantal hectaren alleen – waaronder ook wordt gerekend een verwisseling van het gehele bedrijf – niet het ideale middel om een goede aanpassing tussen arbeidsbehoefte en arbeidsbezetting te verkrijgen:

1. omdat het onwaarschijnlijk is dat op de gewenste ogenblikken cultuurgrond (en dan ook nog in voldoende mate en tegen een redelijke prijs) in gebruik kan worden genomen;
2. verschillende veldwerkzaamheden voor de bedoelde gezinsleden niet zo aantrekkelijk zijn en

3. van grondgebruik gedurende een korte periode niet de beste resultaten zijn te verwachten, omdat daarbij het risico wordt gelopen uitgeboerde grond te verkrijgen.

Ook wordt aan grond die men gedurende korte tijd in exploitatie heeft dikwijls niet die zorg besteed als aan grond waarvan de boer en zijn zoon nog lange tijd zelf de vruchten hopen te plukken.¹

- Ad b. Het aantal per ha gehouden melkkoeien kan men ook maar tot een al spoedig bereikte grens uitbreiden. Met het oog op een vrij regelmatige arbeidsbehoefte is het houden van melkvee wel aantrekkelijk, omdat de verzorging hiervan een over het gehele jaar vrij regelmatig verdeelde hoeveelheid arbeid vraagt. De bijkomende werkzaamheden voor hooien, kuilen, enz. vragen echter maar zeer tijdelijk – maar dan ook veel – arbeid.

Om echter op een bedrijf met 10 ha cultuurgrond de arbeidsbehoefte per jaar met enige duizenden uren op te voeren, uitsluitend door het houden van meer melkkoeien op dezelfde oppervlakte grasland, lijkt moeilijk uitvoerbaar.

- Ad c. Ook kunnen er z.g. arbeidsintensieve gewassen worden geteeld in plaats van arbeidsextensieve gewassen.

De arbeidsintensieve gewassen aardappelen en bieten hebben echter slechts over betrekkelijk korte tijdvakken van het jaar een grote arbeidsbehoefte en vragen gedurende verscheidene maanden weinig of geen arbeid. Met een vervanging van arbeidsextensieve gewassen door bieten en aardappelen is wat de werkgelegenheid betreft dus wel iets te bereiken, maar door de voorwaarde dat er per week nimmer meer dan 70 uur per persoon zal worden gewerkt, wordt deze mogelijkheid beperkt. Omdat er waarschijnlijk tevoren ook reeds een zekere oppervlakte van deze gewassen werd verbouwd, staan vruchtwisselingseisen een grote uitbreiding al spoedig in de weg.

De conclusie uit het vorenstaande is dan ook dat door *afzonderlijke* toepassing van één van deze drie genoemde mogelijkheden het probleem van het wisselende arbeidsaanbod op een gezinsbedrijf moeilijk is op te lossen.

Door toepassing van een combinatie van twee of van alle drie geschetste mogelijkheden, eventueel aangevuld met het houden van (meer) varkens en/of pluimvee, zal het arbeidsprobleem echter wel op te lossen zijn.

De vraag is nu of vrijwel iedere boer telkens (en soms voor slechts weinig jaren) de meest juiste combinatie van de genoemde aanpassingsmoege-

¹ Uiteraard houdt dit geen veroordeling in van het streven de bedrijfsoppervlakte blijvend te vergroten. Het mag zelfs een gelukkige samenloop van omstandigheden worden genoemd, indien een dergelijke vergroting van de bedrijfsoppervlakte samenvalt met het tijdstip, waarop de uitbreiding van de arbeidsbezetting plaatsvindt.

lijkheden tot stand kan brengen om de arbeidsbehoefte op zijn bedrijf aan te passen aan het wisselende arbeidsaanbod.

Behalve momenten waarop op het gezinsbedrijf de arbeidsbehoefte moet worden vergroot, omdat het wisselende arbeidsaanbod wordt vergroot, komen er tijdens de duur van de exploitatiecyclus ook momenten voor waarop de arbeidsbehoefte moet worden ingekrompen, omdat het te voren aanwezige arbeidsaanbod gedeeltelijk of geheel wegvalt.

Het is twijfelachtig of deze vraag bevestigend kan worden beantwoord. Er is dan ook niet naar gestreefd deze te verwezenlijken, door alle genoemde mogelijkheden van aanpassing *gezamenlijk* te gebruiken. Er is nagegaan of er redelijke resultaten te bereiken zijn met een constante organisatie van het grondgebruik en, zo nodig, het verschaffen van werkgelegenheid aan het wisselende arbeidsaanbod door het houden van meer of minder pluimvee en mestvarkens.

Het opzetten van verschillende bedrijfsorganisaties, waarbij ook verandering wordt aangebracht in het grondgebruik, voor de opeenvolgende langere en kortere tijdvakken van een gehele exploitatiecyclus, door middel waarvan een volledige werkgelegenheid kan worden verkregen voor het wisselende arbeidsaanbod van de gezinsleden, naast het permanente arbeidsaanbod van de boer (waarmede bovendien een goed totaal nettooverschot kan worden verkregen) is natuurlijk ook zinvol, doch lijkt ons veel moeilijker en is dezerzijds niet bestudeerd.

Verscheidene boeren hebben op korte termijn, al naar de omstandigheden zich wijzigen, veranderingen in de bedrijfsvoering aangebracht, welke bij de dan nieuwe situatie direct (enige) uitkomst brengen. De eerdergenoemde L.E.I.-onderzoekingen hebben echter zeer sterke aanwijzingen gegeven, dat de gevonden oplossingen – in elk geval op langere termijn – niet bevredigend genoemd mogen worden. Het sterke vermoeden bestaat, dat een belangrijke oorzaak hiervan gelegen is in het feit, dat als de boer op een gegeven ogenblik een verandering in de arbeidsbehoefte van zijn bedrijf aanbrengt, hij niet voldoende rekening houdt met de op langere termijn te verwachten uitbreidingen en inkrimpingen van het aantal beschikbare gezinsuren.

Een boer zal b.v. wanneer de zoon/opvolger uit de militaire dienst thuis komt eerst een uitbreiding van de werkgelegenheid zoeken in het houden van een paar melkkoeien meer en het verbouwen van een grotere oppervlakte arbeidsintensieve gewassen.

Na een paar jaar ziet hij echter in dat hij op deze wijze toch niet voldoende werkgelegenheid kan scheppen en gaat dan varkens- en kippenhokken bouwen. Het gevolg is dat nu de afschrijvingskosten van deze hokken belangrijk hoger zijn (en het arbeidsinkomen lager) dan wanneer hij direct de uitbreiding van de werkgelegenheid in deze richting had gezocht.

Het lijkt waarschijnlijk dat op dergelijke belangrijke momenten verscheidene boeren geen duidelijk inzicht hebben in de problemen welke het gevolg zijn van het wisselende arbeidsaanbod door de gezinsleden en

evenmin de mogelijkheden zien welke met dat wisselende arbeidsaanbod te bereiken zijn bij een goede organisatie van het bedrijf. Daarbij is het gewenst dat de bedrijfsorganisatie tijdens ieder tijdvak overzichtelijk is en dat een wijziging hiervan bij overgang naar een ander tijdvak, met b.v. een ander arbeidsaanbod, op zo eenvoudig mogelijke wijze kan worden uitgevoerd.

Bij alle overwegingen, verband houdende met de toekomst, moet niet worden vergeten dat men hierbij enige risico's dient te nemen, omdat de mogelijkheid ook bestaat dat niet alle te verwachten omstandigheden zullen worden verwezenlijkt.

§ 4. DE AANPASSING VAN DE ARBEIDSBEHOEFTE AAN HET WISSELENDE ARBEIDSAANBOD

Wij zullen thans nagaan wat kan worden bereikt bij een vaste organisatie van het bedrijf (10 ha cultuurgrond: bouw- en grasland en veehouderij) met voldoende (en niet te veel) werkgelegenheid voor het permanente arbeidsaanbod van 3000 uur per jaar gedurende de gehele exploitatiecyclus, waarbij voldoende werkgelegenheid voor het wisselende arbeidsaanbod kan worden geschapen, uitsluitend door het houden van meer of minder mestvarkens en leghennen. Uitdrukkelijk zij hier gesteld, dat de hier uit te werken eenvoudigste vorm van varkens- en pluimveehouderij niet als de best mogelijke oplossing wordt voorgesteld. Er zullen stellig boeren zijn die betere oplossingen weten te vinden.

Voor het verrichten van de vele werkzaamheden, welke op een boerenbedrijf voorkomen, moeten heel wat uren worden gewerkt.

In paragraaf 2 is reeds vermeld op hoeveel uren arbeid de boer ieder jaar van de exploitatiecyclus volgens ons schema mag rekenen.

Nu kunnen de meeste werkzaamheden volgens verschillende arbeidsmethoden worden verricht. B.v. rogge kan met een zeis of zicht worden gemaaid, waarna de schoven met de hand worden gebonden. De schoven kunnen daarna aan hokken worden gezet en later met handkracht op de wagen worden geladen, naar huis gereden en daar worden opgetast. Tenslotte moet de rogge dan worden gedorst. Het verrichten van al deze werkzaamheden tezamen vraagt vele uren arbeid. Een arbeidsmethode – waarbij hetzelfde wordt bereikt – is, dat de rogge wordt gemaaidorst en dat de produkten, korrel en stro, naar huis worden gebracht of direct worden afgeleverd.

Dit zijn twee uitersten waartussen, wat het arbeidsverbruik betreft, nog verscheidene andere arbeidsmethoden liggen, zoals maaien met de aflegger of zelfbinder. Wil men echter een arbeidsmethode toepassen waarbij het arbeidsverbruik gering is, dan houdt dit meestal in dat hierbij een werktuig wordt ingeschakeld.

Wanneer van het aantal arbeidsuren waarover de boer jaarlijks kan beschikken, een deel wordt gebruikt voor het verrichten van werkzaamheden die op basis van uurloon goedkoper door de machine zouden kunnen worden verricht, is het niettemin, uit het oogpunt van werkgelegenheid bezien, gerechtvaardigd geen machine te gebruiken als voor de

daardoor vrijkomende arbeid geen andere lonende werkgelegenheid kan worden geschapen. Zelfs indien de aanschaffing van een werktuig of trekker op een bepaald moment van de exploitatiecyclus aantrekkelijk is, is voorzichtigheid nog geboden. Nagegaan dient te worden of door deze investering b.v. de toekomstige financiering van het bedrijf of van het gezin niet in gevaar wordt gebracht.

Het is daarom heel belangrijk het bedrijf zo te organiseren, dat de beschikbare gezinsarbeid, al of niet in combinatie met bepaalde werktuigen, normaliter juist voldoende is om alle werkzaamheden welke moeten worden verricht te kunnen doen.

Natuurlijk moeten alle technische mogelijkheden in de beschouwing worden betrokken. Het is heel goed mogelijk dat door gebruik te maken van werktuigen bepaalde gewassen nu wel op een grotere oppervlakte kunnen worden verbouwd, omdat bepaalde aan tijd gebonden werkzaamheden met een werktuig dikwijls vlugger en/of beter dan met de hand kunnen worden verricht, terwijl ook van gunstige omstandigheden een beter gebruik kan worden gemaakt. Het is echter meestal onjuist bij aanschaffing van bepaalde werktuigen de bestaande organisatie van het bedrijf ongewijzigd te laten. De door de aanschaffing van een machine ontstane mogelijkheden moeten steeds in hun geheel worden bekeken en uitgebuit. Hierbij is een opstelling van een arbeidsfilm eigenlijk onmisbaar. Hierin kan het arbeidsverbruik per gewas of diersoort in bepaalde perioden tegenover het arbeidsaanbod in dezelfde periode worden geplaatst en beoordeeld.

In plaats van de werktuigen zelf aan te schaffen kan men voor het verrichten van bepaalde werkzaamheden soms goedkoper en organisatorisch ook juister, gebruik maken van de diensten van een goed van werktuigen voorziene loonwerker. Sommige werktuigen zijn immers zo duur in aanschaf en gebruik, dat deze op een klein bedrijf beslist niet op hun plaats zijn. De jaarcapaciteit van zo'n werktuig kan op een klein bedrijf maar voor een klein deel worden benut. De loonwerker echter, die op verscheidene bedrijven werkt, kan daardoor per eenheid goedkoper werken. Bovendien behoeft de boer dan niet te zorgen voor de volledige bediening van het werktuig.

Bij het kiezen uit de vele soorten werktuigen en uit de werkzaamheden welke door een loonwerker kunnen worden gedaan, dient tevens in aanmerking te worden genomen, dat sommige werkzaamheden zwaar of onaangenaam zijn om met de hand te worden verricht. Door hiervoor werktuigen aan te schaffen of deze door een loonwerker te laten verrichten kan de arbeid worden verlicht zonder dat dit veel behoeft te kosten.

HOOFDSTUK II

HET ARBEIDSINKOMEN TIJDENS DE EXPLOITATIECYCLUS

§ 1. DE UITGANGSPUNTEN

De te maken begroting van het arbeidsinkomen gedurende de exploitatiecyclus is gebaseerd op de volgende veronderstellingen.

De bedrijfsomstandigheden:

1. bedrijfsgrootte	10 ha cultuurgrond (gemeten maat) en 0,75 ha erf, wegen, enz.;
2. grondsoort	zandgrond;
3. produktievermogen van de bodem	niet hoger dan voor 50 procent van de in Nederland voorkomende zandgronden mag worden aangenomen;
4. verkaveling	enigszins verspreide ligging; percelen niet verder dan 1,5 km van de bedrijfsgebouwen verwijderd en bereikbaar via een verharde weg of via een redelijk begaanbare landweg; perceelsgrootte niet kleiner dan 50 are; de percelen hebben rechte zijden;
5. bedrijfsgebouwen	stalruimte voor tenminste 10 stuks volwassen vee met bijbehorend jongvee en voor 1 paard; tasruimte in de schuur voor minstens 2,5 ha hooi; tasruimte in de schuur of berg voor minstens 2 ha graangewas; elektriciteit en waterleiding, silo's voor 5 ha kuilvoeder en een gierkelder aanwezig.

Voorts wordt nog het volgende verondersteld:

6. de boer stelt er prijs op zijn cultuurgrond aan te wenden deels in de veehouderij-, deels in de akkerbouwsector;
7. de boer wenst maximaal per jaar 3000 en per week 70 uur te werken;
8. de boerin kan en/of wil alleen in uiterste noodzaak een paar dagen handenarbeid verrichten bij de aan de exploitatie van de grond verbonden werkzaamheden. Wel wil zij, wanneer de huishoudelijke omstandigheden dit toelaten, leghennen en mestvarkens verzorgen;
9. de boer kan, in geringe mate, van burenhulp gebruik maken, maar zal wederkerig deze burenen, desgevraagd, ook omstreeks dezelfde tijd moeten kunnen helpen;

10. de boer kan van de diensten van een goed van werktuigen voorziene loonwerker gebruik maken;
11. de huidige garantiepoltiek wordt gehandhaafd.

Een moeilijke opgave is het schatten van de fysieke opbrengsten per eenheid, b.v. per ha of per melkkoe en van de producentenprijs van de produkten, te meer daar de invloed van de bedrijfsleider hierop zo groot is. Voor het opstellen van het bedrijfsplan moeten deze schattingen echter toch worden gemaakt, want zonder dat is ieder begroten onmogelijk. Aan de hand van L.E.I.-gegevens en van materiaal, verzameld door de werkgroep „bodemgeschiktheidsclassificatie” alsmede van adviezen o.a. van de „Stichting voor de Bodemvruchtbaarheid” zijn de benodigde ramingen gemaakt.¹

§ 2. DE BEGROTING VAN DE BEDRIJFSUITKOMSTEN BIJ EEN PERMANENT ARBEIDSAANBOD VOOR HET EENMANSBEDRIJF

Bij een beschouwing van het schema van het arbeidsaanbod in bijlage II valt direct in het oog, dat in het 11-jarige tijdvak van de exploitatiecyclus, aangeduid als II, de boer er alleen voor staat alle werkzaamheden in het bedrijf te verrichten. De boerin moet dan de huishoudelijke plichten vervullen en de kinderen zijn nog te klein om mee te werken. Omdat het arbeidsaanbod in dit tijdvak zijn eenvoudigste vorm heeft en het kleinste in omvang is, worden de arbeidsomstandigheden van dit tijdvak als uitgangspunt genomen voor het opstellen van het bedrijfsplan.

Bij het opstellen van het volgende bedrijfsplan, waarvoor een begroting is uitgewerkt, zijn soms arbeidsmethoden opgenomen welke nogal sterk afwijken van de meestal gebruikte. Het werd gewenst geacht niet alleen uit te gaan van ingeburgerde arbeids- en produktiemethoden, maar ook methoden te noemen welke momenteel technisch mogelijk en economisch verantwoord zijn. Vooral de voorwaarde dat de boer per week niet meer dan 70 en per jaar niet meer dan 3000 uur wenst te werken maakt dit noodzakelijk.

a. Het bedrijfsplan

Het bodemgebruik: 10 ha cultuurgrond, waarvan:

4 ha bouwland en
6 ha grasland.

4 ha bouwland, waarvan:

winterroge	1 ha	middelvroeg consumptieaardappelen	0,50 ha
zomergerst	1 ha	late consumptieaardappelen	0,50 ha
		suikerbieten	1 ha
graangewassen 2 ha		hakvruchten	2 ha

¹ De gebruikte cijfers en de wijze waarop deze zijn verkregen zullen zo worden aangegeven, dat hij die van andere waarden voor hoeveelheden en prijzen wil uitgaan, zulks direct in de berekeningen kan opnemen.

Als nagewas om in te kuilen wordt 2,50 ha stoppelknollen gezaaid na rogge-zomergerst-vroege aardappelen.

Hoewel het bouwplan tamelijk zwaar is, wordt gemeend dat het op 50 % van de zandgronden, welke in een goede cultuurtoestand verkeren, bij de juiste bemesting uitvoerbaar is.

De mogelijkheid ook het grasland in de vruchtwisseling te betrekken is in deze begroting buiten beschouwing gelaten.

b. De bemesting

De bemesting met organische mest en gier, aangevuld met kunstmest, is afgestemd op de in de begroting genoemde kg-opbrengsten.

In de begroting zijn voor de produktie van de organische mest en gier die hoeveelheden aangehouden, welke op dit bedrijf kunnen worden geproduceerd door het aanwezige rundvee en een paard.

In de tijdvakken van de exploitatiecyclus dat er varkens en kippen worden gehouden, waardoor natuurlijk de produktie van organische mest groter is, kan deze zoveel mogelijk in het bedrijf worden aangewend. Hoewel daardoor de aankoop van kunstmest kan worden verminderd, brengt dit toch geen verandering in de einduitkomst van de begroting. Bij de berekening van het arbeidsinkomen uit de varkens- en kippenhouderij is nl. de bemestingswaarde van deze mest als onderdeel van de totale opbrengst genomen, zodat het kan worden voorgesteld dat de boer deze mest van de sector varkens en kippen koopt voor aanwending op zijn cultuurgrond.

In bijlage IV en V is een overzicht gegeven van de mestproduktie en de mestbehoefte.

c. De veebezetting

Er is verondersteld, dat wanneer op 1 mei de veestapel wordt geïnventariseerd, in elk jaar aanwezig zijn:

De veebezetting op 1 mei

TABEL 1

Soort	Aantal	Prijs in gld., per stuk	Waarde in gld.
Melkkoeien	10	950	9500
Weidekoeien	1	800	800
Pinken	4	500	2000
Kalveren	5	200	1000
Totaal			13300
Werkpaarden	1	1100	1100
Waarde van het aanwezige vee			14400

d. De arbeidsvoorziening en arbeidsbehoefte

De boer is het gehele jaar beschikbaar, met een maximum van 3000

werkuren per jaar en van 70 uur per week. De boerin werkt niet mee, behalve bij het lossen van de wagens tijdens het binnenhalen van het graan.

Burenhulp alleen in drukke perioden, terwijl de boer in dezelfde periode bij de burenen een even groot aantal uren gaat werken.

Betaalde vreemde arbeidskracht is aan te trekken bij het rooien van aardappelen en het dorsen.

Voor het verrichten van bepaalde werkzaamheden kan de boer gebruik maken van de diensten van een loonwerker.

Het totale arbeidsaanbod is in overeenstemming te brengen met de arbeidsbehoefte, nadat rekening is gehouden met de door een loonwerker te verrichten werkzaamheden. Dit blijkt uit de arbeidsfilm, welke als bijlage X is opgenomen.

e. De werktuigeninventaris

Bij de samenstelling van deze inventaris is er rekening mee gehouden dat bepaalde werkzaamheden door een loonwerker zullen worden gedaan. Bij de keuze van de aan te schaffen werktuigen is mede in aanmerking genomen, dat door het gebruik hiervan bepaalde werkzaamheden met minder lichamelijke inspanning kunnen worden verricht. Dit voordeel heeft bij de aanschaffing van b.v. de harkkeerder-schudder en de pakkenlader de doorslag gegeven.

f. De voederbalans

In bijlage VII is – op grond van de voedernormen van het Centraal Veevoederbureau in Nederland – de voederbehoefte van het rundvee gedurende de stalperiode berekend. Uit vergelijking met hetgeen uit eigen produktie gevoederd kan worden, blijkt hoeveel voeder moet worden bijgekocht. Bij het berekenen van het voederrantsoen, voor de aangenomen melkgift, is uitgegaan van een goede erfelijke aanleg van de melkkoeien wat de melkproduktie betreft.

De totale hoeveelheid aan te kopen krachtvoeder zal van jaar tot jaar nogal kunnen verschillen doordat b.v. een langere of kortere staltijd dan de aangenomen 180 dagen nodig kan zijn. Ook kan, afhankelijk van meer of minder gunstige groeiomstandigheden in de herfst, de te oogsten hoeveelheid stoppelknollen sterk schommelen.

g. De begroting (zie tabel 2, blz. 34)

Voor details betreffende de begroting wordt naar bijlage III verwezen.

§ 3. DE OPBRENGSTMOGELIJKHEDEN VAN HET WISSELEND ARBEIDSAANBOD

a. De uitkomsten van de pluimvee- en varkenshouderij

In het eerste deel van dit hoofdstuk is het tijdvak II van de exploitatiecyclus als uitgangspunt genomen voor het opstellen van een bedrijfsorganisatie voor het 10 ha grote bedrijf, omdat in dat 11-jarig tijdvak alleen permanent arbeidsaanbod ter beschikking staat. Het daarop aan-

TABEL 2

<i>Opbrengsten</i>		
Granen, te verkopen produkten, incl. ha-toeslag	f 1.928,-	
Hakvruchten, te verkopen produkten	f 3.589,-	
Bouwland totaal		f 5.517,-
Melk	f 11.714,-	
Omzet en aanwas	f 3.880,-	
Veehouderij totaal		f 15.594,-
Totale geldopbrengst		f 21.111,-
<i>Kosten</i>		
Betaalde arbeid, incl. loonwerker	f 2.318,-	
Werktuigkosten, rente, afschrijving, onderhoud, gebruikskosten	f 1.944,-	
Bewerkingskosten, excl. eigen arbeid		f 4.262,-
Zaaizaad en pootgoed		f 778,-
Kunstmeststoffen		f 2.079,-
Veevoeder		f 2.632,-
Pacht		f 1.450,-
Overige kosten		f 1.910,-
Totale kosten		f 13.111,-
Totale geldopbrengst	f 21.111,-	
Totale kosten, excl. eigen arbeid	f 13.111,-	
Arbeidsinkomen	f 8.000,-	

Dit bedrag kan als arbeidsinkomen van de boer worden gezien, omdat deze zo goed als alle gezinsarbeid alleen heeft verricht.

sluitende tijdvak III geeft daarnaast ook wisselend arbeidsaanbod te zien, doordat de kinderen geen verplicht onderwijs behoeven te volgen en doordat de boerin weer iets meer tijd beschikbaar krijgt omdat de dochter(s) reeds kan (kunnen) meehelpen in het huishouden.

In hoofdstuk I is een opgave gedaan van de te verwachten omvang van het wisselende arbeidsaanbod, per persoon per jaar. Daarbij is rekening gehouden met de individuele omstandigheden van de gezinsleden en met een bepaald maximumaantal werkuren per persoon, per jaar en per week. (Zie hiervoor figuur II en/of bijlage II.) Er moet nu worden bepaald welke aantallen mestvarkens en leghennen in de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus moeten worden gehouden, om steeds voor het wisselende arbeidsaanbod voldoende werkgelegenheid te verkrijgen.

De arbeidsbehoefte per jaar, per gehouden mestvarken en per leghen kan sterk variëren en is o.a. afhankelijk van:

- a. de doelmatigheid van de bedrijfsgebouwen;

- b. de doelmatigheid van werken door de verzorger(ster);
- c. de mate, waarin gebruik wordt gemaakt van de technische mogelijkheden;
- d. het aantal gehouden dieren.

Omdat wordt verondersteld dat op het tijdstip dat wordt begonnen met het houden van varkens en pluimvee, bij de aanvang van het tijdvak III, hiervoor geen huisvesting aanwezig is, kunnen de nieuw te stichten bedrijfsgebouwen doelmatig worden gebouwd.

Bij het vaststellen van de omvang van de aan te brengen technische voorzieningen gaat het er onder de genoemde omstandigheden niet om, dat met toepassing van veel technische hulpmiddelen en met aanwending van zo weinig mogelijk menselijke arbeid zoveel mogelijk dieren worden gehouden. De zeer goed denkbare mogelijkheid, dat met toepassingen van de modernste mechanische hulpmiddelen een per arbeidsduur veel hoger inkomen is te behalen, is hier dan ook verder uitgewerkt. De benadering van ons vraagstuk is dus niet te streven naar een zuiver bedrijfseconomisch optimum. Ons doel is beperkter en is er in de eerste plaats op gericht het wisselende arbeidsaanbod, in zijn volle omvang, zodanig aan te wenden dat hiervoor in totaal een arbeidsinkomen kan worden verkregen dat tenminste gelijk is aan het aantal beschikbare (= gewerkte) uren, vermenigvuldigd met het C.A.O.-uurloon van een arbeider-veeverzorger.

Met het oog op een spreiding van de risico's is er van uitgegaan, dat zowel pluimvee als varkens worden gehouden, ook al zal tijdelijk met de ene produktierichting een hoger inkomen per arbeidsuur zijn te verkrijgen dan met de andere en ook al zijn er onmiskenbaar in specialisatie op één van beide produktierichtingen voordelen in de vorm van efficiëntere arbeidsaanwending en relatief lagere vaste kosten. Om dezelfde reden is verondersteld, dat de boer zijn cultuurgrond als kern van het bedrijf blijft zien, ook al zou b.v. de varkens- en kippenhouderij een hoger inkomen per gewerkt uur geven.

In de volgende tabel is een schema gegeven van het aantal leghennen en mestvarkens dat bij de gegeven arbeidsbehoefte per dier in de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus kan worden gehouden om, voor het te verwachten arbeidsaanbod onder de genoemde omstandigheden, voldoende werkgelegenheid te scheppen. Bij onderlinge vergelijking van de laatste twee kolommen blijkt, dat bij het houden van genoemde aantallen hennen en varkens in de meeste jaren nog een kleine arbeidsreserve aanwezig blijft.

In de tijdvakken III^c, I^a en I^b is in dit schema hetzelfde arbeidsverbruik per leggen en per mestvarken aangehouden als in de andere tijdvakken van de exploitatiecyclus, ondanks het feit dat er grotere aantallen leghennen en mestvarkens worden gehouden.

De arbeid in deze bedrijfstakken wordt in genoemde tijdvakken hoofdzakelijk verricht door de boer, die intussen de middelbare leeftijd is ge-

Arbeidsaanbod en arbeidsbehoefte in de pluimvee- en mestvarkenssector

TABEL 3

Tijdvak	Duur- tijdvak in jaren	Gemiddeld per jaar aanwezige						Totale arbeids- behoefte uren ²	Totaal arbeids- aanbod uren
		legghennen			mestvarkens				
		aantal	totaal- uren	uren/ hen p. jr. ¹	aantal	uren/ varken p. jr.	totaal- uren		
Ia	3	900	1,5	1350	70	8	560	1910	2000
Ib	2	800	1,5	1200	70	8	560	1760	1800
Ic	2	600	1,5	900	70	8	560	1460	1500
IIa } en b }	1	400	1,5	600	—		—	600	600
	1	400	1,5	600	50	8	400	1000	1000
	3	600	1,5	900	50	8	400	1300	1250-1500
IIc	8	1800	1,5	2700	150	8	1200	3900	4000

¹ Incl. uren voor de opfok van kuikens.

² De arbeidsbehoefte voor varkens en kippen is ontleend aan gegevens verstrekt door het Proefstation voor de Akker- en Weidebouw.

passeerd en die aan het einde van tijdvak I^b 66 jaar wordt. Er wordt verondersteld dat deze persoon de werkzaamheden in een iets kalmer dan het normale tempo verricht.

Weer zal een schatting moeten worden gemaakt; nu nl. van het te verkrijgen arbeidsinkomen per jaar per gemiddeld aanwezig dier.

Als uitgangspunt voor deze schatting wordt genomen het volgens de L.E.I.-boekhoudingen op de bedrijven werkelijk behaalde arbeidsinkomen per gemiddeld per jaar aanwezig(e) mestvarken en leghen. Het per leghen verkregen arbeidsinkomen is over een vrij lang tijdvak, dat per mestvarken over vijf jaar bekend.

In tabel 3 zijn de werkelijk verkregen arbeidsinkomens per gemiddeld per jaar aanwezig(e) leghen en mestvarken vermeld. Bij de berekening van deze arbeidsinkomens is aangenomen, dat de hokken en stallen in 25 jaar worden afgeschreven. De kosten voor rente en afschrijving bedragen op deze bedrijven ongeveer f 97,— per 100 hennen en ongeveer f 8,— per gemiddeld per jaar gehouden mestvarken.

Om een indruk te geven van de verhouding tussen de opbrengsten en de voederkosten in de varkenshouderij (mesten en fokken) gedurende de jaren 1957 t/m 1960 t.o.v. de voorgaande jaren zijn deze verhoudingscijfers vermeld in kolom 4 van dezelfde tabel.

Aan de hand van de praktijkuitkomsten wordt gemeend dat, wanneer bij de begroting voor de varkens- en de pluimveesector met een arbeidsinkomen rekening wordt gehouden

van f 40,— per gemiddeld per jaar gehouden mestvarken en

van f 4,— per gemiddeld per jaar gehouden leghen,

er voldoende speling aanwezig is tenevenals op te vangen.

Gesteld werd dat het mogelijk is de pluimvee- en varkenshouderij op

*Arbeidsinkomen per leghen en mestvarken;
verhouding tussen opbrengsten en voederkosten in de varkenshouderij*

TABEL 4

Boekjaar	Arbeidsinkomen per gemiddeld per jaar aanwezig(e)		Opbrengst per f 100,- voederkosten in de varkenshouderij
	leghen ¹	mestvarken	
1	2	3	4
1952-1953	f 8,56	f —.—	113
1953-1954	f 6,22	f —.—	140
1954-1955	f 5,49	f —.—	134
1955-1956	f 7,31	f —.—	130
1956-1957	f 4,47	f —.—	135
1957-1958	f 8,37	f 55,—	124
1958-1959	f 4,51	f 58,—	142
1959-1960	f 5,34	f 50,—	120
1960-1961	f 6,56	f 37,—	149
1961-1962	f 1,—	f 58,—	.
Gemiddeld	f 5,78	f 51,60	131,9

¹ „Kostprijzen van consumptie- en broedeieren; Voorcalculatie 1960/1961”, No. 364, blz. 52.

ieder moment van de exploitatiecyclus uit te breiden, in te krimpen, te beginnen of te beëindigen.

Dit geldt echter alleen wat betreft de dieren. Deze kunnen op ieder tijdstip worden gekocht of verkocht. Anders staat dit met de huisvestingsgelegenheid voor de dieren. Het hierin geïnvesteerde kapitaal ligt, voor zover de stallingen nog niet zijn afgeschreven, vast. Bij de voorgestelde bedrijfsorganisatie worden de hokken alleen gebruikt in die tijdvakken waarin een aanwending wordt gezocht voor de arbeid van de medewerkende gezinsleden. Daardoor is het aantal jaren waarin de hokken productief zijn minder – en voor een deel belangrijk minder – dan bij een ononderbroken gebruik. Om de afschrijving en rente ten laste te brengen van de jaren waarin werkelijk gebruik wordt gemaakt van de hokken, moet daarom in de begroting in een sneller tempo worden afgeschreven dan bij continu gebruik het geval is. Voor zover nu in verband met hogere investeringskosten voor een duurdere arbeidsbesparende hokinrichting en met een kortere gebruiksduur van de hokken, de kosten van rente en afschrijving hiervan, volgens de begrotingen hoger zijn dan de genoemde f 97,— en f 8,—, is dit verschil in mindering gebracht op het hiervoor door ons aangehouden arbeidsinkomen van f 40,— per mestvarken en f 400,— per 100 hennen. In bijlage XI zijn deze berekeningen vermeld.

In tabel 4 is het jaarlijkse arbeidsinkomen van de pluimvee- en varkenssector, in de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus, (afgerond) per jaar vermeld. Het blijkt dat, uit het per jaar totaal te verkrijgen arbeidsinkomen uit de pluimvee- en mestvarkenssector, de in deze sec-

toren te werken uren zeker met het C.A.O.-loon van f 2,05 per uur betaald kunnen worden.

Arbeidsinkomen pluimvee- en mestvarkenssector

TABEL 5

Tijdvak	Duur in jaren	Leghennen		Mestvarkens		Totaal arbeids- inkomen p. jaar in gld.	Totaal arbeids- uren p. jaar
		aantal	arb. ink. per jaar in gld.	aantal	arb. ink. per jaar in gld.		
Ia	3	900	3311,-	70	2795,-	6106,-	1910
Ib	2	800	2992,-	70	2795,-	5787,-	1760
Ic	2	600	2314,-	70	2795,-	5109,-	1460
IIIa {	1	400	1390,-	—	—	1390,-	600
en b {	1	400	1390,-	50	1885,-	3275,-	1000
	3	600	2062,-	50	1885,-	3947,-	1300
IIIc	8	1800	5293,-	150	5348,-	10641,-	3900
Gedurende de gehele exploita- tiacyclus			71859,-		69897,-	141756,-	

In figuur III is een schematische voorstelling gegeven van:

1. de tijdvakken van de exploitatiecyclus;
2. het verwachte arbeidsaanbod per tijdvak;
3. de omvang van de te verschaffen werkgelegenheid voor het verwachte wisselende arbeidsaanbod:
 - a. in elk tijdvak, het gemiddelde per jaar te houden aantal mestvarkens;
 - b. in elk tijdvak, het gemiddelde per jaar te houden aantal leghennen.

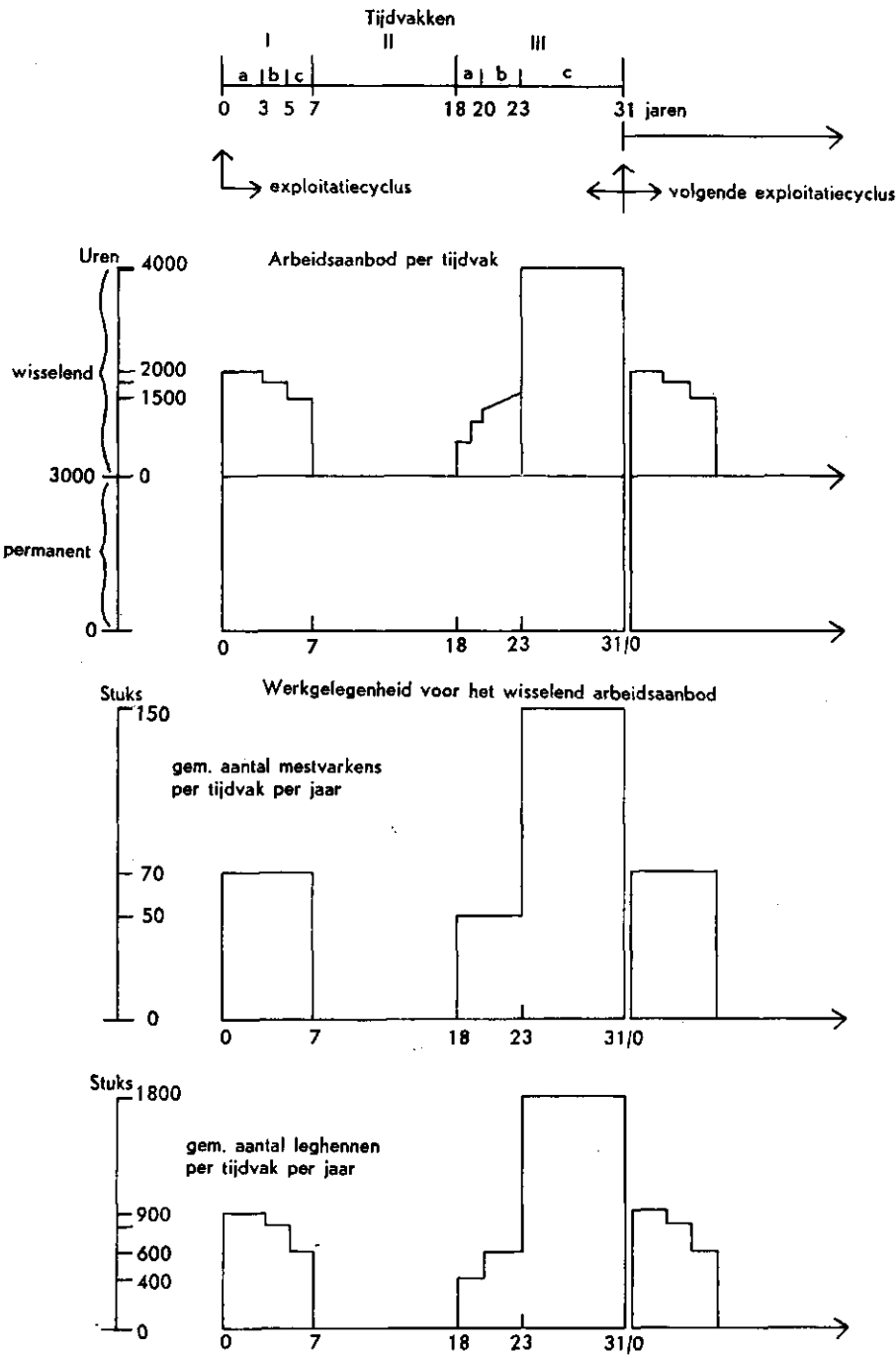
In tijdvak II, duur 11 jaar, wanneer de boer alleen als werkkraacht op het bedrijf aanwezig is, worden geen varkens en kippen gehouden. De vraag kan worden gesteld of het bezwaarlijk is, na een 11-jarige periode, waarin geen pluimvee en varkens worden gehouden, deze dieren plotseling in vrij grote aantallen te moeten gaan verzorgen. Diegenen die dit menen kunnen dan beter toch in periode II een gering aantal leghennen en/of varkens aanhouden om met het verzorgen van deze dieren bekend te blijven. Er zal dan, om uren voor deze verzorging vrij te krijgen, bij de exploitatie van de cultuurgrond een iets andere bedrijfsvoering moeten worden gekozen, als men niet meer uren dan 3000 per jaar en 70 per week wil werken.

§ 4. DE RENTABILITEIT VAN HET GEZINSBEDRIJF MET ZOWEL PERMANENT ALS WISSELEND ARBEIDSAANBOD

De rentabiliteit van het op de geschetste wijze geëxploiteerde gezinsbedrijf, met een bedrijfsgrootte van 10 ha cultuurgrond, kan nu op eenvoudige wijze worden becijferd.

Arbeidsaanbod gedurende de exploitatiecyclus en werkgelegenheid voor het wisselend arbeidsaanbod

FIGUUR III

Omdat vrijwel niet van vreemde betaalde arbeidskrachten gebruik wordt gemaakt, kan het arbeidsinkomen per bedrijf gelijk worden gesteld aan het arbeidsinkomen per gezin.

Tijdens de 31-jarige exploitatiecyclus wordt onder de gegeven veronderstellingen een totaal gezinsinkomen uit arbeid op het eigen bedrijf verkregen van:

uit het grondgebruik 31 x f 8.000,-	f 248.000,-
uit de pluimveesector	f 71.800,-
uit de mestvarkenssector	f 69.900,-

totaal arbeidsinkomen van het gezin in 31 jaar f 389.700,-

Gemiddeld arbeidsinkomen van het gezin per jaar f 12.570,-.

Hiervoor zijn in 31 jaar in totaal 144.850 uren gewerkt of gemiddeld per jaar 4673 uur.

Wanneer wordt verondersteld dat uitsluitend door volwaardige arbeidskrachten wordt gewerkt (en bij een doelmatige verdeling van de te verrichten werkzaamheden over de meewerkende gezinsleden is aan nemen dat dit inderdaad het geval is) en tevens van het standpunt wordt uitgegaan dat 3000 uren per jaar maximaal van een arbeidskracht mogen worden gevraagd, kan het gemiddelde arbeidsaanbod, gedurende de gehele exploitatiecyclus, worden gesteld op 1,56 arbeidskracht.

Wanneer het begrote arbeidsinkomen van de boer over de jaren dat hij alleen werkt (en geen kippen en varkens houdt) en het arbeidsinkomen per arbeidskracht als gemiddelde gedurende de gehele exploitatiecyclus, resp. groot f 8.000,- en f 8.073,-, worden vergeleken met overeenkomstige kengetallen uit de praktijk, zoals deze zijn vermeld in bijlage I, blijkt dat het begrote arbeidsinkomen van de boer in het algemeen hoger is.

Oorzaken van dit verschil zijn mogelijk de volgende:

- a. de bedrijfsleider is iets minder goed voor zijn taak berekend;
- b. de bodem is van iets mindere kwaliteit;
- c. de kwaliteit van de produktiemiddelen is iets minder dan voor het begrote bedrijf is aangenomen.

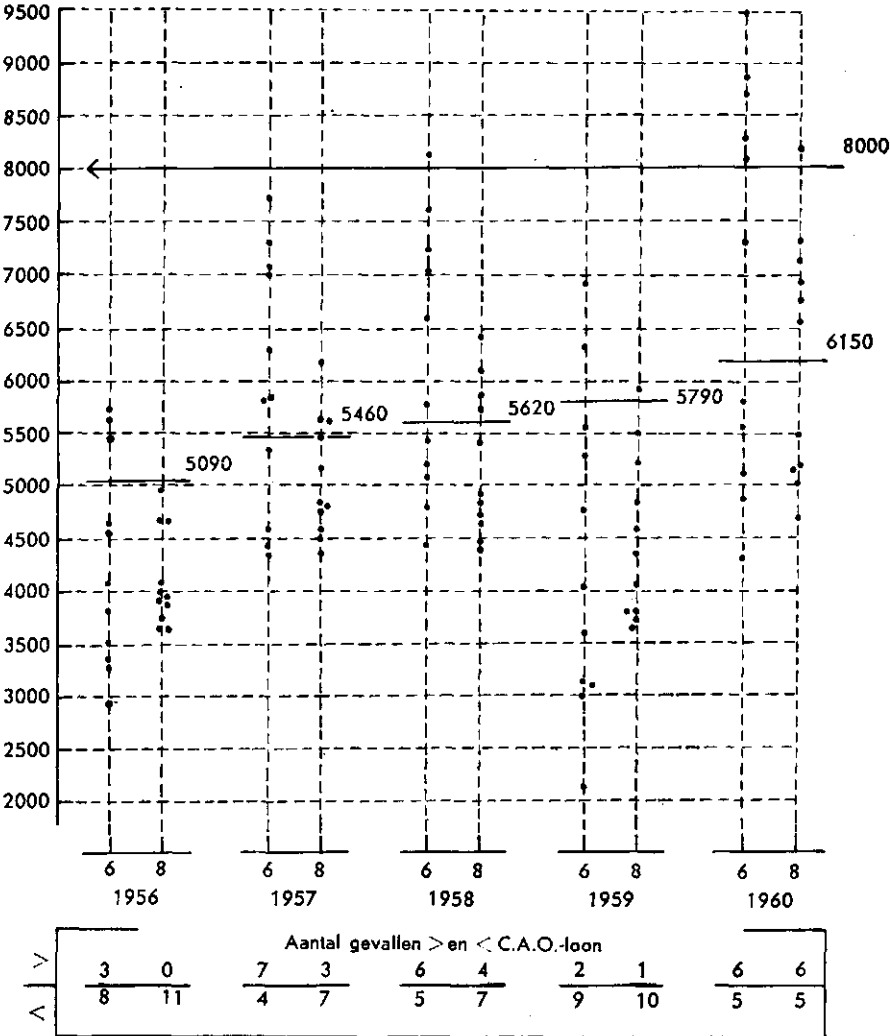
Uit figuur IV en bijlage I blijkt dat in de periode 1956 t/m 1960 het arbeidsinkomen van de boer (gemiddelde per groep van gemengde bedrijven) in 24 gevallen boven het C.A.O.-loon, inclusief kosten sociale voorzieningen voor de werkgever en werknemer, van een arbeider-veeverzorger lag en in 31 gevallen daarbeneden.

Wanneer het arbeidsinkomen van een bedrijfsexploitant lager ligt dan de kosten van een geschoolde werknemer in dat bedrijf en een betere organisatie van het bedrijf hierin geen verandering ten goede kan brengen, moet het bedrijf, volgens economische maatstaven, als niet levensvatbaar worden beschouwd. Desondanks gaan de meeste in dergelijke omstandigheden verkerende boerenondernemers toch door met de exploitatie van hun bedrijf.

Uit figuur IV blijkt verder, dat wanneer volgens het voorgestelde bedrijfsplan en organisatie van het bedrijf wordt geboerd, een aanmerkelijk hoger arbeidsinkomen dan de C.A.O.-kosten voor een werknemer is te

Het arbeidsinkomen van de boer op het begrote bedrijf in vergelijking met het C.A.O.-loon van een arbeider-veeverzorger en met het werkelijke arbeidsinkomen verdiend op het gemengde zandbedrijf.

FIGUUR IV

← = arbeidsinkomen van de boer op het begrote bedrijf
 — = C.A.O.-loon arbeider-veeverzorger

• = gemiddeld arbeidsinkomen van de boer resp. per arbeidskracht, per groep van gemengde bedrijven. (Kolom 6 en 8 van bijlage I).

verkrijgen. Indien de boer aan de meewerkende gezinsleden slechts f 2,05 per gewerkt uur betaalt, zou hij met de arbeid van deze personen nog ondernemerswinst maken.

Het voorgaande houdt dus in dat – bij gelijkblijvende prijzen van produkten en produktiemiddelen, een ongewijzigde subsidiepolitiek van de overheid en bij de huidige stand van de techniek – een gemengd bedrijf op de zandgronden van 10 ha, bij een juiste organisatie van het bedrijf (incl. nevensectoren) en een rationele bedrijfsvoering, een redelijk rendement kan opleveren.

HOOFDSTUK III

GEZINSINKOMEN, GEZINSUITGAVEN, VERMOGENS- VORMING DOOR HET BOERENGESIN EN FINANCIERING VAN DE BEDRIJFSVOERING

In het vorige hoofdstuk is begroot dat op het gemengde zandbedrijf met 10 ha cultuurgrond door aanwending van de permanent aanwezige arbeid een arbeidsinkomen is te behalen van f 8.000,— en dat dit inkomen in de jaren waarin op het bedrijf ook het wisselende arbeidsaanbod doelmatig wordt aangewend, kan worden verhoogd met een bedrag variërend tussen f 1.400,— en f 10.600,—. Het arbeidsinkomen van het gezin per jaar varieert dus van f 8.000,— tot f 18.600,—. De vraag is nu of dit inkomen, eventueel vergroot met inkomen uit andere bronnen, voldoende kan worden geacht om de gezinsuitgaven geheel mee te dekken en aan de meewerkende gezinsleden een loon uit te betalen, waarvan bijvoorbeeld de zoon die later de bedrijfsexploitatie zal overnemen, genoeg zal kunnen sparen om de bedrijfsinventaris enz. over te nemen.

Uit het volgende zal blijken dat dit inderdaad mogelijk moet worden geacht.

§ 1. DE BELONING VAN DE MEEWERKENDE KINDEREN

Hoewel zeker niet op alle bedrijven op de zandgronden behalve één zoon — de bedrijfsopvolger — een dochter een deel van haar beschikbare tijd in het bedrijf zal meewerken, is door ons aangenomen dat dit wel het geval is.

De jongeman die het beroep van landbouwer heeft gekozen heeft zich daarbij min of meer overwogen ten doel gesteld, door middel van het zelf exploiteren van een landbouwbedrijf, voor zich en zijn gezin in het levensonderhoud te voorzien. Het bedrijf moet hiertoe dus de mogelijkheid bieden. En deze mogelijkheid is uiteraard eerst dan aanwezig als het bedrijf een minimumgrootte (in ha) heeft. Beneden deze grens zal zelfs een goede boer er niet in slagen een inkomen uit het bedrijf te verwerven, dat groot genoeg is om in het levensonderhoud van zich en zijn gezin te voorzien (afgezien van de mogelijkheid veel kippen en/of varkens te houden op basis van aangekocht veevoeder, met heel weinig land). Hier is echter sprake van een landbouwbedrijf met 10 ha cultuurgrond, waarop dit naar onze mening bij de huidige verhoudingen wel mogelijk is. Bij deze bedrijfsgrootte zal wel steeds het grootste deel van het arbeidsinkomen van het gezin moeten komen uit de beloning, die voor de zelf gewerkte uren kan worden gerealiseerd. Het netto-overschot dat overblijft wanneer van de totale bedrijfsopbrengsten alle kosten, waaronder ook de op geld gewaardeerde gezinsarbeid, zijn afgetrokken, is op dit soort bedrijven meestal gering.

De personen die tijdens de duur van een exploitatiecyclus aanspraak op beloning voor geleverde arbeid kunnen maken zijn:

- a. de boer zelf en zijn vrouw,
- b. de meewerkende zoon en dochter,
- c. de meewerkende vader.

Niet ieder en zeker ook niet iedere belanghebbende zelf, is ervan door-drongen dat juist in het gezin van de kleine boer het bijzonder gewenst is dat meewerkende gezinsleden loon uitgekeerd krijgen.^{1,2}

In het verleden (en ook dikwijls nu nog), was het een veel voorkomend verschijnsel, dat aan de in het bedrijf meewerkende kinderen geen gelde-lijke beloning werd gegeven. Het werd vanzelfsprekend gevonden dat deze arbeid verricht werd z.g. ten behoeve van het gezin, waarvan na-tuurlijk de vader en de moeder de kern vormen en de leiding hebben. Toen de kinderen nog klein waren werkten de ouders immers ook voor de kin-deren. Het gevolg van deze gedragslijn is dat indien de kinderen gaan meewerken het verteerbare inkomen van de ouders stijgt en vaak de ge-zinsuitgaven voor levensonderhoud, misschien wel terecht, worden ver-groot en/of het vermogen van de ouders aangroeit.

In die gevallen waarin alle gezinsleden in het bedrijf meewerken geeft deze gedragslijn eerst niet veel moeilijkheden. Misschien is er enige onte-vredenheid over de hoogte van het door de ouders gegeven zakgeld. Wan-neer echter, zoals tegenwoordig dikwijls het geval is, slechts een deel van de kinderen in het bedrijf blijft werken en een ander deel buiten het be-drijf zijn werk en levensbestemming vindt, kunnen ernstiger moeilijkheden en onrechtvaardigheden ontstaan. De elders werkende kinderen staan,

¹ In „Bedrijfsopvolging in de landbouw” wordt in hoofdstuk II, § 1. De mede-werking der kinderen op het ouderlijke bedrijf, o.a. gezegd: „Is de verhouding van het „thuis-best”-werken in het algemeen te verkiezen boven de arbeid in dienst-betrekking of maatschapsverband? Het antwoord hierop moet naar onze mening beslist ontkennend luiden”. (bl. 8).

² Dr. N. H. H. Addens schrijft in de in 1961 verschenen publikatie: „Over de beroepskeuze van boerenjongeren op de zandgronden van Noordbrabant en Lim-burg”, o.a.: „Concrete problemen die zich, hier iets vroeger, daar wat later voor-doen, moeten op een bepaald moment worden opgelost. Als zodanig is b.v. te noemen: volledige afdracht van het loon en het terugontvangen van een zakgeld, of behoud van het loon en betalen van kostgeld. Als men de laatste oplossing kiest, is het verdedigbaar, dat de thuiswerkende kinderen elke week een ongeveer even groot bedrag ontvangen als de „verdienende” kinderen, na aftrek van het kostgeld, overhouden. Men kan dan weer de vraag stellen of al de thuiswerkers wel steeds volledig bezet zijn. Zo komt men van het één in het ander.

De moeilijkheid zit nog niet zozeer in de problemen zelf, als wel in het feit, dat er nog geen normen zijn voor de oplossing ervan. Die moet men dus zo vlug mogelijk zien te vinden. Daarvoor hebben de boeren echter hulp van vertrouwde adviseurs nodig, een functie, die de standsorganisaties reeds bezig zijn op zich te nemen.

Zodra er normen voor al deze handelingen, die een gevolg zijn van het weg-trekken van een deel der kinderen van de boerderij, zijn vastgesteld en aanvaard, verliezen deze hun persoonlijk karakter en zullen veel van de spanningen, die zich nu voordoen, tot het verleden gaan behoren”, (blz. 80).

als zij nog jong zijn, meestal hun verdiende loon af, op enig zakgeld na. Wanneer deze kinderen groter worden, wordt veelal aan de ouders kostgeld betaald voor de genoten kost en inwoning en kan het resterende bedrag naar eigen goeddunken worden aangewend. Buiten het bedrijf werkende kinderen trouwen dikwijls ook op jeugdiger leeftijd dan de op het bedrijf meewerkende en ná het vormen van een gezin is de opbrengst uit hun arbeid natuurlijk geheel voor henzelf. Het gevolg van deze veel voorkomende gang van zaken is, dat de zoon die in het ouderlijke bedrijf werkzaam is gebleven en ook de dochter, die hier tot haar trouwen werkt zich, volwassen zijnde, veel minder dan de andere kinderen zelfstandig gevoelen (en ook zijn) en niet zelf enig vermogen hebben kunnen vormen om hieruit de bij de bedrijfsoverneming en de bij gezinsvorming nodige uitgaven te financieren.

Hieruit volgt dat de jonge boer en boerin met grote schulden moeten beginnen. Bovendien worden door dit gebruik de andere kinderen vaak bevoorrecht bij de boedelscheiding na het overlijden van de ouders. Bij overlijden van de ouders is namelijk meestal van de boedel geen bedrag – of slechts een in verhouding tot de gepresteerde arbeid klein bedrag – afgezonderd voor een extra uitkering ter compensatie van het niet ontvangen loon en delen alle kinderen of hun erfgenamen gelijk op in de nalatenschap. Ter rechtvaardiging van deze gang van zaken wordt veelal aangevoerd dat men verhoudingen tussen ouders en kinderen niet te veel in een zakelijke sfeer moet trekken. Velen vinden het prettiger deze kwestie in de z.g. „gemoedelijke gevoelssfeer” af te doen. De ervaring heeft echter wel geleerd dat juist op de kritieke ogenblikken, b.v. op het moment dat belangrijke bedragen uit de totale boedel zouden moeten worden afgezonderd om de op het bedrijf werkenden hun rechtmatige beloning te geven, in verscheidene gevallen van deze gemoedelijkheid niet veel overblijft. Zo is er dus veel voor te zeggen de meewerkende kinderen tenminste gelijk te belonen als vreemde arbeidskrachten onder aftrek van een redelijk bedrag voor kost en inwoning. In de praktijk is echter het inkomen uit het bedrijf vaak te gering om een volledig loon aan de medewerkende kinderen te betalen. De ouders zouden dan zelf weinig of niets overhouden, omdat men er nu eenmaal moeilijk in slaagt voldoende lonend werk op het eigen bedrijf voor de medewerkende kinderen te vinden. Maar juist omdat men de arbeid van de kinderen niet als vreemde arbeid beschouwt en betaalt, komt het feit dat er onvoldoende lonende werkgelegenheid voor hen is niet duidelijk tot uiting. Indien men in het gezinsbedrijf ertoe zou kunnen besluiten vollediger betaling van de kinderen als beginsel te aanvaarden, zou een belangrijke stap gezet zijn in de richting van een zakelijk verantwoord bedrijfsbeheer en een billijke afwikkeling van boedelscheidingen. Als volledig loon is uitgekeerd of te goed geschreven is er geen reden meer, zoals soms gebeurt, de bedrijfsinventaris of het bedrijf zelf tegen een lagere dan de werkelijke waarde aan de opvolger in eigendom over te dragen, min of meer als tegenprestatie voor de arbeid, die op het bedrijf is verricht zonder dat hier voor een beloning is verkregen.

Wij zullen aannemen dat de zoon en de dochter respectievelijk op 16- en 18-jarige leeftijd – hoewel de zoon dan nog dagonderwijs volgt – op zodanige wijze in het bedrijf beginnen mee te werken dat hun prestaties van enige betekenis zijn. De dochter kan van haar 19e jaar af gedeeltelijk in het bedrijf, b.v. 1000 uur per jaar, en gedeeltelijk in het gezin werken. De zoon kan, nadat hij op 20-jarige leeftijd de militaire dienst heeft verlaten, als volwaardige arbeidskracht werken met de beperking, dat ook hij ten hoogste 3000 uur per jaar werkt.

De ouders kunnen deze kinderen voor in het bedrijf gewerkte uren gedurende de jaren, dat zij nog dagonderwijs volgen, een schenking doen en na deze periode een loon van b.v. f 2,05 per gewerkt uur uitbetalen. Evenals de kinderen die zelfstandig verdienen en die in de ouderlijke woning onderdak en verzorging vinden, moeten nu echter ook de in het bedrijf meewerkende kinderen kostgeld aan de ouders betalen. Aangezien echter de thuisblijvende dochter slechts 1000 uur in het landbouwbedrijf werkt en verder helpt de huishoudelijke werkzaamheden te verrichten (voor de vader, moeder en andere kinderen), is het aannemelijk dat deze dochter hiervoor als tegenprestatie kost en inwoning geniet zonder betaling.

De zoon zal dan dus een loon van f 6.150,- per jaar ontvangen, terwijl de dochter f 2.050,- zal ontvangen benevens vrije kost en inwoning.¹ Hoe groot het vermogen is dat de zoon en de dochter in de periode dat zij op het ouderlijke bedrijf werken kunnen vormen, is in de volgende paragrafen aangegeven.²

§ 2. DE VERMOGENSVORMING DOOR DE ONGEHUWDE MEEWERKENDE ZOON

Wij nemen aan dat de ouders aan de zoon, voor zijn meewerken gedurende de eerste jaren, niet alleen kost en inwoning verschaffen, alsmede kleding en zakgeld, maar hem tevens jaarlijks een schenking doen van f 500,-. Later ontvangt hij alleen loon, nl. f 6.150,- per jaar.

Na zijn dienstdtijd kan hij aan de ouders een vergoeding geven voor zijn huisvesting, kost en bewassing van b.v. f 800,-

Er wordt verondersteld dat de zoon per jaar voor zakgeld en kleedgeld niet meer zal besteden dan f 1.400,-

Verder sluit hij een ongeval- en ziekteverzekering en een verzekering voor gedeerde inkomsten tegen de totale jaarpremie van

f 400,-³

Totaal voor kostgeld, privé-uitgaven en verzekeringen f 2.600,-

¹ Door deze handelswijze als uitgangspunt te nemen wil niet worden gezegd dat de dochter op deze wijze recht wordt gedaan. Zo heeft zij immers geen volle dagtaak, terwijl de door haar in de huishouding gewerkte uren laag worden beloond. Er zullen dan ook zeker wel gezinnen zijn, waar de door de dochter in de huishouding gewerkte uren hoger worden beloond.

Haar spaarmogelijkheden worden daardoor beter, zodat later haar bijdrage in de bedrijfsfinanciering groter kan zijn.

² Voor een specificatie zie bijlage XIV.

³ Voor een specificatie zie bijlage XIII.

Aangenomen wordt verder dat de schenkingen op een spaarbankboekje worden bijgeschreven en op samengestelde interest à 3,25% worden gezet. Na zijn diensttijd belegt de zoon zijn spaargelden zodanig dat deze 4 % opbrengen, b.v. in obligaties.

Jaarlijks moet hij natuurlijk, wanneer hij hiervoor in de termen valt van zijn verdiend loon, verhoogd met de rente van de belegde gelden de premie voor A.O.W., A.W.W., K.B.W. en inkomstenbelasting betalen en later eventueel ook vermogensbelasting. Gedurende de jaren dat de zoon volledig en de dochter gedeeltelijk in het bedrijf meewerken wordt er door de vader ook ondernemerswinst gemaakt. Mede door de arbeid van deze beide kinderen doelmatig aan te wenden is dit mogelijk. Het is te begrijpen dat de ouders deze beide kinderen enigermate van deze winst willen laten profiteren. Hierdoor wordt tevens bereikt dat de kinderen belang krijgen bij de bedrijfsresultaten, hetgeen stimulerend zal werken. Daar verondersteld wordt dat de meewerkende gezinsleden op het ouderlijke bedrijf nimmer in akkoord werken, ontvangen zij bij extra inspanning nooit meer dan het uurloon als vergoeding. Ook deze omstandigheid maakt het toekennen van een „winstaandeel” acceptabel.

Aangenomen wordt dat de zoon per jaar f 650,- als aandeel in de winst krijgt toegewezen.¹

Na 13 jaar, wanneer de zoon 28 jaar is en de exploitatie van het bedrijf gaat overnemen, kan zijn vermogen zijn aangegroeid tot ruim f 26.000,-. (Zie voor de berekening bijlage XIV. A.)

Wil deze jonge man dit bereiken, dan zal hij zich wat zijn privé-uitgaven betreft, vermoedelijk meer beperkingen moeten opleggen dan vele jongeren die een gelijk inkomen hebben, doen. Dit zou bij de beroepskeuze duidelijk besproken moeten worden, waardoor betrokkenen vóóraf kunnen weten welke gevolgen hun beslissing voor hen heeft.

§ 3. DE VERMOGENSVORMING DOOR DE ONGEHUWDE MEEWERKENDE DOCHTER

De dochter die geen werkkring buitenshuis zoekt, blijft dus in de huishouding en in het bedrijf werken. Er wordt aangenomen dat zij voor haar meewerken in de huishouding vrije kost en onderdak van de ouders krijgt. Evenals de zoon ontvangt zij de eerste twee jaren voor haar medewerken in het bedrijf, behalve de kost en inwoning, schenkingen; in het eerste jaar f 300,- en het tweede jaar f 750,-. De acht jaar dat zij daarna vóór haar huwelijk nog in het bedrijf meewerkt (1000 uur per jaar), ontvangt ook zij f 2,05 per uur of f 2.050,- per jaar.

Voor de dochter wordt aangenomen dat zij per jaar f 250,- krijgt als een aandeel in de gemaakte winst. Verder wordt verondersteld dat de

¹ In hoofdstuk II, § 2 in „Bedrijfsopvolging in de landbouw” staat o.a. over sparen en uitkeren van een winstaandeel het volgende: „Voorts zullen de ouders ernaar moeten streven hun een eigen spaarkapitaaltje te verschaffen, zodat zij te zijner tijd althans enigermate financieel onafhankelijk worden” en „Het komt nogal eens voor, dat het geldelijk loon van de volledig meewerkende kinderen geheel of gedeeltelijk in de vorm van een winstaandeel wordt toegekend. Zij krijgen daardoor belang bij een voordelig bedrijfsresultaat; het winstaandeel prikkelt hun werklust en vergroot hun spaarkapitaal”.

dochter gedurende acht jaren voor haar huwelijk voor kleedgeld en zakgeld enz. per jaar f 900,— nodig heeft en dit evenals de premies voor een ongevallen- en ziekteverzekering van haar eigen-verdiende loon moet betalen.

Evenals haar broer schrijft zij de eerste vijf jaar de schenkingen bij op een spaarbankboekje à 3,25 %. De latere jaren belegt ook zij haar spaargelden op een wijze welke 4 % opbrengt. In die jaren is de loonbelasting op haar van toepassing en is zij premie voor de A.O.W., A.W.W., K.B.W. verschuldigd.

Bij haar huwelijk, dat naar aangenomen is op haar 27ste jaar plaatsheeft, kan het vermogen van deze dochter zijn aangegroeid tot f 7.200,—. (Zie voor de berekening bijlage XIV. B.)

§ 4. HET VERMOGEN VAN DE PASGETROUWDE BOER EN BOERIN

Wanneer nu de zoon als jonge boer trouwt met een boerendochter, die evenveel gespaard heeft als zijn zuster, hebben de jonggehuwden op hun trouwdag een gezamenlijk eigen vermogen van f 33.250,—, nl.

van de boer f 26.050,—,

van de boerin f 7.200,—.

In sommige streken van Nederland leeft bij de boerenbevolking het gebruik dat de ouders aan ieder van hun kinderen, onverschillig waar die hun bestemming hebben gevonden, bij hun trouwen een huwelijksgift schenken. De grootte hiervan is natuurlijk mede afhankelijk van het vermogen van de ouders en het aantal kinderen in het gezin. Op deze huwelijks giften is het schenkingsrecht van toepassing. Dit bepaalt dat in het jaar dat een kind in het huwelijk treedt, een schenking door de ouders tot f 10.000,— vrij is van belasting.

Voor het onderhavige geval wordt aangenomen dat de huwelijkspartners ieder f 7.000,— als huwelijksgift meekrijgen. Door deze giften stijgt het eigen vermogen van de jonggehuwden dus tot f 47.250,—

§ 5. DE GEZINSINKOMSTEN EN -UITGAVEN TIJDENS DE EXPLOITATIECYCLUS

Aan de hand van de gemaakte veronderstellingen betreffende de bedrijfsomstandigheden en de bedrijfsvoering is in hst. II, § 4 berekend dat het totale arbeidsinkomen van het gezin uit het bedrijf over de gehele exploitatiecyclus van 31 jaar in de door ons uitgewerkte voorbeelden te begroten is op ongeveer f 389.700,—.

Behalve een arbeidsinkomen van het gezin uit het bedrijf kan de boer, zoals in dit geval, nog inkomsten uit andere bronnen hebben.

Over het totaal hiervan kan de boer niet vrij beschikken. Een deel ervan moet worden bestemd voor bepaalde doeleinden of verplichtingen, zoals voor:

- a. het loon (incl. schenkingen en winstuitkering), te betalen aan de meewerkende gezinsleden (f 96.200,—);
- b. de premie voor de A.O.W., A.W.W., nl. 8,1 % van het inkomen, tot

*Arbeidsinkomen van het gezin; aan gezinsleden uit te keren loon;
arbeidsinkomen plus ondernemerswinst voor boer en boerin*

TABEL 6

Tijdvak	Duur in jaren	Arbeidsinkomen van het gezin p. jaar	Werkuren gezinsleden, excl. boerin p. jaar	Beloning p. gewerkt uur (gld.)	Per jaar uit te keren loon aan gezinsleden, excl. boerin; incl. winstuitkering	Arb. inkomen, plus ondernemerswinst voor boer en boerin p. jaar
1	2	3	4	5	6	7
Ia	3	14100	1500	2,05	3075	11000
Ib	2	13800	1500	2,05	3075	10700
Ic	2	13100	1500	2,05	3075	10000
II	11	8000	0	—	—	8000
IIIa	2	10300	300—	—	500— ¹	9000
IIIb	3	11950	1300	—	800	11500
IIIc	8	18650	4000	2,05	9100	9550
Totaal	31	389700			96200	290500 ²

¹ Schenking.

² In dit totaal is reeds f 3000,— afgetrokken als premie voor de kinderbijslagwet voor loontrekkenden, welke de werkgever gedurende de exploitatiecyclus moet betalen.

een maximum-belastbaar-inkomen van f 9.000,— en 1,9 % van het inkomen als premie voor de Algemene Kinderbijslagwet;

c. de betaling van inkomens- en vermogensbelasting (b + c is f 75.670,—).

De aanslagen in de inkomstenbelasting zijn mede afhankelijk van de schommelingen in de bedrijfsuitkomsten en van de bijkomende inkomsten uit andere bronnen en de jaarlijkse aftrek voor kinderen; de aanslagen in de vermogensbelasting worden mede bepaald door de mogelijkheid en de wil tot sparen. Om een inzicht te verkrijgen in de spaarmogelijkheden is het nodig eerst een bedrag vast te stellen waarvan de boer en zijn vrouw hun gezinsuitgaven kunnen bestrijden.

Er wordt in dit verband aangenomen, dat de ouders willen trachten hun gezinsuitgaven (waaronder hier niet worden gerekend de premie A.O.W., A.W.W. en K.B.W. en de aanslagen in de inkomsten- en vermogensbelasting) te beperken tot gemiddeld (gerekend over alle 31 jaar van de exploitatiecyclus) f 7.500,— per jaar, exclusief de ontvangen kostgelden. Hierbij is aangenomen dat de bij de bedrijfsgebouwen behorende woning een huurwaarde heeft van f 500,— per jaar en dat de in het gezin te consumeren produkten uit het eigen bedrijf zoals melk, eieren, vlees, aardappelen tegen de in de begroting opgenomen opbrengstprijzen worden betrokken. Uit het voor de gezinsuitgaven genoemde bedrag moeten ook de premies voor een ongeval- en ziektenverzekering worden betaald. Verondersteld wordt dat de boer rekent dat wanneer hij hiervoor f 575,— per jaar aan premies betaalt zijn risico's dienaangaande voldoende zijn gedekt.

In bijlage XIII zijn bijzonderheden over de grootte van de premies en uitkeringen vermeld.

Wanneer wordt berekend hoeveel door het gezin gedurende de gehele exploitatiecyclus gemiddeld per jaar wordt uitgegeven aan kosten voor levensonderhoud, belastingen zoals inkomsten- en vermogensbelasting, premie A.O.W., A.W.W. en K.B.W., blijkt dit ongeveer f 10.660,- te zijn. Bij de kosten voor de opvoeding van vijf kinderen is verondersteld dat deze allen in de gelegenheid moeten worden gesteld ulo-onderwijs en daarna vaktechnisch onderwijs te volgen.

Aangenomen dat het door de kinderen na hun opleiding te verdienen loon niet aan de ouders behoeft te worden afgedragen is het niet te veel gevraagd dat de verdienende kinderen, zolang zij bij hun ouders in gezinsverband blijven wonen, aan dezen een bepaald bedrag voor huisvesting en kost afdragen. Dit wordt door ieder hiervoor in aanmerking komend kind gesteld op f 800,- per jaar, welke som toegevoegd wordt aan het voor de gezinsuitgaven uitgetrokken bedrag.¹

Het ligt in de lijn der verwachtingen dat ook in de toekomst een geldontwaarding zal plaats vinden. Dit zal onherroepelijk zijn consequenties hebben op de bedrijfsfinanciering, de uitgaven voor de huishouding, besparingen en de oudedagsvoorziening, evenals op de fiscale uitgaven. Er mag echter tevens worden verondersteld, dat door een ontwaarding voor verschillende van de genoemde onderdelen automatisch een aanpassing zal plaats hebben. Zullen de kosten stijgen, dan zullen toch ook de ontvangsten groter worden, waardoor bepaalde ongunstige aspecten gedeeltelijk worden vereffend. Niet onmogelijk is het dat de besparingen procentueel evenveel kunnen worden vergroot als de ontwaarding van de gulden bedraagt.

Wegens de onoverzichtelijkheid van dit probleem over een periode met een lengte van één exploitatiecyclus wordt hier volstaan met op deze mogelijkheden te wijzen en er op te attenderen dat hiermede bij de opgestelde vermogensvoorziening, enz. geen rekening is gehouden.

In verband met de belasting op de overdrachtswinst (momenteel belastbaar over de roerende goederen naar een percentage tussen 20-40 %) dient er voor te worden gezorgd dat in het jaar van overdracht het inkomen van de bedrijfsexploitant zodanig is dat slechts 20 % verschuldigd is. Tijdig raadplegen van een belastingdeskundige is altijd aan te bevelen.

§ 6. VOORBEELDEN VAN FINANCIERINGSMOGELIJKHEDEN VOOR BEDRIJF EN GEZIN EN VERMOGENSVORMING TIJDENS DE EXPLOITATIECYCLUS

In de paragrafen 2, 3 en 4 is aannemelijk gemaakt dat een spaarzame boerenzoon en -dochter op een leeftijd van ongeveer 28 jaar op het moment van trouwen tezamen over een kapitaal van f 33.000,- kunnen beschikken zonder het gevoel te hebben van de goedwillendheid van hun ouders misbruik te hebben gemaakt.

¹ Om een normaal verloop te krijgen in het jaarlijks voor de huishouding te besteden bedrag, waarbij vooral ook rekening wordt gehouden met de wisselende kosten voor de opvoeding van de vijf kinderen, is overleg gepleegd met de Stichting Huishoudelijke Voorlichting ten Plattelande te 's-Gravenhage.

Zie bijlagen XV, XVI, XVII en XXII kolom 16.

De vraag is nu welk vermogen dit paar voor hun eigen oudedagsvoorziening beschikbaar kan hebben als het op hun trouwdag de door ons veronderstelde boerderij gaat exploiteren, het gezin de veronderstelde samenstelling krijgt en het verder handelt zoals is aangenomen.

Het antwoord hangt in hoge mate af van de omstandigheden waaronder zij de boerderij exploiteren, nl. pachten of in eigendom hebben en uiteraard ook van hetgeen zij nog uit erfenissen zullen ontvangen.

Van de grote reeks mogelijkheden zullen wij vier voorbeelden bespreken.

Voorbeeld 1.

Het jonge paar heeft een zelf-gespaard vermogen van *f* 33.250,- en ontvangt op de trouwdag van beide kanten *f* 7.000,- als huwelijksgift; de boerderij, welke onbezwaard eigendom is van de ouders, wordt tot de dood van de eerst overlijdende ouder gepacht en daarna in eigendom overgenomen. Verder erven zij in de loop van de exploitatiecyclus van de wederzijdse overleden ouders aan het einde van het 10e jaar *f* 20.000,- en aan het einde van het 25e jaar *f* 24.000,-.

Voorbeeld 2

Het jonge paar ontvangt op hun trouwdag geen huwelijksgift en heeft behalve het huisraad *f* 10.000,- om de bedrijfsexploitatie ermee te beginnen; de boerderij, welke onbezwaard eigendom is van de ouders wordt gepacht tot de dood van de eerst overlijdende ouder en daarna in eigendom overgenomen; in hun 25e huwelijksjaar wordt hun *f* 25.000,- als erfenis uitgekeerd na overlijden van de (wederzijdse) langstlevende ouder.

Voorbeeld 3

Geheel als voorbeeld 2; alleen wordt het bedrijf, dat niet het eigendom is van de ouders, gedurende de gehele exploitatiecyclus gepacht.

Voorbeeld 4

Het jonge paar trouwt op dezelfde leeftijd (resp. 28 en 27 jaar) als in de eerste drie voorbeelden en heeft dan ook evenveel gespaard, n.l. ruim *f* 33.000,-. Als huwelijksgift krijgt ieder *f* 2.000,-, zodat hun vermogen bij hun trouwen *f* 37.000,- bedraagt. De vader wil echter nu niet direct, maar pas op 65-jarige leeftijd de bedrijfsexploitatie aan de zoon overdoen. Tot dat tijdstip werkt dus de zoon bij de vader op het bedrijf, terwijl wordt aangenomen dat hij een zelfde beloning als voor zijn huwelijk, nl. *f* 6.150,- plus *f* 650,- voor een aandeel in de winst, per jaar blijft verdienen. De zoon wordt nu op 32-jarige leeftijd zelfstandig boer, door het bedrijf van zijn ouders te pachten en de inventaris in eigendom over te nemen. Er wordt verondersteld dat het jonge echtpaar op dat moment nog over een vermogen van *f* 29.000,- beschikt. Op het einde van het vierde jaar van de exploitatiecyclus sterft de vader op 69-jarige leeftijd, waarna ook het bedrijf door de zoon in eigendom wordt overgenomen. Evenals in het voorbeeld 2 moet de moeder, om over een voldoende bedrag per jaar te kunnen beschikken om in haar levensonderhoud te voorzien,

het vruchtgebruik van het door de kinderen na het overlijden van de vader geërfd vermogens hebben. Na overlijden van de moeder op 83-jarige leeftijd, op het einde van het 19e jaar van de exploitatiecyclus, krijgt ieder van de vijf kinderen in totaal de beschikking over f 10.000,- (na aftrek van lasten en kosten). De boer en zijn vrouw verkrijgen in dat jaar dus f 20.000,-. Evenals zijn vader wil ook de huidige boer de exploitatie van zijn bedrijf eerst op 65-jarige leeftijd aan zijn opvolger overdoen.

§ 7. Voorbeeld 1. DE FINANCIERING, DE VERMOGENSVORMING EN DE BESPARINGEN DOOR DE BOER GEDURENDE EEN EXPLOITATIECYCLUS

In § 4 is berekend dat, alles onder de genoemde veronderstellingen, het boerenechtpaar bij hun huwelijk over een vermogen kan beschikken van f 47.250,-.

Na aanschaffing van de inventaris in het woonhuis en na reservering van een klein bedrag voor huishoudgeld, waarvoor tezamen f 8.250,- wordt uitgetrokken, blijft van hun vermogen nog f 39.000,- over.

Geïnvesteerd moet worden voor:

1. de werktuiginventaris tegen 50 % van de nieuwwaarde	f 5.525,-
2. het rundvee	f 13.300,-
3. het paard	f 1.100,-
4. de veldinventaris	}
5. noodzakelijk bedrijfskapitaal	
permanent in het bedrijf vastgelegde middelen	f 4.500,-
	<u>f 24.425,-</u>
6. kippenhokken, tegen restwaarde	f 5.795,-
7. varkensstal, tegen restwaarde	f 3.330,-
8. leghennen en kuikens; 1100 k. en 900 leghennen à f 3,50	f 7.000,-
9. varkens; 70 stuks gemiddeld à f 100,-	f 7.000,-
tijdelijk in het bedrijf vastgelegde middelen	<u>f 23.125,-</u>

Aan het begin van de bedrijfsexploitatie voor eigen rekening moet voor deze overneming dus een bedrag van f 47.550,- beschikbaar zijn. Uit eigen middelen kan de jonge boer f 39.000,- bijdragen, zodat hij f 9.000,- moet lenen. Dit bedrag kan onder normale omstandigheden reeds na twee jaar weer worden afgelost, waarna het bedrijf eerst volledig met eigen vermogen kan worden gefinancierd.

Het jaarlijkse inkomen van de boer bestaat behalve uit het arbeidsinkomen uit de rente van de in het bedrijf vastgelegde eigen middelen (minus te betalen rente voor geleend geld) en eventueel uit de opbrengst van elders belegde middelen.

Na aftrek van de aanslagen in de inkomsten- en vermogensbelasting, de premies A.O.W., A.W.W. en K.B.W. en het aan de meewerkende gezinsleden te betalen loon en winstaandeel, blijft het netto-inkomen van de boer over.

In § 5 is aangenomen dat hiervan gemiddeld per jaar f 7.500,- wordt besteed voor gezinsuitgaven, exclusief de ontvangen kostgelden. Over de gehele exploitatiecyclus gezien is het verteerbare inkomen hoger dan de gezinsuitgaven; in een bepaald jaar kan dit in de praktijk weleens anders zijn, hetzij omdat de jaarlijkse gezinsuitgaven tijdelijk erg hoog zijn, hetzij omdat men in het bedrijf een slecht jaar heeft. In de jaren dat het netto-inkomen hoger is dan de gezinsuitgaven wordt er dus gespaard. Wanneer deze bedragen worden belegd kunnen de gespaarde gelden ook weer bijdragen tot de inkomstenvergroting en tot de vermogensvorming. Dat de financiering van de bedrijfsvoering mogelijk is, ook wanneer grote investeringen in het bedrijf moeten worden gedaan om aan de kinderen die in aanmerking komen mee te werken, werkgelegenheid te geven, wordt aangetoond in bijlage XV betreffende:

- a. de opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer;
- b. het inkomen van de boer;
- c. de vermogensontwikkeling.

Aan de hand van de in bijlage XV vermelde bedragen zijn in tabel 7 de nettobesparingen berekend.

Berekening van de besparingen van de boer, gedurende een exploitatiecyclus (31 jaar)

TABEL 7

Arbeidsinkomen boerderij	f 248.000,-
Arbeidsinkomen pluimveesector	f 71.859,-
Arbeidsinkomen mestvarkenssector	f 69.897,-
Totaal arbeidsinkomen bedrijf	f 389.756,-
Af: loon gezinsleden + winstaandeel + premie K.W.L.	f 99.210,-
Arbeidsinkomen + ondernemerswinst v. d. boer	f 290.546,-
Opbrengst eigen vermogen minus betaalde rente en verbetering gebouwen, plus kinderbijslag	f 112.959,-
Totaal bruto-inkomen van de boer	f 403.505,-
Af: belasting, premies A.O.W., A.W.W. en K.B.W.	f 75.669,-
Netto-inkomen van de boer	f 327.836,-
Af: huishoudelijke uitgaven minus kostgelden	f 232.500,-
Nettobesparingen	f 95.336,-

In tabel 8 is een vergelijking gemaakt tussen het vermogen van de boer aan het begin en aan het einde van de exploitatiecyclus.

Vermogensvergelijking

TABEL 8

Beginvermogen	f 39.000,-
Bij: erfenissen, na aftrek successierechten	f 44.000,-
Plus: besparingen	f 95.336,-
	f 178.336,-
Af: huwelijks giften	f 35.000,-
Eindvermogen	f 143.336,-

Wanneer de boer nu op 59-jarige leeftijd zijn bedrijf aan zijn zoon verpacht en de inventaris, kippenhokken, varkensstalling met levende have overdoet, kan hij een vermogen hebben van f 143.000,—. Hiervan is f 65.000,— vastgelegd in de boerderij en f 78.000,— liquide.

Met nadruk wordt — opdat geen misverstand ontstaat over de vermogensvorming — de aandacht gevestigd op de volgende oorzaken welke besparingen, financiering van het bedrijf en vermogensvorming mogelijk maken.

1. Gespaard kan er worden omdat:

het boerengezin, gelet op hun totale inkomen en vermogen, genoeg neemt met een betrekkelijk eenvoudig levensniveau, dat echter in verhouding tot het gemiddelde in de praktijk bestaande niveau nog betrekkelijk royaal is.

Het vasthouden aan dit eenvoudige niveau is slechts mogelijk wanneer *de boer*, wat zijn levensstijl betreft, zich een strenge zelfdiscipline oplegt.

2. De bedrijfsvoering kan grotendeels met eigen middelen worden gefinancierd omdat:

de vader voor de meewerkende gezinsleden een volledige werkgelegenheid verschaft, waardoor het hem mogelijk werd aan dezen voor de gewerkte uren een redelijk loon te betalen. Daardoor konden de meewerkende kinderen zolang zij nog ongehuwd waren, indien zij tenminste de noodzaak tot sparen in verband met hun toekomstplannen en -mogelijkheden reeds inzagen, een deel van dit loon sparen en een vermogen vormen waarmee de overneming van de bedrijfsinventaris grotendeels kan worden gefinancierd.

3. De vermogensvorming kan plaatshebben omdat:

de bedrijfsvoering hoofdzakelijk met eigen middelen kon worden gefinancierd. Daardoor komt de rente van de gespaarde en later in het bedrijf vastgelegde middelen, naast het arbeidsinkomen, als inkomen beschikbaar voor de boer. Door van dit totale inkomen een deel te sparen en deze gelden weer te beleggen kan een vermogen worden gevormd. Van het arbeidsinkomen van de boer kan niets worden gespaard; de besparingen zijn uitsluitend mogelijk door de baten uit het in het bedrijf en daarbuiten belegde vermogen.

Wanneer van het arbeidsinkomen van het gezin het loon van de gezinsleden, de premies A.O.W., A.W.W. en K.B.W., belastingen en de huishoudelijke uitgaven wordt afgetrokken, blijft er niets meer over om te sparen.

§ 8. Voorbeeld 2. VERMOGENSVORMING EN FINANCIERING BIJ EEN ZELFDE BEDRIJFSEXPLOITATIE ALS IN VOORBEELD 1, MAAR WAARBIJ DE JONGE BOER BEGINT MET f 10.000,—

Bij de hierover gemaakte berekening is er ook van uitgegaan dat het bedrijf eerst 10 jaar wordt gepacht en daarna in eigendom wordt overgenomen. Verder is verondersteld dat de ouders nu aan hun vijf kinderen geen huwelijks giften uitkeren.

Er wordt rekening mee gehouden dat aan het einde van het 25e jaar van de exploitatiecyclus een bedrag van f 25.000,— van de wederzijdse overleden ouders wordt geërfd. (Voor de motivering van dit bedrag zie blz. 64). Ook de uitgaven voor de huishouding zijn ongewijzigd gelaten op gemiddeld f 7.500,— per jaar, excl. door de ouders ontvangen kostgelden.

Uit de berekening blijkt (zie bijlage XVI) dat onder deze omstandigheden het totale vermogen van de boer op het moment van de exploitatieoverdracht aan zijn opvolger, nadat hij in het elfde jaar van de exploitatiecyclus de eigendom van de boerderij voor f 65.000,— heeft overgenomen, ongeveer f 67.600,— kan bedragen.

Over de financiering van de bedrijfsexploitatie wanneer bij het begin van de exploitatiecyclus over slechts f 10.000,— eigen vermogen kan worden beschikt, is o.a. het volgende op te merken.

(Voor de opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer gedurende ieder jaar van de exploitatiecyclus zie bijlage XVI).

Bij de aanvang van de bedrijfsexploitatie bezit de boer f 10.000,—. Voor de overneming van de levende en dode inventaris, de veldinventaris, de varkens- en pluimveestalling en bedrijfskapitaal heeft hij nodig f 47.550,—, zodat hij op dat moment ca. f 38.000,— moet lenen. Volgens de begroting kan dit bedrag na 6 jaar geheel zijn afgelost. Waarschijnlijk zal genoemde lening, met medewerking van de ouders, wel te verkrijgen zijn.

In het tiende jaar van de exploitatiecyclus, wanneer hij de eigendom van de boerderij over moet nemen, bezit hij zelf f 8.800,— buiten het bedrijf belegde middelen. Voor de aankoop van de boerderij (f 65.000,—) zal hij dus nog f 56.000,— moeten lenen.

De grootste financieringsmoeilijkheden komen echter wanneer de kinderen zo groot zijn geworden dat zij mee kunnen werken en in verband hiermede de pluimvee- en varkenshouderij ter hand worden genomen. Voor het verrichten van de nodige investeringen moet de boer in het 19e jaar van de exploitatiecyclus over in totaal f 63.000,— geleend vermogen kunnen beschikken.

Wanneer daarna over een tijdvak van 8 jaar het grootste arbeidsaanbod tijdens de gehele exploitatiecyclus aanwezig is, moet hij tijdelijk naast zijn eigen vermogen van f 39.500,— over een vreemd vermogen van zelfs f 123.000,— kunnen beschikken. Het is te verwachten dat bij deze verhouding tussen het eigen en te lenen vermogen weinig geldschietters genegen zullen zijn dergelijke grote bedragen voor de bedrijfsuitbreiding te verschaffen. Ook de boeren zelf, veelal van mening zijnde dat de financiering van het bedrijf voor een groot deel met eigen middelen moet plaatshebben, zullen vermoedelijk deze stap niet wagen.

§ 9. Voorbeeld 3. VERMOGENSVORMING EN FINANCIERING INDIEN DE JONGE BOER MET SLECHTS f 10.000,— BEGINT, MAAR GEDURENDE DE GEHELE CYCLUS HET BEDRIJF VAN DERDEN KAN PACHTEN

Aangezien onze boer in deze situatie, evenals in die in voorbeeld 2 begint

met slechts f 10.000,— bedrijfskapitaal, moet hij bij de overneming van de exploitatie van het bedrijf ook f 38.000,— lenen. Gedurende de eerste jaren bevindt hij zich daarom ook in een financieel moeilijke positie. In vergelijking met de in voorbeeld 2 vermelde omstandigheden, waar- bij de boer het gedurende de eerste jaren van de exploitatiecyclus van zijn ouders gepachte bedrijf na het overlijden van zijn vader in het tiende jaar van de exploitatiecyclus in eigendom overneemt, verkeert deze pachtboer in financieel veel gunstiger omstandigheden.

De gemaakte berekening geeft hiervan een duidelijk beeld. (Bijlage XVII). Deze boer heeft in dit derde voorbeeld aan het einde van het elfde jaar van de exploitatiecyclus een eigen vermogen van f 38.700,— en heeft daarnaast geen schulden.

Hoewel de boer uit het voorbeeld 2 wel het bedrijf in eigendom heeft, heeft hij behalve een eigen vermogen van f 36.000,— een schuld van f 55.000,—. Het verschil in eigen vermogen in het elfde jaar onder de omstandigheden in voorbeeld 2 en 3 is ontstaan, doordat de boer, die van zijn ouders pacht en de zekerheid heeft het bedrijf later in eigendom over te nemen, ieder jaar voor verbeteringen en extra onderhoud aan de bedrijfsgebouwen f 600,— uitgeeft, terwijl is aangenomen dat de pachtboer, die het bedrijf nimmer zal kunnen of moeten overnemen, voor dit doel f 300,— besteedt.

De volgende berekening over het elfde jaar van de exploitatiecyclus, waarin nu de boerderij niet in eigendom behoeft te worden overgeno- men, geeft reeds een duidelijk beeld van de gunstiger financiële omstan- digheden van de pachtboer.

Situatie pachter:

te betalen pacht voor boerderij met woonhuis
(zie tabel 9).

f 1.950,—

voor extra onderhoud en verbetering gebouwen

f 300,—

totale kosten per jaar

f 2.250,—

Situatie exploitant-eigenaar:

kosten normaal onderhoud en lasten

(zie tabel 9).

f 550,—

voor extra onderhoud en verbetering gebouwen

f 600,—

hypotheekrente: f 55.000,— à 4,5 %

f 2.475,—

totale kosten per jaar

f 3.625,—

De pachter heeft dus per jaar f 1.375,— minder kosten, maar kan boven- dien zijn niet in het bedrijf geïnvesteerde vermogen van f 12.200,— (zie bijlage XVII, eind 10e jaar exploitatiecyclus) à 4 % beleggen, hetgeen een opbrengst geeft van f 488,—.

Het verschil tussen de twee geschetste situaties is in dat jaar dus f 1.863,— ten gunste van de pachtboer. In de verdere jaren wordt dit verschil nog

groter omdat o.a. voor de pachtboer de rente over het voordelige verschil ook steeds weer wordt belegd.

Als gevolg van de aanmerkelijk gunstiger financiële omstandigheden behoeft de pachtboer in het jaar dat voor het eerst in de varkens- en kippensector moet worden geïnvesteerd nu niets te lenen. In het financieel moeilijkste jaar, wanneer de grootste uitbreiding in deze sectoren moet plaatshebben, kan het te lenen kapitaal tot f 28.000,- worden beperkt. Het eigen vermogen van de boer is dan reeds tot f 68.000,- aangegroeid, zodat de verhouding eigen en geleend vermogen gunstig is. Aan het einde van de exploitatieperiode kan de pachtboer f 113.700,- eigen vermogen bezitten. Hiervan is dan in het 25e jaar van de exploitatiecyclus in totaal f 25.000,- geërfd van de wederzijdse langstlevende ouder.

De verschillen tussen de in dit voorbeeld geschetste omstandigheden en uitgangspunten en die waarvan in het eerste voorbeeld werd uitgegaan, zijn de volgende:

- a. nu ontvangt het boerenechtpaar geen huwelijksgiften en toen ontving het f 14.000,-;
- b. in dit voorbeeld is het vermogen van de beginnende boer en zijn vrouw f 10.000,-, tegenover f 39.000,-, incl. f 14.000,- huwelijksgiften in het vorige voorbeeld;
- c. nu pacht de boer, gedurende de gehele exploitatiecyclus, het bedrijf van derden. Toen pachtte hij het bedrijf gedurende 10 jaar van zijn ouders en nam hij daarna de eigendom van het bedrijf van de erfgenamen over;
- d. thans ontvangt de langstlevende ouder het vruchtgebruik van de eerste erfenis en wordt er na overlijden van deze in het 25e jaar van de exploitatiecyclus door ieder kind f 12.500,- ontvangen. In het eerste voorbeeld werd ook de eerste erfenis aan de kinderen uitgekeerd en ontving ieder kind in het 10e jaar van de exploitatiecyclus f 10.000,- en als tweede erfenis in het 25e jaar van deze cyclus nog eens f 12.000,-;
- e. nu geeft de boer aan zijn kinderen geen huwelijksgift mee en in v.b. 1 ontvangt ieder van de vijf kinderen bij zijn/haar huwelijk f 7.000,-;
- f. in het eerste voorbeeld besteedt de boer voor het onderhoud aan de gebouwen f 600,- extra, terwijl dit nu f 300,- is.

§ 10. Voorbeeld 4. DE INVLOED VAN EEN VERANDERING IN HET MOMENT VAN AANVAARDING EN BEEINDIGING VAN DE BEDRIJFSEXPLOITATIE

In de eerste drie voorbeelden is een van de uitgangspunten dat de vader op 59-jarige leeftijd het bedrijf aan zijn opvolger verpacht en de exploitatie hiervan dus beëindigt.

Daarna werkt de vader om zijn inkomen gedurende de jaren vóór zijn

pensioengerechtigde leeftijd te verhogen, tot zijn 66e jaar op het nu door zijn opvolger geëxploiteerde bedrijf, in de varkens- en pluimveesector. De hier geschetste situatie wijkt af van een veelal in de praktijk voorkomende gedragswijze.

Dikwijls gaat immers de zoon die bestemd is voor bedrijfsopvolger, als getrouwde zoon bij zijn vader in loondienst werken, tot het moment dat de vader, nu op hogere leeftijd, de bedrijfsexploitatie aan hem overdoet. Welke invloed deze gedragswijze zal hebben op de inkomens- en vermogensvorming van de verschillende bij de exploitatie van het bedrijf betrokken personen, zal in het volgende worden nagegaan.

Eerst echter moeten ook voor deze gedragswijze de uitgangspunten worden genoemd. Als zodanig wordt het volgende verondersteld.

- a. De zoon trouwt ook nu in het kalenderjaar waarin hij 28 jaar wordt. Zijn vrouw is dan 27 jaar.
- b. Het jonge gezin gaat niet bij de ouders op het bedrijf inwonen, maar vindt onderdak in een niet bij de boerderij gelegen woning. Door deze omstandigheid is het voor de jonge vrouw bezwaarlijk op het bedrijf te gaan werken en te helpen bij de verzorging van het pluimvee en de varkens.
Zij draagt dan ook niet bij tot de inkomensvorming voor haar eigen gezin en ook niet tot dat van de boer.
- c. De vader blijft boer t/m het jaar, dat hij de A.O.W.-uitkering gaat ontvangen, dus tot hij ruim 65 jaar is. Daardoor wordt de exploitatiecyclus verlengd tot 34 jaar.
- d. De zoon verdient ook nu, na zijn trouwen f 2,05 per gewerkt uur, met een maximumaantal van 3000 werkuren per jaar. Zo mogelijk wordt zijn beloning aangevuld met een winstaandeel. Aangenomen is dat dit f 650,- per jaar bedraagt.
- e. De zoon/opvolger wordt geboren in het jaar waarin zijn vader 34 jaar wordt. De later in het bedrijf meewerkende dochter wordt geboren in het tweede huwelijksjaar, als eerste kind in dit gezin.
- f. In de organisatie van het bedrijf is dezelfde grote lijn aangehouden. De arbeidsbehoefte in de akkerbouw- en veehouderijsector is ongewijzigd, n.l. maximaal 3000 uur per jaar. In deze behoefte kan worden voorzien door het arbeidsaanbod van één volwassen mannelijk persoon, n.l. eerst door de vader en later door de zoon. Het wisselend arbeidsaanbod wordt zoveel mogelijk aangewend in de pluimvee- en de varkenssector.

Aan de hand van deze uitgangspunten is op dezelfde wijze als in de vorige voorbeelden een berekening gemaakt van het gezinsinkomen van de boer, het inkomen van de boer, het gezamenlijk vermogen van de bedrijfsopvolger en zijn vrouw op het moment dat zij met de exploitatie van het bedrijf voor eigen rekening beginnen, van de vermogensvorming

en de financiering van het bedrijf gedurende één exploitatiecyclus, enz. Om de vergelijkbaarheid van deze berekeningen met de uitkomsten van de andere voorbeelden zo groot mogelijk te doen zijn, zijn de omstandigheden zoveel mogelijk gelijk gelaten, zoals b.v. de beloning per uur voor de ongetrouwde in het bedrijf meewerkende kinderen, de uitgaven van de kinderen, zowel hun bestedingen vóór als na het trouwen, de grootte van de huwelijks giften, de erfenissen en het aantal kinderen in het gezin.

Het volgens de hier uitgestippelde gedraglijn te bereiken resultaat aan het einde van exploitatiecyclus van 34 jaar (bijlage XXII), is belangrijk minder, nl. f 97.500,- minder dan de berekende uitkomst aan het einde van de 31-jarige cyclus van het eerste voorbeeld. (Bijlage XV).

Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. De voornaamste hiervan zijn:

- a. op het bedrijf wordt nu per jaar, gedurende de gehele exploitatiecyclus, hoewel er gemiddeld 4225 uur beschikbaar zijn slechts gemiddeld 3981 uur gewerkt, terwijl het gemiddelde aantal werkuren in het eerste schema 4525 per jaar bedraagt.

Dit verschil is ontstaan doordat bij een 34-jarige exploitatiecyclus, welke eindigt in het jaar dat de boer 65 jaar wordt, een bepaalde gezinscyclus behoort. Het arbeidsaanbod voortvloeiende uit deze andere gezinscyclus is in het eigen bedrijf moeilijk (zo niet onmogelijk) gedurende alle tijdvakken van de 34-jarige exploitatiecyclus volledig rendabel aan te wenden. Dit in tegenstelling tot de eerste drie voorbeelden met een 31-jarige exploitatiecyclus, welke eindigde in het jaar dat de boer 59 jaar wordt. (Zie bijlagen II en XIX). Bij een arbeidsinkomen van f 2,05 per gewerkt uur, geeft een verschil van 544 werkuren reeds een lager arbeidsinkomen van f 1.115,- per jaar, of per exploitatiecyclus van 34 jaar: f 37.900,-;

- b. er wordt verondersteld dat de zoon, die nu als getrouwde man nog 3 jaar bij de vader op het bedrijf werkt tegen loon, op 32-jarige leeftijd de exploitatie voor eigen rekening begint, en op dat tijdstip reeds 2 kinderen heeft. Daarom kan niet worden verwacht dat de jonge vrouw dan nog in het bedrijf gaat werken, wanneer haar man zelfstandig boer wordt. Aangezien ook de 65-jarige vader niet meer in het bedrijf meewerkt, moeten alle inkomsten uit de exploitatie van de bodem komen. Deze zijn begroot op f 8.000,-. In het eerste voorbeeld, waarin de vader nog 7 jaar bij de jonge boer gaat werken en de jonge boerin ook de eerste jaren enigermate meewerkt in de varkens- en kippensector, is gedurende deze eerste jaren van de exploitatiecyclus het arbeidsinkomen van de boer f 2.500,- hoger. Daardoor kan er juist gedurende deze eerste jaren meer worden gespaard en dientengevolge kan ook van het begin af meer eigen vermogen in of buiten het bedrijf opbrengstgevend worden geïnvesteerd of belegd.

Deze mogelijkheid is nu echter bij de 34-jarige exploitatiecyclus in mindere mate aanwezig;

- c. de exploitatiecyclus van de opvolger begint wanneer de vertrekkende boer 65 jaar is. Er wordt verondersteld dat deze dan nog 4 jaar leeft. De jonge boer moet nu dus reeds na 4 jaar het bedrijf in eigendom overnemen. Op dat moment bezit hij een eigen vermogen van f 34.000,-. De boer moet nu gedurende een langere periode en ook gemiddeld meer geld lenen. (Zie bijlage XXII, kolom 25). Bovendien werkt het ongunstige effect van het exploiteren van een eigen bedrijf ten opzichte van de omstandigheid dat het bedrijf van de ouders wordt gepacht, nu gedurende meer jaren van de exploitatiecyclus (nl. 9 jaar).

Het volgen van de gedragslijn om op 28-jarige leeftijd te trouwen, de bedrijfsexploitatie over te nemen op 32-jarige leeftijd en de exploitatiecyclus een duur te geven van 34 jaar, nl. tot het moment dat de boer 65 jaar wordt, stelt de boerenfamilie o.a. voor de volgende feiten.

- a. Het wordt nu noodzakelijk dat een van de jongste zoons als opvolger in het bedrijf wordt bestemd. De ouders en de andere gezinsleden zijn hierdoor min of meer beperkt in deze keuze. Dat de hiervoor meest geschikte zoon tot bedrijfsopvolger kan worden bestemd, wordt als gevolg hiervan onzeker.
- b. Wanneer de zoon zijn militaire dienstplicht heeft vervuld, is de vader 54 jaar oud. Onder normale omstandigheden zal deze op die leeftijd nog wel enige jaren (b.v. tot zijn 59ste jaar) een volle werkprestatie leveren van 3000 uren per jaar, zoals dit ook in het eerste schema is aangenomen. Dit houdt echter in dat nu slechts gedurende 3 jaar extra werkgelegenheid moet worden geschapen met een arbeidsbehoefte van 1700 uur per jaar, terwijl hierbij per gewerkt uur een arbeidsinkomen van tenminste f 2,05 zou moeten kunnen worden verkregen.

Er wordt echter geen mogelijkheid gezien dit te verwezenlijken. (Zie bijlagen XVIII t/m XXII).

Voor de boer is voor de periode tussen diens 59e en 65e jaar hetzelfde aantal werkuren aangehouden als in het eerste voorbeeld, nl. nog 3 jaar 2000 en de laatste 3 jaar 1500 uren per jaar.

- c. De vermogenspositie van de ouders laat nu niet toe aan de huwende kinderen een bedrag te schenken. Hoewel aan de langstlevende ouder het vruchtgebruik van het vererfde vermogen van de eerstoverleden ouder is gelaten, is het totaal per kind geërfde bedrag ook slechts op f 10.000,- gesteld.

§ 11. HET AAN HET EINDE VAN DE EXPLOITATIE-CYCLUS BENODIGDE VERMOGEN VAN DE BOER EN ZIJN VROUW OM VOOR DE REST VAN HUN LEVEN IN HUN ONDERHOUD TE VOORZIEN

Reeds is er de aandacht op gevestigd dat in de praktijk de zittende boer

in vele gevallen pas op vrij hoge leeftijd (gemiddeld 67 jaar) genegen is de bedrijfsvoering over te doen aan een opvolger, ook al is dat zijn zoon. Voor dit feit zijn wel oorzaken aan te wijzen. Het is immers een vrij normaal verschijnsel dat vele mensen uiterst moeilijk het roer uit handen kunnen geven en zich kunnen terugtrekken naar een tweede plan. Wanneer deze ouderen echter nog eens terugdenken aan hun eigen jonge jaren, dan zullen de meesten zich herinneren dat ook zij gaarne op eigen benen wilden staan en een eigen gezin wilden vormen.

Er kunnen echter ook dwingende redenen zijn, die een overdracht van het bedrijf in de weg staan. Na de bedrijfsoverdracht moeten immers de afgaande boer en zijn vrouw bronnen van inkomsten hebben om in hun levensonderhoud te voorzien. Dan is de opbrengst uit eigen arbeid en uit die van de meewerkende gezinsleden weggevallen en de opbrengst van het gevormde vermogen en andere bezittingen (b.v. pacht van de boerderij) is meestal onvoldoende om hieruit de nodige uitgaven te kunnen doen.

Toch kan het voor alle belanghebbenden en dus ook voor de vader zelfs aantrekkelijk zijn reeds bij het begin van de exploitatiecyclus rekening te houden met een tijdige overdracht van de exploitatie. Het zal dan blijken dat de inkomsten van de rustende boer aan het einde van deze cyclus alleszins redelijk kunnen zijn.

De ouders kunnen bronnen van inkomsten hebben:

- a. uit arbeid;
- b. uit vermogen;
- c. uit pensioenverzekering.

Vóór hun 65e jaar zullen de inkomsten in de voorbeelden 1, 2 en 3 moeten komen uit arbeid en vermogen, na hun 65e jaar uit vermogen en uit een pensioenverzekering, eventueel nog aangevuld met inkomsten uit arbeid.

In deze eerste drie voorbeelden kan de opvolger (de zoon) zijn voorganger (de vader) gedurende de jaren dat deze nog wil, kan en moet werken om in het levensonderhoud te voorzien, de gelegenheid geven op het bedrijf passende werkzaamheden te verrichten. Dat kan, door b.v. de vader werkzaamheden te laten verrichten in de pluimvee- en varkenssector. Deze vormen een vrijwel afzonderlijk geheel, zodat er van een dagelijkse gezagsverhouding zo weinig mogelijk sprake behoeft te zijn. Bovendien wordt hierbij meer naar accuratesse gevraagd dan naar zware lichamelijke arbeid. Ook met het oog op een langere gebruiksduur van de stallen voor pluimvee en varkens en dus lagere vaste kosten, is deze handelwijze aantrekkelijk.

Dat het voor de zoon/exploitant mogelijk is aan de vader voor betrekkelijk lichte arbeid gedurende b.v. 1500 uren per jaar een vergoeding uit te keren van b.v. f 3.075,- blijkt reeds uit de gegevens van tabel 4.

In onderstaande voorbeelden is uitgewerkt in hoeverre het vormen van een behoorlijk vermogen, dat als inkomstenbron ná de bedrijfsoverdrach-

ten kan fungeren, mogelijk is. (Zie ook bijlage XV, XVI, XVII en XXII). Op te merken valt echter dat verwezenlijking van de uitgestippelde gedragslijnen in al haar onderdelen, waarschijnlijk alleen mogelijk is wanneer deze gedragslijn in haar geheel wordt gevolgd.

A. Wanneer de boer op 59-jarige leeftijd zijn bedrijf aan zijn zoon verpacht en de inventaris, kippenhokken en varkensstallen met levende have overdoet, kan hij volgens voorbeeld 1 een vermogen hebben van (afgerond) f 143.000,-. Hiervan is f 65.000,- vastgelegd in de boerderij en f 78.000,- liquide.

Wij nemen nu aan dat na de exploitatieoverdracht het oudere echtpaar een huurwoning betreft en dat zij voor verbetering van de woning, vernieuwing van het meubilair en verhuiskosten f 9.000,- zullen besteden. Er blijft dan nog f 69.000,- aan liquide middelen over. Dit bedrag kan dus worden belegd, zodat het bijdraagt tot de inkomensvorming van het oudere boerenechtpaar. Ook uit het in de verpachte boerderij vastgelegde vermogen ontvangen zij een nettopachtsom.

Uit de jongste door het C.B.S. gepubliceerde sterftetafels voor Nederland is af te leiden, dat het vrij normaal zal zijn wanneer van dit ouderpaar de eerste op 69-jarige en de andere op 83-jarige leeftijd overlijdt. Bij de volgende berekeningen zullen deze leeftijden worden aangehouden, waarbij wordt verondersteld dat de vrouw het langst leeft.

Om na te gaan of het voor de ouders mogelijk is, desnoods met interen op het gevormde vermogen, tot hun overlijden de gezinsuitgaven te kunnen betalen, is het nodig eerst een veronderstelling te maken over de grootte van hun uitgaven.

Aangenomen wordt dat de ouders, nadat de premies voor de A.O.W., A.W.W., K.B.W. en de aanslagen voor de inkomsten- en vermogensbelasting zijn voldaan, over 6 jaar, tot en met het jaar dat de vader 65 jaar wordt, per jaar f 5.700,- nodig zullen hebben om hun gezinsuitgaven te kunnen betalen.

Gedurende de 4 jaren daarna, tot het overlijden van de vader op 69-jarige leeftijd, wordt verondersteld dat hiervoor ook f 5.700,- voldoende is, terwijl wordt gerekend dat de alleenstaande weduwe nog 15 jaar tenminste f 4.200,- per jaar zal kunnen besteden.

Bij het berekenen van het vermogen tijdens en aan het einde van de exploitatiecyclus is wat de opgenomen geërfde bedragen betreft, verondersteld dat ná overlijden van de vader de helft hiervan aan de moeder blijft toebehoren. Van de andere helft van het vermogen wordt aan de vijf kinderen gezamenlijk $\frac{5}{6}$ deel en aan de moeder $\frac{1}{6}$ deel toegescheiden.

In verband met de mogelijkheid dat de weduwe ook ouder zal kunnen worden dan 83 jaar, zou het onverantwoord zijn dat zij op die leeftijd haar vermogen volledig zou hebben opgeteerd. Met het oog hierop is verondersteld dat de weduwe na de boedelscheiding het haar toekomende deel van de waarde van de boerderij belegt om in haar levens-

onderhoud, bij een eventueel later overlijden dan op 83-jarige leeftijd, te kunnen blijven voorzien.

Uit de gemaakte berekeningen is gebleken, dat het boerenechtpaar op het moment dat het de bedrijfsexploitatie van hun boerderij aan de zoon overdoet, behalve de eigendom van de boerderij nog ongeveer juist f 74.000,- aan liquide middelen moet bezitten om de genoemde gezins-uitgaven te kunnen doen.

Na overlijden van de man wordt hiervan aan ieder kind f 10.400,- (netto) toegescheiden. De weduwe ontvangt van de liquide middelen f 37.000,- en f 38.000,- voor haar aandeel in de boerderij. Het laatste bedrag belegt zij uitsluitend voor de dekking van het risico van het bereiken van een hogere dan de veronderstelde ouderdom.

Op 83-jarige leeftijd heeft de weduwe het bedrag, groot f 37.000,- geheel voor haar persoonlijke behoeften uitgegeven, terwijl zij het belegde bedrag van f 38.000,-, dat inmiddels is aangegroeid tot f 65.000,- bij haar overlijden nalaat. Hiervan kan ieder kind (netto) f 12.000,- erven. Uit de berekening van de ontwikkeling van het vermogen van de boer (bijlage XV, kolom 26) blijkt dat op het moment van de exploitatie-overdracht van het bedrijf als de boer 59 jaar oud is, behalve de eigendom van de boerderij nog f 78.000,- aan liquide middelen aanwezig is. In dit voorbeeld is het gevormde vermogen dus groot genoeg dat het oudere boerenechtpaar, mede op grond hiervan, op de geschetste wijze, ook gedurende de rest van hun leven in hun onderhoud kan voorzien.

B. In voorbeeld 2 is de boerderij volledig eigendom van de ouders op het moment dat zij de exploitatie hiervan aan de zoon hebben overgedaan (volgens bijlage XVI, kolom 26). terwijl daarnaast nog f 2.600,- aan liquide middelen aanwezig is. Dit vermogen is dus voor een oudedagsvoorziening als in A omschreven onvoldoende.

Onder deze omstandigheden – wil het boerenechtpaar na de exploitatie-overdracht financieel onafhankelijk blijven – zal van een iets lager uitgavenniveau moeten worden uitgegaan, terwijl ook de vererving op enigszins andere wijze dient te worden geregeld.

Berekend is welk vermogen op het moment van de exploitatieoverdracht aanwezig moet zijn voor de oudedagsvoorziening van een boerenechtpaar:

1. dat resp. 59 en 58 jaar oud is wanneer de exploitatie wordt overgedaan. De man overlijdt op 69-jarige leeftijd, de vrouw op 83-jarige leeftijd;
2. dat f 5.000,- per jaar ter beschikking heeft en de vrouw na overlijden van haar echtgenoot f 3.500,- per jaar kan verteren¹ (excl. te betalen premies A.O.W., A.W.W., K.B.W. en inkomsten- en vermogensbelasting en inclusief de A.O.W.-uitkering);

¹ Het als uitgangspunt nemen van deze bedragen houdt geen waarde-oordeel in over het sociaal verantwoorde aspect van dit niveau.

3. waarvan de man nog gedurende 7 jaar 1500 uren per jaar werkt, tegen een uurloon van f 2,05;
4. dat de boerderij in eigendom heeft en deze dan aan de opvolger verpacht tegen een nettopachtopbrengst van f 1.400,- per jaar. Bij de eerste boedelscheiding, 10 jaar na de exploitatieoverdracht wordt de boerderij aan de opvolger verkocht voor f 65.000,-;
5. waarvan de langstlevende (hier dus de vrouw) het vruchtgebruik verkrijgt van de gehele nalatenschap van de overleden echtgenoot.

Onder deze omstandigheden moet er op het moment dat het boeren-echtpaar de exploitatie van de boerderij over heeft gedragen, behalve een onbezwaarde boerderij met een overnemingswaarde van f 65.000,- nog ongeveer f 7.500,- in contanten aanwezig zijn. Voor het geval dat het echtpaar bij de verhuizing van de boerderij naar een huurwoning nog ca. f 5.000,- kosten maakt zal er bij de exploitatieoverdracht dus ongeveer f 12.500,- aan contanten aanwezig moeten zijn.

Volgens de berekening in bijlage XVI is ruim f 2.600,- aan contanten aanwezig, zodat er f 10.000,- te weinig is. Wanneer echter de uitgaven voor de huishouding (kolom 16) gedurende de gehele exploitatiecyclus met f 160,- per jaar zouden worden verlaagd, zou het gewenste totaalbedrag van f 12.500,- in contanten aanwezig kunnen zijn.

Voor diegenen die dit wensen zal zo'n geringe vermindering van de jaarlijkse uitgaven zeker aanvaardbaar zijn. Onder deze omstandigheden ontvangt, na overlijden op 83-jarige leeftijd van de langstlevende ouder, ieder van de vijf kinderen (na aftrek van de kosten) ongeveer f 12.500,-.

Uit de nalatenschap van de wederzijdse ouders zal dit dus (inclusief de in vruchtgebruik gegeven vermogens) f 25.000,- zijn.

Ook een jong boeren-echtpaar dat zijn 31-jarige exploitatiecyclus onder vrij ongunstige omstandigheden, nl. met slechts f 10.000,- eigen vermogen begint, maar dat kans ziet, zoals in de voorbeelden 1, 2 en 3 is verondersteld op de juiste tijdstippen voldoende middelen aan te trekken om een bedrijfsexploitatie te voeren welke het begrote arbeidsinkomen opbrengt, kan dus aan het einde van deze periode toch voldoende middelen hebben om in hun onderhoud tijdens de oudedag te voorzien.

C. De boer uit voorbeeld 3, die eveneens de exploitatie is begonnen met een eigen vermogen van f 10.000,- maar die gedurende de gehele exploitatiecyclus van 31 jaar het bedrijf heeft kunnen pachten, kan volgens het eindbedrag van kolom 26 van bijlage XVII - wanneer hij de inventaris aan zijn opvolger heeft overgedaan - over f 113.000,- liquide middelen beschikken.

Het uitgavenniveau gedurende hun laatste levensjaren zal dus iets lager moeten liggen dan het niveau van het echtpaar uit voorbeeld 1 (f 5.700,- en f 4.200,-), maar kan toch aanmerkelijk hoger liggen dan dat van het echtpaar uit voorbeeld 2 (f 5.000,- en f 3.500), terwijl het schema van

de gezinsuitgaven gedurende de 31-jarige exploitatiecyclus kan worden aangehouden.

D. Wanneer de rustende boer en zijn vrouw uit het 4e voorbeeld gedurende de jaren dat zij beiden nog leven ook f 5.000,— en later de alleen overblijvende f 3.500,— zullen willen besteden (nadat de inkomsten- en vermogensbelasting reeds zijn voldaan) en bij hun verhuizing f 3.000,— kosten maken en bovendien aan ieder van hun vijf kinderen, na aftrek van de kosten f 10.000,— willen nalaten, moeten zij op het moment van de exploitatieoverdracht, naast de eigendom van de boerderij niet meer dan f 4.000,— schulden hebben.

De langstlevende, de moeder, heeft hierbij ook het vruchtgebruik gehad van de na het overlijden van haar man door de kinderen geërfde bedragen.

Aangezien het echtpaar uit het 4e voorbeeld (bijlage XXII, kolom 26) aan het einde van hun 34-jarige exploitatiecyclus, na begonnen te zijn met een eigen vermogen van f 29.000,— en na aan ieder van hun vijf kinderen bij hun huwelijk f 2.000,— te hebben geschonken, behalve het bezit van de boerderij ook f 19.000,— schuld heeft, komt het voor het gestelde niveau van de oudedagsvoorziening dus f 15.000,— te kort.

Door gedurende de 34 jaren van hun exploitatiecyclus tweehonderd gulden per jaar minder voor de huishouding uit te geven, kan hierin echter worden voorzien.

HOOFDSTUK IV

ENIGE INTERESSANTE DETAILS

§ 1. HOE WORDT HET EIGENDOMSRECHT VAN HET BEDRIJF VERKREGEN EN HOE WORDT DE WAARDE VAN HET BEDRIJF BEPAALD?

In deze studie is verondersteld dat grond en gebouwen eerst door de zoon van de ouders worden gepacht en na het overlijden van de kortstlevende ouder in zijn eigendom overgaan.

Hier zijn nu reeds de volgende vragen te stellen:

- a. op welke wijze kan de pachter de zekerheid verkrijgen dat hij, en niet een ander, bij de boedelscheiding het bedrijf in eigendom krijgt;
- b. op welk tijdstip en hoe moet de overnemingsprijs worden bepaald?

Omdat aan de in het bedrijf meewerkende kinderen steeds een normaal loon is uitbetaald en omdat de zoon/pachter een normale pachtsom heeft betaald, is er alle reden om te veronderstellen dat alle kinderen recht hebben op een gelijk deel van de nalatenschap. Om nu de pachtende zoon de zekerheid te geven dat hij, na het overlijden van de ouders, de boerderij in eigendom verkrijgt, tegen voorwaarden welke ook aannemelijk zijn voor de andere kinderen – medeërfgenenamen – is het aan te bevelen deze zaak nog tijdens het leven van beide ouders te regelen.

Zekerheid hierover kan b.v. op de volgende wijze worden verkregen. Bij de overneming van de bedrijfsexploitatie door de jonge boer op 28-jarige leeftijd, kan hij met zijn ouders een pachtcontract afsluiten voor de normale looptijd van 12 jaar, maar waarin een clause wordt opgenomen dat de pachter bij overlijden van de kortstlevende ouder het recht van koop van het gepachte heeft. Hierbij moet dan tevens reeds worden aangegeven op welke wijze de overnemingsprijs zal worden bepaald.¹

Het lijkt billijk dat:

1. in elk geval de prijs wordt vastgesteld alsof de boerderij vrij van pacht zou zijn. Verpachte boerderijen zijn toch in den regel belangrijk lager in prijs dan boerderijen welke vrij van pacht zijn;
2. wordt vastgelegd dat door de pachter aangebrachte verbeteringen aan grond en gebouwen bij de waardebepaling hiervan niet in aanmerking zullen worden genomen.

Vastlegging van de bestaande toestand op het tijdstip van exploitatie-overdracht is daarom zeer gewenst.

Of de prijs zal worden vastgesteld op het moment van de exploitatie-overdracht, of na het overlijden van de kortst- of langstlevende ouder, of

¹ Hetzelfde kan op verschillende andere manieren worden bereikt. Uitvoerig wordt dit onderwerp behandeld in de reeds genoemde publikatie „Bedrijfsopvolging in de landbouw”.

nog op een ander moment, b.v. wanneer een broer of zwager een andere boerderij heeft gekocht, hangt van persoonlijke omstandigheden af. Op dit onderwerp kan hier niet verder worden ingegaan.

In de voorbeelden die hier zijn uitgewerkt, wordt verondersteld dat grond en gebouwen bij de eerste boedelscheiding door de pachtende zoon worden overgenomen.

De gebouwen waarover het hier gaat, worden geacht te bestaan uit een landbouwschuur, waarin 14 à 15 rundveestallen en een paardestaf zijn aangebracht en een aangebouwd woonhuis. Op het erf is verder nog een kapberg voor graanberging aanwezig. Er wordt aangenomen dat het geheel omstreeks 1930 is gebouwd en van een solide constructie is, maar dat de indeling van de gebouwen niet sterk afwijkt van die van eerder gebouwde boerderijen.

Rekening houdende met de taxatieprijs voor goede zandgronden, vastgelegd door de Grondkamers en met de vervangingswaarde van de gebouwen zoals deze is aangegeven in het L.E.I.-rapport No. 341: „Eigenaarslasten voor enkele groepen van L.E.I.-kostprijsbedrijven” kan de waarde van de boerderij (gebouwen en grond) worden gesteld op f 65.000,—. Blijkens mondeling ontvangen mededelingen komt dit bedrag vrij goed overeen met de prijs welke ook in werkelijkheid voor dergelijke bedrijven bij boedelscheidingen wordt betaald.

Nu de Wet Vervreemding Landbouwgronden niet is verlengd, is het uiteraard mogelijk dat de prijs van boerderijen zal veranderen.

§ 2. HET IN STAND HOUDEN VAN DE BEDRIJFSGEBOUWEN EN DE HOOGTE VAN DE NETTOPACHT

In het kader van de door ons aangenomen regeling van de bedrijfsopvolging wordt verondersteld dat de gebruiker, ook gedurende de tijd dat hij pachter is, de bedrijfsgebouwen in een zodanige staat houdt dat het nut ervan voor de uitoefening van het bedrijf gelijk blijft en dat het woonhuis aangepast blijft aan ter plaatse gangbare wooneisen.

Gemeend wordt dat dit mogelijk is door hiervoor gemiddeld ieder jaar, boven de normale kosten voor onderhoud, nog f 600,— te besteden. Wanneer deze bedragen, gezet op samengestelde interest à 4 %, per 5 jaar zouden worden aangewend, kan per keer f 3.380,— worden geïnvesteerd.

Interessant is het nog een opstelling te geven van de nettopachtopbrengst van een dergelijk bedrijf, groot kadastraal 10,75 ha, indien de pacht f 135,— per ha bedraagt, benevens een bedrag van f 500,— als huur van de woning.

Voor de eigenaar-verpachter is dan de rentabiliteit van het in de grond en de gebouwen geïnvesteerde kapitaal ruim 2 % (2,153 %).

Hierbij is echter geen rekening gehouden met de afschrijving van de gebouwen of, zoals in ons geval, met het bedrag van f 600,—, dat de gebruiker per jaar besteedt om de gebouwen in stand te houden en aan te passen aan de eisen van de tijd. Wanneer de eigenaar van het bedrijf deze kosten voor zijn rekening zou nemen zou het rendement slechts 1,2 % zijn.

Brutopachtopbrengst, 10,75 ha à f 135,- per ha	f 1450,-
Brutopachtopbrengst, woonhuis	f 500,-
Brutopachtopbrengst, totaal	f 1950,-
Af voor:	
grond- en waterschapslasten à f 13,- per ha	f 140,-
onderhoud en assurantie:	
bedrijfsgebouwen à f 27,- per ha	f 290,-
woonhuis	f 120,-
	f 550,-
Nettopachtopbrengst per jaar	f 1400,-

§ 3. DE FINANCIËLE VERSCHILLEN TUSSEN EXPLOITATIE VAN HET BEDRIJF DOOR DE EIGENAAR EN DOOR DE PACHTER

Wij zijn er in voorbeelden 1, 2 en 4 van uitgegaan dat de boerderij eigendom blijft van de ouders en dat na de dood van de kortstlevende ouder bij de boedelscheiding de eigendom overgaat op de zoon. Bij dit uitgangspunt is er geen rekening mee gehouden dat deze situatie eerst financieel gunstig is voor de zoon-pachter en ongunstig voor de ouders-verpachters. Later, na overlijden van de ene ouder, is de situatie omgekeerd. Dan ondervindt de zoon-eigenaar de ongunstige invloed van het bezit en de overlevende ouder de gunstige invloed van het afstand doen van de boerderij. De vader wordt in deze voorbeelden dus na beëindiging van zijn exploitatiecyclus eigenaar-verpachter en de zoon is eerst pachter en later eigenaar-exploitant.

In het derde voorbeeld daarentegen is nagegaan hoe de ontwikkeling is en de omstandigheden worden wanneer het bedrijf eigendom is van derden en de exploitant van het bedrijf steeds pachter is. Aangenomen dat de pacht steeds verlengd kan worden, geeft de aanpassing van de arbeidsbehoefte aan het arbeidsaanbod door de bouw van de kippen- en varkenshokken om hierin leghennen, respektievelijk mestvarkens te houden, weinig moeilijkheden. Natuurlijk zal de pachter goed doen over deze bouw contact op te nemen met de eigenaar, welke vermoedelijk wel zijn schriftelijke toestemming zal geven. Zouden er zich daarna onverwachte omstandigheden voordoen, waardoor de pacht door de verpachter wordt opgezegd, dan is op grond van de Pachtwet de basis voor een overneming tegen een redelijke prijs toch verzekerd.

Welke zijn nu de financiële verschillen voor de personen van wie in deze studie sprake is?

Voor de zoon-pachter maakt het natuurlijk wel verschil of hij van zijn vader pacht, met de zekerheid later eigenaar van het bedrijf te worden, of dat hij van vreemden pacht. In het laatste geval zal hij toch allicht niet de volle zeshonderd gulden per jaar voor de instandhouding van de gebouwen uitgeven. Het bedrag dat hij hiervoor minder uitgeeft, bijvoorbeeld f 300,- kan als een financieel voordeel worden beschouwd.

Het verschil voor de eigenaar-exploitant is echter groter. De koopprijs van het bedrijf is gesteld op f 65.000,—. Zou hij het bedrijf niet hebben gekocht maar gepacht, dan zou hij bij een rentabiliteit van 4 % van dit bedrag per jaar een opbrengst hebben ontvangen van f 2.600,—. Als eigenaar-exploitant behoeft hij nu weliswaar geen pacht inclusief huur voor de woning à f 1.950,— te betalen, maar de kosten voor normaal onderhoud, assurantie en overige lasten, bovendien verhoogd met f 600,— voor de instandhouding van de gebouwen, bedragen totaal f 1.150,—, zodat het verschil slechts f 800,— bedraagt. De eigenaar-exploitant heeft in dit geval dus een financieel nadeel van f 1.800,—.

Neemt men bovendien in aanmerking, dat bij de bestaande verhoudingen de pachter veelal behalve de kosten van het kleine onderhoud ook nog een deel van de kosten van het grotere onderhoud voor zijn rekening moet nemen, dat voor een bedrijf als hier bedoeld wel f 300,— per jaar kan bedragen, dan is de opbrengstderving toch nog f 1.500,— per jaar.

§ 4. DE OPBRENGST VAN HET EIGEN VERMOGEN TIJDENS DE DUUR VAN EEN EXPLOITATIECYCLUS

Bij het kiezen van de uitgangspunten welke in deze studie bij de verschillende berekeningen zijn gehanteerd, is ook reeds vastgelegd welke beloning wordt toegekend aan de produktiemiddelen kapitaal en grond. Er is immers verondersteld dat:

1. van het in het bedrijf geïnvesteerde kapitaal de opbrengst 4,5 % is;
2. de opbrengst van de buiten het bedrijf belegde middelen 4 % is;
3. voor geleend kapitaal 4,5 % rente moet worden betaald;
4. van de pacht van de boerderij, verhoogd met de huur van de woning, na aftrek van de eigenaarslasten, per jaar f 1.400,— overblijft.

Teneinde een indruk te krijgen van de invloed welke de verschillen in het beginvermogen (f 39.000,—, f 10.000,— en f 29.000,—), gecombineerd met verschil in exploitatiewijze (pachtbedrijf of eigen bedrijf) op de opbrengst van het eigen vermogen hebben, is — uitgaande van bovengenoemde beloningen voor kapitaal en grond — de opbrengst per jaar en voor de gehele exploitatiecyclus berekend.

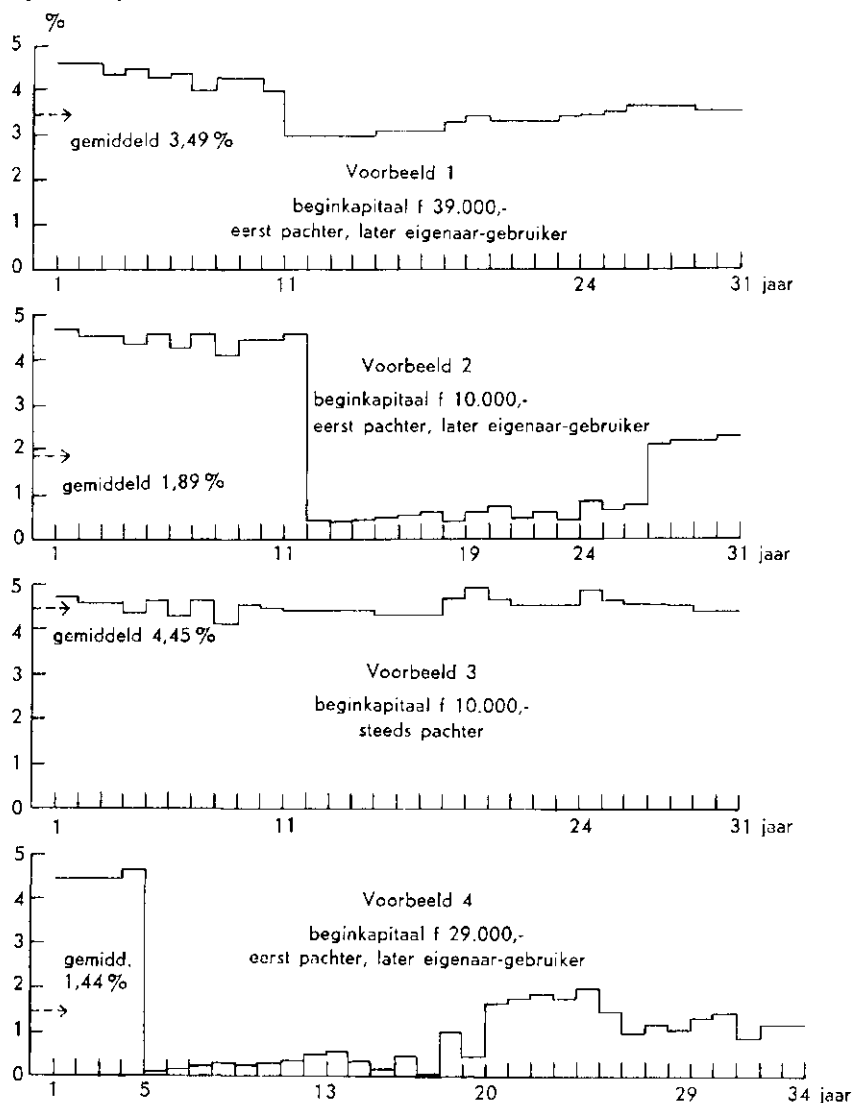
Hiertoe is voor ieder jaar de som bepaald van de in rekening gebrachte rente van in eigen bedrijf belegd vermogen (1), de opbrengst van de buiten het bedrijf belegde middelen (2) en het nettopachtbedrag (4). Na aftrek van de rente over geleend kapitaal (3) wordt de verkregen uitkomst gedeeld door één procent van het eigen vermogen (kolom 26, bijlagen XV, XVI, XVII en XXII) dat aan het begin van het jaar aanwezig is.¹ Het berekende getal geeft de opbrengst aan van het eigen vermogen over het desbetreffende jaar.

¹ In de jaren dat een erfenis wordt verkregen is het vermogen met het in dat jaar geërfde bedrag verhoogd.

In figuur V is het berekende percentage voor ieder van de vier voorbeelden weergegeven.

De opbrengst van het eigen vermogen tijdens de duur van een exploitatiecyclus

FIGUUR V

Over het verloop van deze lijnen is o.a. het volgende op te merken:

1. het geeft zo goed als geen verschil of de bedrijfsexploitatie wordt begonnen met f 39.000,-, f 10.000,- of f 29.000,- eigen vermogen. In het 2e jaar van de exploitatiecyclus ligt het percentage in de 4 voorbeelden tussen 4,46 % en 4,61 %.

2. de daling begint in het jaar dat het bedrijf in eigendom wordt verkregen. Het hierin geïnvesteerde bedrag heeft immers een lage opbrengst nl. van 1,2 %. Vooral in de voorbeelden 2 en 4, waar met veel geleend geld (à 4,5 %) wordt gewerkt, daalt de opbrengst van het eigen vermogen tot het niveau van $\pm 0,3\%$, resp. $\pm 0,1\%$.
3. in sterke tegenstelling hiermee is het verloop van de lijn uit voorbeeld 3. Hier brengt het eigen vermogen steeds 4,5 % of 4 % op, al naar gelang het binnen of buiten het bedrijf wordt belegd.
4. de opbrengst van het eigen vermogen in voorbeeld 4 steekt ten opzichte van die uit de voorbeelden 1 en 2 nog extra ongunstig af. Immers reeds aan het einde van het 4e jaar van de nu 34-jarige exploitatiecyclus moet de boerderij worden gekocht en wordt dus langer een opbrengst van slechts 1,2 % ontvangen voor het tegen 4,5 % geleende geld.

De berekende opbrengst over het eigen vermogen als een gemiddelde over de duur van de gehele exploitatiecyclus is:

- 1e voorbeeld 3,49 %
- 2e voorbeeld 1,89 %
- 3e voorbeeld 4,45 %
- 4e voorbeeld 1,44 %

§ 5. DE GEVOLGEN VAN DE VOORGESTELDE ORGANISATIE VOOR DE PRODUCTIE VAN VARKENSVLEES, EIEREN EN SLACHTKIPPEN OP DE GEMENGDE ZANDBEDRIJVEN

In mei 1959 zijn in de grootteklasse 7 tot 15 ha in totaal 41.660 gemengde bedrijven op de zandgrond geïnventariseerd. In deze studie is gesteld dat de begroting van het landbouwbedrijf kan gelden voor een gemiddelde kwaliteit zandgrond, zodat de ene helft van de Nederlandse zandgronden van een betere en de andere helft van een mindere kwaliteit is. De boeren, op de helft van de zandgronden met de betere dan gemiddelde kwaliteit, kunnen zich om te zien wat voor hun gronden minstens bereikbaar moet zijn op de uitkomsten van dit onderzoek oriënteren. Er wordt hier nu aangenomen dat op deze betere helft van de oppervlakte ook de helft van de bedrijven ligt. Niet iedere bedrijfsleider op een van deze bedrijven met de betere gronden zal de voorgestelde bedrijfsorganisatie willen of kunnen invoeren. Wanneer nu eens 1/3 deel van de boeren op de betere dan gemiddelde kwaliteit zandgronden hier wel toe zou overgaan, dan zouden op 6943 bedrijven meer varkens en pluimvee worden gehouden.

a. Varkens

In mei 1959 zijn in Nederland in de grootteklasse 7 tot 15 ha per bedrijf waarop varkens werden gehouden gemiddeld 14,68 mestvarkens geteld. De binnenlandse produktie van mestvarkens bedroeg in 1959 439.506 ton levend gewicht, terwijl deze produktie in 1961 493.827 ton bedroeg. De produktie is dus toegenomen met 12,35 %. Wanneer wij aannemen dat

ook op de gemengde zandbedrijven waarop in 1959 varkens werden gehouden het aantal varkens evenredig is toegenomen, dan zouden er in 1961 per bedrijf met varkens gemiddeld 18,13 mestvarkens zijn gehouden. Bij de in deze studie voorgestelde organisatie van het bedrijf zouden, gedurende de exploitatiecyclus, per jaar 60,96 mestvarkens worden gehouden, of 42,83 mestvarkens per bedrijf meer dan in 1961 (voorbeeld 1, 2 en 3).

In ongeveer 160 dagen kan een big van 17 kg worden gemest tot een slachtvarken van 110 kg. Er zouden dus per jaar $2,2 \times 42,83$ of 94,23 mestvarkens per bedrijf meer worden afgeleverd.

Op 6943 bedrijven zou dit een grotere produktie geven van (globaal) 654.200 mestvarkens of 71,96 miljoen kg varkensvlees (levend gewicht). Vergeleken met de totale produktie van 1961 zou dit een uitbreiding betekenen van ongeveer 14,6 %.

Om de biggen te leveren voor deze varkens zouden ongeveer 40.000 zeugen meer moeten worden gehouden. Van deze uitbreiding zouden andere dan de genoemde 6943 bedrijven kunnen profiteren.

b. Leghennen

In mei 1959 zijn in de grootteklasse 7 tot 15 ha per bedrijf waarop hoenders werden gehouden gemiddeld 121 leghennen geïnventariseerd. Totaal werden er in mei 1959 op alle Nederlandse bedrijven 15,8 miljoen leghennen, ouder dan 6 maanden geteld, terwijl het aantal leghennen ouder dan 7 maanden in mei 1962, 19,75 miljoen bedroeg. Het aantal in mei aanwezige leghennen is dus toegenomen met 12,48 %. Wanneer wij aannemen dat ook op de gemengde zandbedrijven waarop in 1959 hoenders werden gehouden in 1962 een evenredige toeneming van leghennen heeft plaatsgehad, dan werden er gemiddeld in mei 1962 per bedrijf met hoenders 151 leghennen gehouden.

Bij de voorgestelde bedrijfsorganisatie worden, gedurende de exploitatiecyclus, per bedrijf per jaar gemiddeld 726 of 575 leghennen meer gehouden.

Op 6943 bedrijven zouden dan in 1962 globaal 3,99 miljoen leghennen meer aanwezig zijn geweest.

Vergeleken met het totaal aantal leghennen in mei 1962, aanwezig op alle bedrijven, zou dit een uitbreiding betekenen van 20,2 %.

Deze becijferingen over een mogelijke uitbreiding van de mestvarkens- en leghennenstapel zijn gemaakt voor een bepaald aantal bedrijven, nl. 1/6 van alle gemengde bedrijven op alle zandgronden in Nederland, in de grootteklasse 7 tot 15 ha.

Deze beperking wil natuurlijk niet zeggen dat ook niet op vele van de gezinsbedrijven op de slechtere zandgronden, in de kleinere en grotere grootteklassen en ook op de gezinsbedrijven in de weide- of kleiakkerbouwgebieden, een, hetzij permanent, hetzij tijdelijk arbeidsoverschot als gevolg van de gezinscyclus niet doelmatig en lonend in de varkens- en pluimveesector zou kunnen worden aangewend.

Wanneer dit zou plaatshebben zou de produktie van varkensvlees, eieren en slachtkippen natuurlijk nog veel sterker toenemen. Bij een algemene toepassing van de hier voorgestelde bedrijfsvoering zullen de afzetmogelijkheden dan ook waarschijnlijk niet voldoende zijn.

§ 6. WANNEER EN HOE KAN EEN BOER BEGINNEN MET EEN ANDERE
BEDRIJFSORGANISATIE?

Een boer op een 10 ha gemengd zandbedrijf zal zich kunnen afvragen wat hij nu moet doen om de begrote resultaten te kunnen bereiken. Het moet toch aantrekkelijk voor hem zijn een bedrijfsvoering toe te passen waarbij hij per jaar vermoedelijk minder uren zal behoeven te werken, terwijl deze arbeid zal kunnen worden verlicht door het gebruik van verschillende werktuigen. Bovendien zal hij waarschijnlijk een groter bedrag dan thans voor gezinsuitgaven kunnen besteden, waarbij tevens nog zal kunnen worden gespaard. Hij zal daardoor in staat zijn zijn kinderen een goede opvoeding te geven en geen zorgen behoeven te hebben voor zijn oudedag. Daarnaast kan het feit, dat aan de meewerkende gezinsleden minstens het C.A.O.-loon kan worden betaald voor de geleverde arbeid tot gezonde verhoudingen tussen de ouders, de meewerkende gezinsleden en de andere leden van het gezin bijdragen.

Bij de volgende opmerkingen is er nog steeds van uitgegaan dat de opbouw en de samenstelling van het boerengezin gelijk of tenminste ongeveer gelijk is als in de voorbeelden 1, 2 en 3 is verondersteld.

Hierover kan o.a. het volgende worden gezegd.

- a. Wie bij de exploitatie-overneming van het bedrijf niet in het bezit is van f 39.000,— en tevens niet de hier genoemde of een andere bedrijfsorganisatie, welke een even groot arbeidsinkomen heeft opgeleverd, heeft toegepast, zal waarschijnlijk de in bijlage XV vermelde vermogenspositie niet meer kunnen bereiken.
- b. Door vast te stellen in welk tijdvak van de exploitatiecyclus de omstandigheden ongeveer overeenkomen met die op het bedrijf waarvan sprake is, kan een inzicht worden verkregen in het huidige en het te verwachten arbeidsaanbod op dit bedrijf.
- c. Noodzakelijk is dat een bedrijfsorganisatie en bedrijfsvoering wordt toegepast, waarbij voor de boer en de meewerkende gezinsleden steeds een volledige en lonende werkgelegenheid aanwezig is.
- d. In de jaren dat gezinsleden meewerken moet hieraan een redelijk loon voor de gewerkte uren worden betaald.

De boer zal dan van zijn arbeidsinkomen waarschijnlijk weinig of niets kunnen sparen. Hij zal er echter wel aan meewerken, dat zijn zoon-opvolger de genoemde vermogenspositie zal kunnen bereiken of ten minste benaderen. Om voldoende werkgelegenheid te scheppen, zal er moeten worden geïnvesteerd. Is het investeren om financiële redenen onmogelijk, dan is het misschien verstandiger de zoon geen opleiding voor landbouwer te geven.

- e. Ieder meewerkend kind dat boer/boerin wil worden en in dit beroep een redelijk bestaan wil vinden, moet overtuigd zijn van de noodzaak van een streng levenspatroon, waarin werklust en spaarzaamheid een belangrijke rol spelen.
- f. Door het treffen van de juiste maatregelen kan worden bereikt dat de boer, behalve korter, ook lichamelijk minder zwaar hoeft te werken. Wie daarbij zorgt dat hij tevens een volledige dagtaak heeft, zal vermoedelijk zijn arbeidsinkomen niet zien verminderen.
- g. Bij het advies tot invoeren van de bedrijfsorganisatie zoals die is voorgesteld voor het tijdvak van de exploitatiecyclus waarvan de omstandigheden overeenstemmen met de omstandigheden van het boerengezin op dat moment, moet wel een beperking worden gemaakt, nl. voor het geval de invoering zal moeten plaatshebben in een tijdvak dat gezinsleden (vader en kinderen) reeds meewerken. Immers, om volgens het gegeven voorstel in deze tijdvakken werkgelegenheid te scheppen, moeten varkens- en kippenhokken worden gebouwd. In het voorstel worden deze nieuw gebouwd op het moment dat de kinderen op 16-jarige leeftijd beginnen mee te werken, waardoor aan het begin van de exploitatiecyclus, van de voor eigen rekening beginnende boer, op deze hokken reeds een belangrijk bedrag afgeschreven is.

Wil nu de jonge boer op een boerderij, waar geen varkens- en kippenhokken zijn, in deze bedrijfstakken werkgelegenheid scheppen voor zijn vader en jonge vrouw, dan moet hij hokken bouwen, waarvan hij kan verwachten dat deze reeds na b.v. 8 jaar onbenut zullen komen te staan. Het geschatte arbeidsinkomen kan dan, als gevolg van een noodzakelijk snellere afschrijving, per gemiddeld per jaar gehouden varken niet op f 40,- maar op f 34,- en per gemiddeld per jaar gehouden 100 leghennen niet op f 400,- maar op ongeveer f 260,- worden gecijferd.

Indien verwacht moet worden dat in bedoeld tijdvak I de vader/vrouw b.v. nog slechts twee jaar zal kunnen meewerken, dan doet de boer natuurlijk verstandig zich bij de aanpassing van deze bedrijfstakken op de een of andere manier te behelpen of op een andere wijze werkgelegenheid te verschaffen, waardoor echter een doelmatige bedrijfsvoering op lange termijn in de akkerbouw- en veehouderijsector niet in gevaar mag komen.

De boer kan, zo dit nog niet het geval is, voor het verkrijgen van een volledige werkgelegenheid voor zichzelf, gedurende de nog resterende jaren van de exploitatiecyclus, in ieder jaar van de cyclus beginnen met het invoeren van een andere bedrijfsorganisatie en bedrijfsvoering voor het landbouwbedrijf (akkerbouw en veehouderij).

Voor tijdvak III (13 jaar) zal de aanpassing natuurlijk het beste kunnen geschieden bij de aanvang van dat tijdvak, wanneer de kinderen beginnen mee te werken. Zouden de kinderen echter b.v. reeds enige jaren meewerken vóór de boer de beslissing neemt de voorgestelde of op een

andere wijze doelmatige werkgelegenheid te scheppen, dan zal hij ook gedurende de resterende jaren moeten rekenen op een lager dan het begrote arbeidsinkomen per varken en per hen, omdat de afschrijvingskosten in verband met een snellere afschrijving hoger zullen zijn.

Wanneer echter de arbeidsbehoefte nog kan worden aangepast aan het aanwezige arbeidsaanbod, dan zal op de een of andere wijze bijna altijd een hoger arbeidsinkomen zijn te verkrijgen.

Aanpassen is altijd beter dan niets doen.

§ 7. FINANCIERING

De aanpassing zal vrijwel altijd met investeringen gepaard gaan. De vraag is nu of de boer, die moet investeren om zijn bedrijfsorganisatie zodanig te maken dat een goed arbeidsinkomen kan worden verkregen, hiervoor geld kan krijgen wanneer hij dit zelf niet in voldoende mate heeft. In de gemaakte begrotingen, zowel in die voor de akkerbouw- en de veehouderijsector, als in de varkens- en pluimveesector is de rente van het voor deze sectoren benodigde bedrijfskapitaal als kosten opgenomen tegen 4,5 %.

Het begrote arbeidsinkomen zal dus niet lager worden als het geld voor deze investeringen (à 4,5 %) wordt geleend. (Aangenomen wordt, dat gerekend over de gehele exploitatiecyclus, gemiddeld tegen deze rentevoet geld kan worden verkregen.)

De georganiseerde landbouw of de individuele boer zou kunnen trachten hiervoor subsidie van de overheid te krijgen.

Daar het hier echter direct rendabele investeringen bij algemeen bekende en beproefde vormen van bedrijfsexploitatie betreft, lijkt het niet op de weg van de overheid te liggen hiervoor subsidies ter beschikking te stellen.

Wel zal de overheid de boeren de helpende hand kunnen bieden door, zoals ze nu ook reeds doet, bepaalde bedrijven (proef- en voorbeeldbedrijven en bedrijven waar z.g. nieuwe bedrijfssystemen zullen worden beproefd) financieel tegemoet te komen. Daarop kunnen dan boeren en wetenschappelijk geschoolden de hier en elders ontwikkelde vernieuwingen op hun waarde beproeven. Wanneer daarbij het voorlichtingsapparaat snel werkt, kunnen de beoordelingen en de bereikte resultaten (de goede, maar ook de slechte) na korte tijd worden gepubliceerd. Daarvan zal de boer, die zijn bedrijfsorganisatie en/of bedrijfsvoering wil veranderen, kennis kunnen nemen, waardoor de kans dat hij een onjuiste keuze doet sterk wordt verkleind.

Vrij algemeen wordt gezegd dat de financieringsmogelijkheden in de landbouw verruiming behoeven. Dat dit onderwerp de aandacht heeft van belanghebbenden volgt o.a. uit de instelling van een commissie aan het einde van 1957 door de drie Centrale Landbouworganisaties en de beide Centrale Landbouwkredietbanken in Nederland, welke tot taak had „de bestudering van de financiering van het agrarisch bedrijfsleven in Nederland en in het bijzonder van de vraag of de werking van het

in het boerenleenbankwezen georganiseerde landbouwkrediet in overeenstemming is met de bestaande en in de toekomst te verwachten financieringsbehoeften, dan wel of deze te dien aanzien verbetering behoeft". Deze commissie heeft haar zienswijze gepubliceerd in het „Interimrapport van de Commissie Landbouwkrediet over de wettelijke regeling van zakelijke zekerheidsrechten speciaal in verband met de kredietverlening in de landbouw". Hierin worden het hypotheekrecht en de zakelijke zekerheidsrechten op roerende goederen behandeld.

Dat dit onderwerp ook de belangstelling heeft van de overheid heeft deze o.a. bewezen door in 1951 de Stichting „Borgstellingsfonds voor de Landbouw" in het leven te roepen. Het doel van deze stichting is in de statuten als volgt omschreven:

„de Stichting heeft ten doel de ontwikkeling van de Nederlandse Landbouw in de ruimste zin des woords te bevorderen, in het bijzonder door verhoging van de produktiviteit en rentabiliteit der agrarische bedrijven. Zij tracht haar doel te bereiken door het stellen van zekerheid voor de betaling van rente en aflossing op kredieten, welke voor gelijk doel, als boven omschreven, door kredietinstellingen worden verstrekt".

Eind 1960 werd voor door banken verleende kredieten door het Borgstellingsfonds garant gestaan voor:

in de sector landbouw	afgerond f 40 miljoen
in de sector tuinbouw	afgerond f 43 miljoen
in de sector handel en industrie	afgerond f 2 miljoen

Met deze borgstelling van totaal 85 miljoen gulden is het fonds zeker nog f 15 miljoen gebleven onder het maximumbedrag aan borgstellingen, welke het kan geven.

In een tijd, waarin steeds gesproken wordt over een grote kapitaalbehoefte in de landbouw is dit een opmerkelijk feit.

De vraag rijst waarom door niet meer boeren van de bestaande mogelijkheid gebruik wordt gemaakt, indien de kapitaalbehoefte inderdaad zo groot is.

Kennelijk bestaat er juist onder de boeren – in tegenstelling tot de tuinders – en misschien juist bij hen die hiervoor toch wel in aanmerking zouden komen, een zekere terughoudendheid wat betreft het gebruik maken van deze kredietmogelijkheden. (Een uitzondering hierop maken de boeren in de Noordoostpolder en ook, zij het in mindere mate, die in de provincie Noordbrabant.)

Ontbreekt het de boeren aan voldoende vertrouwen in de toekomst?

Veel onderzoek en voorlichting zullen geen nut hebben wanneer een belangrijk deel van de boeren meent, om welke reden dan ook, niet tot het doen van belangrijke investeringen over te mogen gaan, al wordt hun b.v. door middel van begrotingen aangetoond dat bepaalde investeringen onder de huidige omstandigheden verantwoord zijn en kunnen bijdragen tot een belangrijke toeneming van het arbeidsinkomen van het gezin.

Ook het propageren van een zodanige bedrijfsorganisatie, dat een volle-

dige en lonende werkgelegenheid voor alle medewerkers op het bedrijf gewaarborgd is, zal alleen reeds om het feit dat hierbij belangrijke investeringen moeten worden gedaan, daardoor zonder voldoende resultaat kunnen zijn. Hier komt het reeds eerder besproken risico-element, dat bij iedere investering aanwezig is en waarmee natuurlijk steeds rekening moet worden gehouden, weer in het geding. Toch is het een algemeen aanvaarde opvatting dat, wanneer tijdig bepaalde investeringen worden gedaan en/of andere bedrijfsomstandigheden worden toegepast welke doelmatig zijn onder de omstandigheden van het ogenblik, het risico bijna steeds veel geringer is dan in die gevallen waar deze wijzigingen nog worden aangebracht nadat hierin reeds vele ondernemers zijn voorgegaan. Uit de jaarverslagen van de Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw blijkt dat in de periode 1952 t/m 1959 ruim 65 % van het totaalbedrag waarvoor het zich voor de aflossingen en rentebetalingen in de landbouwsector garant heeft gesteld, borgstellingen betreft voor zaken welke ook voor onze voorbeelden van belang zijn, nl. leningen aangegaan voor:

het beginnen als zelfstandig landbouwer	23,4 %
uitbreiding of vervanging levende inventaris	17,8 %
uitbreiding of vervanging dode inventaris	5,3 %
uitbreiding of vervanging gebouweninventaris	16,8 %
voorziening bedrijfskapitaal (kunstmest, zaaizaad, pootgoed e.d.)	2,2 %

Wat de kredietverlening betreft dient tenslotte nog te worden gewezen op een in de landbouw nog vrijwel niet toegepaste mogelijkheid, nl. de kredietverlening op basis van bedrijfseconomische gegevens. Er zijn aanwijzingen dat de Coöperatieve Boerenleenbanken ook op deze basis tot het verstrekken van kredieten voor de financiering van landbouwbedrijven zullen overgaan.

Er zijn voor goede boeren derhalve zeker nog wel andere mogelijkheden om geld op te nemen voor het financieren van een doelmatige bedrijfsorganisatie dan die, waarbij voor de geldlening door familieleden of vrienden borg moet worden gestaan.

Inmiddels is – eind 1962 – door de overheid een „ontwikkelings- en saneringsfonds” in het leven geroepen dat o.a. dienstbaar zal worden gemaakt aan de verbetering van de economische structuur van de bedrijven.

§ 8. DE INVLOED OP DE VERMOGENSVORMING VAN DE ONTVANGEN HUWELIJKSGIFTEN EN VAN ERFENISSEN

In onze begrotingen werd uitgegaan van een opbrengst van 4,5 % van dat deel van het eigen vermogen dat in het bedrijf kan worden geïnvesteerd en van 4 % van het deel dat buiten het bedrijf moest worden belegd.

Wanneer f 14.000,- op samengestelde interest wordt gezet en van het gevormde vermogen wordt in het 27ste, 29ste en 31ste jaar van de exploitatiecyclus aan ieder van de vijf in die jaren trouwende kinderen een

huwelijksgift van f 7.000,— uitgekeerd, dan is er aan het einde van deze cyclus nog f 14.600,— aanwezig.

Onder de geschetste omstandigheden kan het aanvangsvermogen zodanig vermeederen dat, nadat er op bepaalde tijden in totaal f 35.000,— is afgenomen, het na 31 jaar nog even groot is.

In het elfde jaar van de exploitatiecyclus erft zowel de boer als zijn vrouw, na aftrek van de kosten, ieder f 10.000,— of totaal f 20.000,— (voorbeeld 1).

In het zesentwintigste jaar van de exploitatiecyclus wordt, na overlijden van de langstlevende ouder, nog eens door ieder der beide echtelieden f 12.000,— (netto) of totaal f 24.000,— geërfd.

Wanneer deze bedragen vanaf het moment van ontvangst op samengestelde interest worden gezet tegen 4,5 of 4 %, al naar gelang de gelden in of buiten het bedrijf worden belegd, kunnen deze bedragen aan het einde van de exploitatiecyclus zijn aangegroeid tot minimaal f 75.900,— of maximaal f 81.600,—.

De invloed zowel van de huwelijksgiften als van de erfenissen op het eindvermogen (f 143.000,—) is dus zeer belangrijk. (Zie hoofdstuk III, § 11, A).

SAMENVATTING

1. Op het kleinere landbouwgezinsbedrijf slagen vele boeren er niet in steeds voldoende en lonende werkgelegenheid te scheppen voor alle op het bedrijf meewerkende gezinsleden. Dit heeft een nadelige invloed op de grootte van het arbeidsinkomen van het gezin.
2. De periode waarin een zelfde persoon een bedrijf exploiteert (de exploitatiecyclus) kan in het algemeen worden verdeeld in (drie) tijdvakken, welke weer kunnen worden onderverdeeld in perioden waarin het arbeidsaanbod in uren per jaar ongeveer even groot is. Deze indeling blijkt zinvol te zijn bij het zoeken naar een doelmatige organisatie van het bedrijf gedurende een exploitatiecyclus, omdat met behulp daarvan een duidelijk inzicht kan worden verkregen in het huidige en toekomstige arbeidsaanbod op een bedrijf.
3. De meeste boeren trachten, wanneer dit niet door geldgebrek onmogelijk is, de arbeidsbehoefte wel aan te passen wanneer het arbeidsaanbod op hun bedrijf verandert. Zij trachten deze aanpassing te verwezenlijken door veranderingen aan te brengen in de bedrijfsoppervlakte, de omvang van de bedrijfssectoren (vee-, pluimvee-, en varkenshouderij) en in het bouwplan.
4. Indien getracht wordt de genoemde aanpassing te bereiken door alle bedrijfssectoren in omvang te wijzigen en in de opbouw van het bedrijfsplan op vele punten veranderingen aan te brengen, dreigt het gevaar van onoverzichtelijkheid.
Het bepalen van de invloed van elke afzonderlijke wijziging op de gehele bedrijfsorganisatie en op de totale bedrijfsuitkomsten is immers moeilijk.
Ook is het niet eenvoudig de verschillende te nemen maatregelen doelmatig op elkaar af te stemmen. Dit is waarschijnlijk een der belangrijkste oorzaken waardoor de aanpassing, waarbij de wijzigingen in korte tijd moeten kunnen worden aangebracht en weer beëindigd, in de praktijk maar ten dele slaagt, waardoor de financiële resultaten hiervan te wensen over laten.
5. De aanpassing kan echter ook geschieden door bij de wijziging van de bedrijfsvoering gebruik te maken van slechts één of twee van de in punt 3 genoemde mogelijkheden. De bedrijfsexploitatie blijft daardoor veel overzichtelijker.
De boer kan b.v. gedurende de lengte van een exploitatiecyclus (in

deze studie op 31 jaar gesteld) een zelfde basisbedrijfsplan aanhouden en de uitbreiding en de inkrimping van de werkgelegenheid uitsluitend zoeken in de pluimvee- en varkenssector.

6. Deze aanpassingsmogelijkheid heeft veel aantrekkelijks, in het bijzonder wat betreft:
 - a. de overzichtelijkheid van de veranderingen in verband met de bestaande bedrijfsvoering en de snelle uitvoerbaarheid van de wijzigingen en
 - b. de totale rentabiliteit tijdens een gehele exploitatiecyclus (31 jaar) t.o.v. de totale rentabiliteit van de gebruikelijke wijze van bedrijfsvoering over dezelfde periode.
7. Het begrote arbeidsinkomen blijkt bij deze oplossing aanzienlijk hoger te liggen dan het arbeidsinkomen dat in de praktijk veelal behaald wordt op soortgelijke bedrijven.
8. Gemeend wordt, dat het bij de voorgestelde bedrijfsvoering ongewenst is het arbeidsinkomen van de meewerkende gezinsleden uit te drukken op basis van de z.g. volwaardigheid. Bij de hier gegeven organisatie van het bedrijf kunnen de medewerkers, mannelijk of vrouwelijk, jeugdig of bejaard, met voor ieder passende werkzaamheden worden belast, waardoor zij „volwaardige” arbeid kunnen verrichten.
9. Voorstellen tot wijziging van de bedrijfsvoering, met het doel de boer en zijn gezinsleden een groter arbeidsinkomen te verschaffen, mogen, gezien het algemene streven naar werktijdverkorting, niet uitgaan van een verlenging van de arbeidstijd van de boer en de meewerkende gezinsleden, ten opzichte van de werktijd welke tot dusverre op deze bedrijven gebruikelijk was. Daarom is er in deze studie van uitgegaan dat de totale arbeidstijd per persoon niet meer dan 3000 uur per jaar en 70 uur per week mag zijn.
Met toepassing van moderne arbeidsmethoden en inschakeling van een loonwerker blijkt, dat bij deze arbeidstijd toch een acceptabel arbeidsinkomen is te verkrijgen.
10. Omdat het mogelijk is aan de tijdelijk meewerkende gezinsleden werk te verschaffen, waarmede een arbeidsinkomen per uur kan worden verkregen dat minstens even hoog is als het C.A.O.-loon voor een arbeider-veeverzorger, kan aan deze gezinsleden dit loon per gewerkt uur ook worden uitbetaald.
11. Wanneer de op het bedrijf meewerkende zoon en dochter, gedurende de jaren dat zij zelfstandig kunnen werken, f 2,05 loon per gewerkt uur ontvangen en zij zich, wat hun privé-uitgaven betreft, beperkingen willen opleggen, is het mogelijk dat zij tezamen in de periode dat zij op het ouderlijke bedrijf meewerken, een vermogen sparen

van ongeveer f 33.000,—. In sommige gebieden is het gebruikelijk dat kinderen bij hun huwelijk van hun ouders een huwelijksgift ontvangen. Wanneer dit het geval is kan het vermogen van een pas-getrouwd paar uiteraard tot boven dit bedrag stijgen. Het geven van een huwelijksgift wordt door de wetgever in de hand gewerkt door giften tot f 10.000,— per kind vrij te stellen van schenkingsrechten.

12. Wanneer een jong boerenechtpaar, dat in de omstandigheden verkeert zoals onder punt 11 genoemd, begint met de zelfstandige exploitatie van een gemengd bedrijf als de boer 28 jaar is, zullen zich geen moeilijkheden behoeven voor te doen bij de financiering van de bedrijfs- en gezinsuitgaven.
13. Uit andere uitgewerkte voorbeelden blijkt:
 - a. dat het voor een jong echtpaar dat met f 10.000,— bedrijfskapitaal begint, uiterst moeilijk zo niet onmogelijk zal zijn voldoende kapitaal aan te trekken ter financiering van de investeringen, noodzakelijk om aan de meewerkende gezinsleden volledige werkgelegenheid te verschaffen;
 - b. dat dit echtpaar, wanneer het kans ziet gedurende de gehele exploitatiecyclus een bedrijf te pachten, er vermoedelijk wel in zal kunnen slagen de bedrijfs- en gezinsuitgaven te financieren;
 - c. dat de financiële uitkomsten gedurende een 34-jarige exploitatiecyclus, waarbij de boer de exploitatie van zijn bedrijf op 65-jarige leeftijd overdoet aan zijn opvolger, minder gunstig zijn voor boer en opvolger dan bij een 31-jarige exploitatiecyclus, waarbij de boer reeds op 59-jarige leeftijd de bedrijfsexploitatie overdraagt.
14. Tevens blijkt dat, indien de boer zelf bij de aanvang van de bedrijfs-exploitatie over een groot deel van het kapitaal beschikt om deze te financieren (en waarbij ook de andere omstandigheden zo zijn als is vermeld), het voor het oudere echtpaar mogelijk zal zijn op redelijk niveau de oudedagsvoorziening te financieren.
Dit is ook mogelijk voor het echtpaar dat met f 10.000,— bedrijfskapitaal de exploitatie begint, zij het dat het uitgavenniveau zowel tijdens als na de exploitatiecyclus iets lager zal moeten zijn.
15. In vergelijking met degene die een bedrijf met 10 ha goede zandgrond pacht van derden en een vermogen van f 65.000,— heeft belegd tegen 4 % per jaar, heeft de eigenaar-exploitant van een zelfde bedrijf waarvan de waarde is te stellen op f 65.000,—, een lagere opbrengst van f 1.800,— per jaar.

Uitkomsten van landbouwbedrijven op zandgrond

BIJLAGE I

Gebied	Oogstjaar	Oppervl. cultuurground ha	Arbeidskrachten niet omgerekend	Arbeidsinkomen per				arbeidskrachte niet omgerekend
				bedrijf	boer	gezin		
1	2	3	4	5	6	7	8	
Westerwolde 7-15 ha	1956	11,77	1,98	7898	4614	6874	3989	
	1957	11,49	1,92	10490	7009	9594	5464	
	1958	11,65	1,94	10485	6594	9506	5405	
	1959	11,89	1,80	10642	6944	10142	5912	
	1960	11,85	1,54	10072	7323	9255	6540	
Friese Wouden 7-15 ha	1956	10,52	1,76	8237	5449	7932	4680	
	1957	11,26	1,77	9965	7049	9470	5630	
	1958	10,93	1,67	9728	7247	9301	5830	
	1959	11,67	1,60	8764	6337	8472	5477	
	1960	10,94	1,36	11126	9474	10842	8180	
Noord-Limburg 7-15 ha	1956	9,97	2,27	8235	3499	8086	3630	
	1957	10,02	2,17	10501	5812	10341	4840	
	1958	9,70	1,94	11135	7032	10912	5740	
	1959	10,12	1,93	7246	2985	7084	3754	
	1960	10,20	1,79	12750	8864	12546	7122	
Drenthe 10-15 ha	1956	12,84	2,19	8153	3287	7820	3720	
	1957	12,61	2,12	10126	5321	9747	4780	
	1958	12,62	2,11	9970	5073	9528	4730	
	1959	12,53	1,99	8044	3571	7874	4042	
	1960	12,69	1,96	9175	4327	9048	4681	
De Graafschap 10-15 ha	1956	12,17	2,53	9919	3298	9590	3920	
	1957	12,26	2,54	12321	5823	12088	4850	
	1958	11,85	2,44	11329	5214	11044	4640	
	1959	11,87	2,28	9959	4000	9591	4367	
	1960	12,18	2,31	11595	5128	11279	5019	

Gebied	Oogstjaar	Oppervl. cultuurground ha	Arbeidskrachten niet omgerekend	Arbeidsinkomen per				arbeidskracht niet omgerekend
				bedrijf	boer	gezin		
1	2	3	4	5	6	7	8	
Overijssel 10-15 ha	1956	12,11	2,38	9373	3827	8647	3940	
	1957	12,23	2,34	10139	4403	9747	4330	
	1958	12,14	2,36	10501	4443	10137	4450	
	1959	12,47	2,31	8492	2132	8392	3676	
	1960	12,28	2,26	11678	4887	11617	5167	
Noordbrabant 10-15 ha	1956	12,10	2,28	10660	5711	10370	4680	
	1957	12,24	2,12	11885	7320	11689	5610	
	1958	12,11	2,12	12921	8126	12728	6090	
	1959	12,04	1,92	9307	5298	9102	4847	
	1960	12,05	1,72	11893	8712	11604	6914	
De Graafschap 7-10 ha	1956	7,96	2,13	8239	4060	8095	3870	
	1957	8,07	2,19	9789	5157	9628	4470	
	1958	7,96	2,04	9854	5429	9719	4830	
	1959	8,28	2,07	7808	3105	7750	3771	
	1960	8,47	2,16	11172	5539	11172	5172	
Overijssel 7-10 ha	1956	8,49	1,84	6716	2904	6614	3650	
	1957	8,50	1,84	8381	4326	8321	4550	
	1958	8,44	1,77	7832	4802	7748	4420	
	1959	8,60	1,81	6631	3130	6605	3663	
	1960	8,73	1,75	9577	5788	9559	5472	
Noordbrabant 7-10 ha	1956	8,65	1,65	8183	5614	8027	4960	
	1957	8,69	1,61	9967	7725	9846	6190	
	1958	8,57	1,54	9873	7610	9658	6410	
	1959	8,59	1,47	7662	5523	7422	5212	
	1960	8,66	1,40	10253	8296	10115	7323	
Veluwe 4-10 ha	1956	6,98	1,63	6533	4565	6387	4010	
	1957	7,05	1,57	8185	6260	8079	5210	
	1958	7,06	1,72	8387	5789	8246	4880	
	1959	7,22	1,60	7292	4765	7141	4557	
	1960	9,44	1,88	12753	8071	12593	6783	

Schema van het arbeidsaanbod op het gezinsbedrijf, tijdens de exploitatiecyclus (duur 31 jaar) als gevolg van de gezinscyclus

BIJLAGE II

Tijdvakken	I . 7 j.						III . 13 j.						II . 11 j.						I . 7 j.						II . 11 j.						
	Ia . 3 j.		Ib . 2 j.		Ic . 2 j.		IIIa . 3 j.		IIIb . 2 j.		IIIc . 8 j.		IIa . 3 j.		IIb . 2 j.		IIc . 8 j.		Ia . 3 j.		Ib . 2 j.		Ic . 2 j.		IIa . 3 j.		IIb . 2 j.		IIc . 8 j.		
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
<i>Arbeidskrachten</i>	28	3000			3000			35	3000			46	3000			3000	51	3000			59	1500			1500			1500		66	
	27	500		300			45	200- 300		500																					
	59	1500	62	1500	64	1500		66																							
							15	300- 1300	18	800- 0	20	3000									28	3000			3000			3000		35	3000
Dochter										17	300- 1000	19	1000																		
Vrouw v. d. zoon																				27	500		300								
<i>Arbeidsaanbod</i>																															
	3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000
Permanent																															
Wisselend	2000		1800		1500		600- 1500		0		1600- 1250	4000								2000		1800		1500		1500					

Kolom 1: leeftijd medewerkende gezinsleden aan het begin van het kalenderjaar.

Kolom 2: werkuren per jaar.

*Kosten**Betaalde arbeidskosten:*

hulp bij rooien van 0,5 ha aardappelen met zakken-
rooier en hulp bij het dorsen van 2 ha granen
werk door derden (specificatie bijlage VI)

f 88,—
f 2.230,—

f 2.318,—

Werktuigkosten:

rente van 60 % van f 11.050,— à 4,5 %
afschrijving
onderhoud
gebruikskosten

f 300,—
f 954,—
f 490,—
f 200,—

f 1.944,—

Zaaizaad en pootgoed:

rogge en zomergerst; 2 ha; 120 kg zaaizaad per ha
1e nabouw à f 50,—/100 kg; het andere jaar 130 kg
zaaizaad van het eigen bedrijf à f 25,—/100 kg
suikerbieten, 1 ha

f 93,—
f 55,—

consumptieaardappelen:

0,5 ha middelvroege soort, 2000 kg/ha,

35/45 mm à f 40,—/100 kg

f 400,—

0,5 ha late soort, 1000 kg/ha,

28/35 mm à f 40,—/100 kg

f 200,—

stoppelknollenzaad, 2,5 ha; 2 kg/ha à f 6,—/kg
(op rijen zaaïen, plus restant zaad)

f 40,—

f 788,—

Kunstmest ¹, (specificatie bijlage V)

f 2.079,—

Veevoeder: ²

5400 kg krachtvoeder à f 32,—/100 kg
melkprodukten en krachtvoedermiddelen voor de
opfok van kalveren

f 1.728,—
f 750,—
f 109,—
f 45,—

350 kg krachtvoeder voor paard à f 31,—/100 kg
1500 kg voederbieten à f 30,—/1000 kg

f 2.632,—

Overige kosten:

pacht à f 135,—/ha, excl. huurwaarde woning
(10 ha cultuurgrond en 0,75 ha erf, enz.)

f 1.450,—

onderhoud gebouwen rekening pachter

f 100,—

rente levende inventaris à 4,5 % van f 14.400,—

f 648,—

afschrijving werkpaard

f 50,—

kosten ziektenbestrijding, dekgelden, enz. à

f 60,—/ha grasland

f 360,—

heffingen op melk en rundvee à f 7,—/ha grasland

f 42,—

rente omlopend kapitaal

f 165,—

algemene kosten, contributies, lidmaatschappen,
vakbladen, water, licht, enz.

f 535,—

f 3.350,—

Totale kosten

f 13.111,—

<i>Opbrengsten</i>	
Rogge, 1 ha, 3400 kg/ha; f 23,—/100 kg	f 782,—
Zomergerst, 1 ha, 3600 kg/ha; f 27,—/100 kg	f 972,—
Suikerbieten, 1 ha, 40 ton/ha; f 50,—/ton	f 2.000,—
Aardappelen:	
middelvroeg consumptieaardappelen	
0,5 ha; 20 ton/ha; f 12,—/100 kg	f 1.200,—
late consumptieaardappelen	
0,5 ha; 21 ton/ha; f 7,50/100 kg	f 788,—
Geldopbrengst verkochte akkerbouwprodukten	f 5.742,—
Af: voor opbrengst- en prijsrisico's, 10%	— f 575,—
Bij: toeslag per ha voedergranen à f 175,—/ha	+ f 350,—
Opbrengst 4 ha bouwland	f 5.517,—
10,33 melkkoeien à 4200 kg melk per koe per jaar	
10,33 x 4200 à f 0,27/kg melk	f 11.714,—
Omzet en aanwas per melkkoe f 376,—	f 3.880,—
Opbrengst veehouderij	f 15.594,—
Totale geldopbrengst verkochte produkten	f 21.111,—
Totale geldopbrengst	f 21.111,—
Totale kosten, excl. eigen arbeid boer	f 13.111,—
Arbeidsinkomen van de boer	f 8.000,—

¹ De geproduceerde mest en gier zijn zonder verrekening in het interne bedrijfs-verkeer opgenomen.

² Evenzo wordt zonder opbrengstverrekening uit de akkerbouwsector in de veehouderijsector aangewend:

2,5 ha stoppelknollen;

1,— ha bietenloof;

2,— ha graanstro;

de kleine en beschadigde aardappelen en de late consumptieaardappelen welke niet voor de menselijke consumptie kunnen worden verkocht.

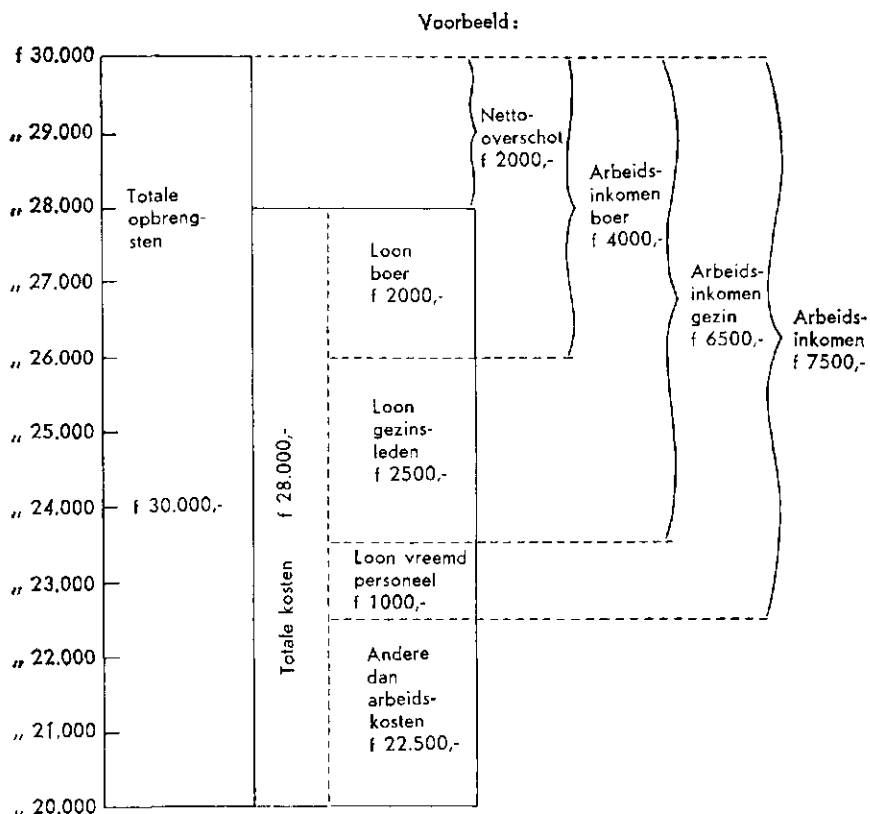
De in hoofdstuk IV, § 2 genoemde f 600,— welke de pachtende zoon per jaar extra voor onderhoud gebouwen reserveert is niet in deze begroting opgenomen, maar wordt ten laste van de vermogenssector gebracht.

Om de lezer een overzicht te geven van de begrippen zoals arbeidsinkomen van het gezin, arbeidsinkomen van de boer, netto-overschot enz. volgt hier een schematische voorstelling welke het verband tussen deze begrippen aangeeft:

- netto-overschot: de opbrengsten verminderd met de kosten. In de kosten is geen beloning voor leiding en toezicht begrepen;
- arbeidsinkomen van de boer: netto-overschot + berekende beloning voor handenarbeid van de boer;
- arbeidsinkomen van het gezin: netto-overschot + berekend loon (= loon handenarbeid boer en gezinsleden);

d. arbeidsinkomen: netto-overschot + berekend loon + betaald loon (incl. sociale lasten).

De volgende figuur geeft het verband tussen deze begrippen aan.

DE PRODUKTIE VAN STALMEST EN GIER

Berekening stalmest- en gierproduktie (gescheiden bewaring; gier zonder mestwater).

Situatie 1

Gedurende de stalperiode zijn aanwezig 13,67 gve (rundvee) en 1 paard, plus tijdelijk 5 jonge kalveren. Tezamen zijn deze te stellen op 15 gve.

15 gve x 180 staldagen = 2700 staldagen/1 gve

strovoorraad 1 ha rogge en 1 ha zomergerst; 8000 kg stro.

Per dag beschikbaar 2,9 kg per dier.

Verondersteld wordt dat 0,9 kg stro door het vee wordt gegeten, zodat er 2 kg stro/gve/dag overblijft dat direct in de mest komt. In dit geval is de stalmestproduktie tijdens de stalperiode $15 \times 5,2 \text{ ton} = 78 \text{ ton}$ matig verrotte mest.

De urinegierproduktie van 15 gve is $15 \times 2 \text{ ton} = 30 \text{ ton}$.

Situatie 2

Nu zijn op het bedrijf behalve de 15 gve nog 70 mestvarkens en 900 leghennen aanwezig.

Het stro gaat nu, behalve naar het rundvee, ook gedeeltelijk naar de mestvarkens. Na aftrek van het deel dat door het vee wordt gegeten, komt in de mest van het rundvee 1 kg/gve/dag. De stalmestproduktie van het rundvee en het paard bedraagt in dit geval tijdens de stalperiode $15 \times 4,6 \text{ ton} = 69 \text{ ton}$. De urinegierproduktie van deze dieren bedraagt $15 \times 2 \text{ ton} = 30 \text{ ton}$.

Bij een gemiddeld levend gewicht van 70 kg is de mestproduktie per gemiddeld per jaar aanwezig varken 1 ton. De totale mestproduktie van 70 mestvarkens gemiddeld per jaar, is dus 70 ton.

De gierproduktie van 70 mestvarkens is per jaar, bij een gemiddeld levend gewicht van 70 kg per varken,

$$\frac{70}{100} \times 900 \text{ kg} \times 70 \text{ is } 44 \text{ ton.}$$

De mestproduktie per 100 leghennen gemiddeld per jaar is te stellen op 2 ton per jaar.

De mestproduktie van 900 kippen is dus 18 ton.

¹ De gegevens vermeld in de bijlagen IV en V zijn verstrekt door het Instituut voor Bodemvruchtbaarheid te Groningen.

Recapitulatie situatie 2

produktie matig verrotte mest:

15 stuks grootveeëenheid	69 ton
70 mestvarkens	70 ton
900 leghennen	18 ton
totale mestproduktie	157 ton

produktie urinegier:

15 stuks grootveeëenheid à 2 ton	30 ton
70 mestvarkens	44 ton
totale urinegierproduktie	74 ton

Situatie 3

produktie matig verrotte mest:

15 stuks grootveeëenheid	69 ton
150 mestvarkens	150 ton
1800 leghennen	36 ton
totale mestproduktie	255 ton

produktie urinegier:

15 stuks grootveeëenheid	30 ton
150 mestvarkens	94 ton
totale urinegierproduktie	124 ton

DE BENODIGDE HOEVEELHEDEN MESTSTOFFEN

A. De benodigde hoeveelheden meststoffen zijn:

Ha	Gewas	Kg per ha			Totaal kg		
		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1,0	consumptieaardappelen	120	90	160	120	90	160
1,0	suikerbieten	160	70	160	160	70	160
1,0	rogge	70	40	100	70	40	100
1,0	zomergerst	70	70	100	70	70	100
2,5	stoppelknollen	100	30	80	250	75	200
1,5	weiden	230	25	60	345	37	90
2,0	kuilen	230	45	140	460	90	280
2,5	hooien	210	44	140	525	110	350
totaal					2000	582	1440

B. Produktie en samenstelling op het bedrijf geproduceerde meststoffen.

De werkingscoëfficiënten voor stikstof zijn:

voor stalmest op bouwland 0,4 voor gier op bouwland 0,9
 voor stalmest op grasland 0,3 voor gier op grasland 0,5
 voor gier op grasland 0,25, bij toediening in de winter.

	Stalmest				Urinegier			
	ton- nen	gebruikswaarde			ton- nen	gebruikswaarde		
		kg N	P ₂ O ₅	K ₂ O		kg N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1e situatie; rundvee en paard; 15 gve	78	429	273	351	30	194	—	464
samenstelling per 10 ton	10	55	35	45	10	65	—	155
bij aanwending op bouwland	10	22	35	45	10	58	—	155
bij aanwending op grasland	10	16,5	35	45	10	32	—	155
2e en 3e situatie; rundvee en paard; 15 gve	69	380	241	310	30	194	—	464
70 mestvarkens	70	420	420	245	40	242	22	154
cotaal	139	800	661	555	74	436	22	618
samenstelling per 10 ton	10	57	47	40	10	59	3	83
bij aanwending op bouwland	10	23	47	40	10	53	3	83
bij aanwending op grasland	10	17	47	40	10	29	3	83

C. Verdeling van de organische mest en de aankoop van kunstmest.

Situatie 1

Beschikbaar 78 ton (afgerond op 80 ton) stalmest en 30 ton gier.

<i>Bouwland</i>		Kg N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1 ha consumptieaardapp.	behoefte	120	90	160
	40 ton stalmest	88	140	180
	aanvulling kunstmest	32	0	0
1 ha suikerbieten	behoefte	160	70	160
	40 ton stalmest	88	140	180
	aanvulling kunstmest	72	0	0
2 ha granen	behoefte	140	110	200
	uitsluitend kunstmest	140	0 ¹	200
2,5 ha stoppelknollen	behoefte	250	75	200
	15 ton gier	87	0	232
	aanvulling kunstmest	163	75	0
<i>Grasland</i>	behoefte	1330	237	720
	15 ton gier	48	0	232
	aanvulling kunstmest	1282	237	488
Totale behoefte van het bedrijf		2000	582	1440
Uit eigen bedrijf aangewend		311	280	824
Aan te kopen		1689	312	688

De stalmest en gier zijn hiermee volledig aangewend.

Kosten aan te kopen kunstmest:

N	1689 kg à f 0,92	f 1554,-
P	212 kg à f 0,57 (slak)	f 121,-
	100 kg à f 0,70 (sup)	f 70,-
K	688 kg à f 0,34 (K-40)	f 234,-
Ca	op de akkerbouwgewassen	f 40,-
MgO	in het voorjaar op het grasland	f 60,-
Totaal kunstmestkosten		f 2079,-

Situatie 2 en 3

Beschikbaar 139 ton (afgerond op 140 ton) stalmest en 74 ton gier.

In situatie 2 wordt 18 ton kippenmest en

in situatie 3 wordt 36 ton kippenmest en 80 ton varkensmest verkocht.

¹ Geen fosfaat in verband met overschot bij hakvruchten.

<i>Bowland</i>		kg N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1 ha consumptieaardapp.	behoefte	120	90	160
	40 ton stalmest	92	188	160
	aanvulling kunstmest	28	0	0
1 ha suikerbieten	behoefte	160	70	160
	40 ton stalmest	92	188	160
	aanvulling kunstmest	68	0	0
1 ha rogge	behoefte	70	40	100
	uitsluitend kunstmest	70	0 ¹	100
1 ha zomergerst	behoefte	70	70	100
	maart, 15 ton gier	69	4	108
	aanvulling kunstmest	0	66	0
2,5 ha stoppelknollen	behoefte	250	75	200
	augustus, 25 ton gier	132	7	207
	aanvulling kunstmest	118	0 ¹	0
<i>Grasland</i>				
2 ha kuilen	behoefte	460	90	280
	dec./jan. 2,5 ton gier	37	7	207
	30 ton stalmest	51	141	120
	aanvulling kunstmest	372	0	0
2,5 ha hooien	behoefte	525	110	350
	maart, 11 ton gier	32	4	91
	30 ton stalmest	51	141	120
	aanvulling kunstmest	442	0	139
1,5 ha weiden	behoefte	345	37	90
	uitsluitend kunstmest	345	0 ²	45 ³
Totale behoefte van het bedrijf		2000	582	1440
Uit eigen bedrijf aangewend		556	680	1173
Aan te kopen		1443	66	284

¹ Geen fosfaat in verband met overschot bij hakvruchten.

² Geen fosfaat in verband met overschot in voorgaande jaren.

³ Minder kali in verband met overschot in voorgaande jaren.

Kosten aan te kopen kunstmest (situatie 2 en 3)

N	1443 kg à f 0,92	f 1328,-
P	66 kg à f 0,57	f 38,-
K	284 kg à f 0,34	f 97,-
Ca	op de akkerbouwgewassen	f 40,-
MgO	in het voorjaar op het grasland	f 60,-
Totaal kunstmestkosten		f 1563,-

De rundveebezetting

BIJLAGE VIa

	Gemiddelde		Stalperiode								Weideperiode										Jaar- gem. st.	gve	Grootveeën- gemiddelde	
	stal	weide	11	12	1	2	3	4	4	5	6	7	8	9	10	11			jaar	stal	weide			
	stuks	nov.	dec.	jan.	febr.	mrt.	apr.	apr.	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.									
Melkkoeien, incl. droogst. drachtige koeien	9,5	10	10	10	10	10	7		10	10	10	10	10	10	10		9,75	1,—	9,75	9,5	10,—			
	1,17	0				1	3	3									0,58	1,—	0,58	1,17	0			
Gekalfde vaarzen	10,67	10	10	10	10	11	13	10	10	10	10	10	10	10	10		10,33		10,33	10,67	10,—			
	2,33	4	4	4	4	2	0	0	4	4	4	4	4	4	4		3,17	0,5	1,59	1,17	2,—			
	3,3	0,5	2	4	4	4	4	2	2	4	4	4	4	4	4	2	2,—	0,4	0,8	1,33	0,25			
	2,—	5,—				2	5	5	5	5	5	5	5	5	5		3,5							
																	0,3	1,—	0,3	0,5	0,1			
Tot. melkgevende koeien	18,30	19,50						3	1								19,30		13,02	13,67	12,35 + 5 kalv.			

Geïnvesteed vermogen

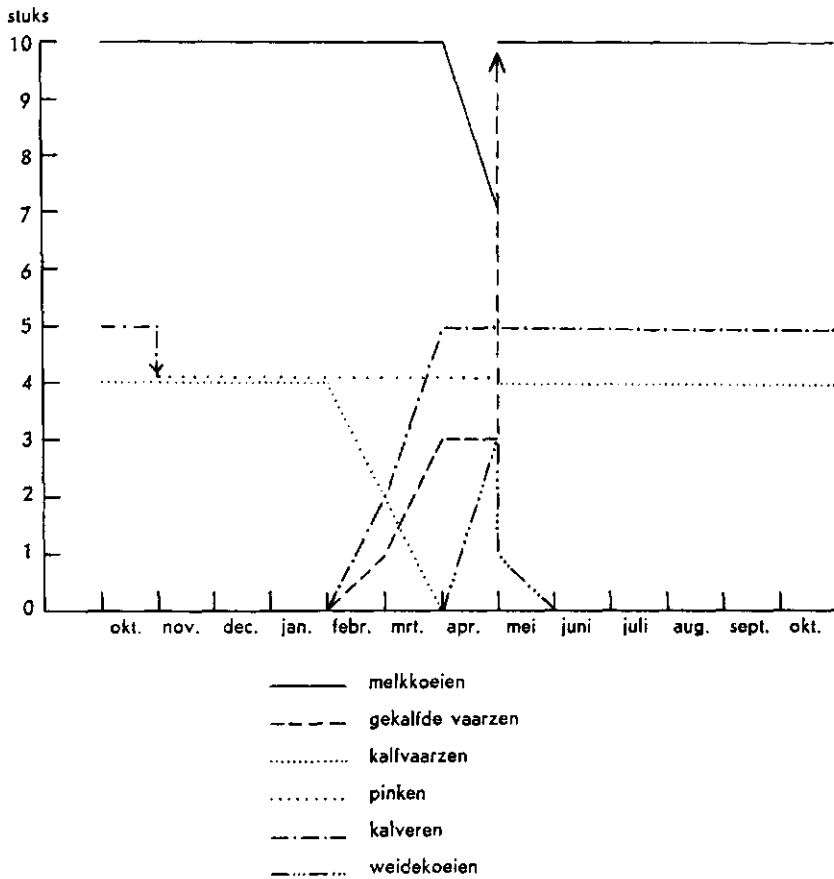
Inventarisatie 1 mei:

Melkgevende koeien	prijs per stuk	f 950,—	aantal dieren	10	totaalbedrag	f 9.500,—
Gedekte pinken/ vaarzen	prijs per stuk	f 500,—	aantal dieren	4	totaalbedrag	f 2.000,—
Kalveren	prijs per stuk	f 200,—	aantal dieren	5	totaalbedrag	f 1.000,—
Vet te weiden koeien	prijs per stuk	f 800,—	aantal dieren	1	totaalbedrag	f 800,—
Werkpaarden	prijs per stuk	f 1.100,—	aantal dieren	1	totaal	f 13.300,—
Waarde van het aanwezige vee						f 1.100,—
						f 14.400,—

Rente levende inventaris
4,5 % van f 14400,— is f 648,—

gve = grootveeënheid
1 melkkoe/mestkoe = 1 gve
1 vaars (1 mei - datum afkalven) = 0,5 gve
1 pink (1 nov. - 1 mei) = 0,4 gve
1 kalf (1 nov. - 31 okt.)

DE RUNDVEEBEZETTING GEDURENDE HET GEHELE JAAR

DE VOEDERBALANS

Uit de opstelling van bijlage VIa blijkt dat er gedurende de stalperiode op het bedrijf 13,67 stuks grootveeëenheden aanwezig zijn. Verder is nog 1 werkpaard aanwezig, hetwelk echter eerst buiten de berekening wordt gehouden.

Op het bedrijf is uit eigen produktie aanwezig:

2,0 ha kuilgras; 13.000 kg/ha	26.000 kg
2,5 ha grashooi; 4.500 kg/ha	11.250 kg
2,0 ha gekuilde stoppelknollen; 17.000 kg/ha	34.000 kg
0,5 ha stoppelknollen; groen gevoederd	8.500 kg
0,5 ha suikerbietenkoppen met blad; 30.000 kg/ha; vers	15.000 kg
0,5 ha suikerbietenkoppen met blad; gekuild	15.000 kg
kriel, beschadigde en onverkoopbare cons. aard.	3.000 kg
1,0 ha zomergerststro	p.m.
1,0 ha roggestro	p.m.

De voederbehoefte is gedurende de stalperiode per gve:

209 kg verteerbaar ruw eiwit (vre) en
1.135 kg zetmeelwaarde (ZW)

Gedurende de stalperiode is dus de totale voederbehoefte

2.857 kg vre en
15.515 kg ZW.

Met de aankoop van 5.400 kg krachtvoeder wordt gerekend dat ruimschoots in deze behoefte kan worden voorzien.

Werkzaamheden	Tarief gld.	Eenheid	Aantal eenheden	Totaal- bedrag gld.
1. Stalmest verspreiden, inclusief mechanisch laden en transport Gemiddelde afstand 750 m	3,— 0,12	m ³ > 500 m, p. 100 m/m ³	80	264,—
2. Grasmaaien met maaikneuzer, gras geleverd bij de silo	135,—	ha	2	270,—
3. Hooi persen uit de wiers	75,—	ha	2,5	187,—
4a. Rogge maaien met de zelfbinder; van één kant maaien	80,—	ha	1	80,—
4b. Zomergerst maaien met de zelfbinder; rond maaien	60,—	ha	1	60,—
5. Dorsen vanuit het hok, rijdende, incl. bindmateriaal en bediening	50,—	uur	p.m.	p.m.
6. Maaidorsen, incl. bindmateriaal	200,—	ha	p.m.	p.m.
7. Cultiveren	30,—	ha 2 x	2,—	60,—
8. Zaadvoor ploegen	40,—		6,5	260,—
9. Sproeien, incl. middelen: suikerbieten, 1 x voor het zaaien suikerbieten, 1 x tegen insecten aardappelen, 3 x tegen phytoftora infestans en coloradokever rogge en zomergerst, 1 x tegen onkruid	85,— 25,—	ha ha	1 4,5	85,— 112,—
10. Dorsen uit de tas, incl. persen stro; personeel: machinist en insteker	2,25	100 kg korrel		157,—
11. Consumptieaardappelen rooien met zakkenrooier; zonder bed. pers. kleine oppervlakte	230,— 250,—	ha ha	0,5	125,—
12. Suikerbieten, afleveren naar laadplaats				70,—
13. Stoppelknollen machinaal plukken, opladen, transport, lossen in silo en afdekken silo	250,—	ha	2,—	500,—
Totaal aan loonwerk				2230,—

De werktuigeninventaris (basisprijzen 1962)

BIJLAGE IX

Werktuig met omschrijving bijzonderheden	Aantal	Prijz per stuk; gld.	Totaal-bedrag; gld.	Afschrijving		Gld.	Onderh. per jr.; gld.	Gebruiks-kosten per jaar
				jaar	%			
Rondgaande paardeploeg; 1 paard; 1 schaar; mestinlegger; werkbr. 26 cm; werkdiepte 18 cm	1	160,-	160,-	13	7,5	12,-	20,-	
Cultivator; 1-paards; 9-tands; werkbr. 130 cm	1	310,-	310,-	13	7,5	23,25	10,-	
Zigzaggege; 3-velds; werkbr. 230 cm	1	105,-	105,-	13	7,5	7,85		
Onkruidgege; werkbr. 300 cm	1	210,-	210,-	13	7,5	15,75		
Weidesleep-kettingege; werkbr. 130 cm	1	130,-	130,-	13	7,5	9,75		
Veenkoloniaal schoffeltuig; 3 aanaarders; 5 schoffels	1	220,-	220,-	13	7,5	16,50	25,-	
Zaaimachine, nokkenrad; 9 pijpen; werkbr. 175 cm	1/4	800,-	200,-	13	7,5	15,-	10,-	
Aardpoormachine, halfautomaatich; 1 rij	1/4	800,-	200,-	13	7,5	15,-	10,-	
Bietenlichter; 1 rijig (voorgekopte bieten)	1/2	200,-	100,-	13	7,5	7,50	10,-	
Grasmaaimachine; 1-paards; werkbr. 105 cm	1/2	1100,-	550,-	13	7,5	41,25	25,-	
Harkkeerder-schudder; 1-paards	1	1325,-	1325,-	13	7,5	99,40	25,-	
Luchtbandenwagen 2 ton; 360 x 180 cm; graanhekken; reserveband	1	1350,-	1350,-	20	5	67,50	50,-	
Pakkenlader	1/3	495,-	165,-	5	20	33,-	10,-	
Gierank; 600 l	1	190,-	190,-	13	7,5	14,25		
Gierpomp met elektromotor; opvoerhoogte 400 cm; 2 à 300 l/min.	1	360,-	360,-	10	10	36,-	10,-	10,-
Weidepomp	2	200,-	400,-	10	10	40,-	20,-	
Rugsproeier	1	125,-	125,-	10	10	12,50	5,-	
Bascule met gewichten	1	150,-	150,-	20	5	7,50		
Elektrische afrasteringsinst., incl. palen en draad	1	550,-	550,-	10	10	55,-	40,-	35,-
Aardappelkiembakken	1	2,-	2,-	10	10	10,-	10,-	
Kleingereedschap	50		850,-	10	10	85,-		
			7750,-			624,-	280,-	45,-

De werktuigeninventaris (basisprijzen 1962)

BIJLAGE IX (vervolg)

Werktuig met omschrijving bijzonderheden	Aantal	Prijz per stuk; gld.	Totaal-bedrag; gld.	Afschrijving		Gld.	Onderh. per jr.; gld.	Gebruiks-kosten per jaar
				jaar	%			
Melkleidinginstallatie:	2	300,-	600,-	10	10	60,-	60,-	60,-
Melkstel-pulsator met 4 tepelhouders	1	675,-	675,-	10	10	67,50	25,-	
Pomppaggregaat met 1,5 pk elektromotor	9 m	8,-	88,-	10	10	8,80		
Vacuümleiding van polytheen, incl. klemmen	4 m	4,-						
	9 m	8,50						
	13 m	5,-	142,-	10	10	14,20		
Melkleiding van polytheen, incl. klemmen	8	30,-	240,-	10	10	24,-		
Melkbussen	4	45,-	180,-	10	10	18,-		
Busdeksels met overloopbochten			100,-	10	10	10,-	25,-	25,-
Reinigingsgereedschap	1	500,-	500,-	10	10	50,-	50,-	
Weidewagen met melkleiding	1	625,-	625,-	10	10	62,50	25,-	70,-
Benzinemotor	1	150,-	150,-	10	10	15,-	25,-	
Melkwagen			3300,-			330,-	210,-	155,-
			7750,-			624,-	280,-	45,-
			11050,-			954,-	490,-	200,-

Rente over het gemiddeld geïnvesteerd kapitaal:
4,5 % van 60 % van de vervangingswaarde à f 11.050,- = f 298,35.

[illegible]

DE BEREKENING VAN DE AFSCHRIJVINGSKOSTEN, DE
RENTE EN DE OVERNEMINGSWAARDE VAN DE VARKENS-
STAL EN DE KIPPENHOKKEN OVER DE JAREN WAARIN
DEZE KUNNEN WORDEN BENUT (EXPLOITATIECYCLUS
31 JAAR)

Aangenomen wordt dat de hokken worden afgeschreven in het aantal jaren dat deze – met het oog op het wisselend arbeidsaanbod – kunnen worden gebruikt, ook al is de levensduur langer.

Een deel van de investeringskosten zal dus door de vader, het andere deel door de zoon moeten worden afgeschreven.

De overnemingswaarde op het moment dat de zoon de exploitatie van het bedrijf voor eigen rekening begint, is dat deel van de bouwkosten dat overeenkomt met het deel van het totale aantal gebruiks jaren dat de zoon deze hokken nog kan benutten.

Voor de berekening van de jaarlijkse kosten voor afschrijving en rente over het in de stallingen geïnvesteerde kapitaal wordt het annuïteitensysteem gebruikt, met dien verstande dat deze kosten afzonderlijk worden berekend voor de periode dat de vader de hokken gebruikt en voor die gedurende welke de zoon deze in gebruik heeft.

Bij het genoemde systeem is de som van de afschrijvingskosten en de rente alle jaren gelijk. Gedurende de eerste jaren wordt dit bedrag gevormd door een hoge rentevergoeding en lage afschrijvingskosten, terwijl gedurende de laatste jaren van de afschrijvingstijdvakken deze verhouding juist andersom is.

Varkens

Als investeringskosten voor de huisvesting van een mestvarken wordt f 120,- aangenomen.

Eén stal voor 50 varkens kost f 6.000,-. Deze stal kan 19 jaar worden gebruikt; eerst 12 jaar door de vader en later 7 jaar door de zoon. De overnemingswaarde na 12 jaar is gesteld op $\frac{7}{19}$ van f 6.000,- = f 2.210,-.

Gedurende de 12 jaar is de annuïteit per varken f 10,30.

In de begroting van het arbeidsinkomen per varken per jaar is gerekend met f 8,- voor de huisvestingskosten (zie blz. 36).

Gedurende deze jaren zal daarom het geschatte arbeidsinkomen wegens hogere huisvestingskosten moeten worden verlaagd met f 10,30 – f 8,- = f 2,30 ^{a)} per varken per jaar.

Voor de zoon wordt de annuïteit gedurende 7 jaar f 7,50 per varken ^{b)}.

Een ander deel van de stallen kan slechts 15 jaar worden benut, nl. 8 jaar door de vader en 7 jaar door de zoon.

De overnemingswaarde is gesteld op f 1.120,-.

De annuïteit voor de vader is gedurende 8 jaar per varken f 12,22 ^{c)}, terwijl de annuïteit voor de zoon gedurende 7 jaar per varken f 9,50 ^{d)} bedraagt.

De huisvesting voor 80 varkens kan slechts door de vader gedurende 8 jaar worden gebruikt. Bij het bouwen wordt met deze korte gebruiksduur reeds rekening gehouden. Daarom worden de investeringskosten van deze stalling op f 90,- per varken gesteld.

De annuïteit is natuurlijk belangrijk hoger en bedraagt f 13,64 ^{e)} per varken.

Het geschatte arbeidsinkomen van f 40,- per varken per jaar, waarbij rekening is gehouden met een afschrijvingstermijn van 25 jaar dient aan de hand van de gemaakte annuïteitenberekening te worden gewijzigd en

- a) te worden verminderd met f 2,30, zodat arbeidsink. wordt f 37,70
- b) te worden vermeerderd met f 0,50, zodat arbeidsink. wordt f 40,50
- c) te worden verminderd met f 4,22, zodat arbeidsink. wordt f 35,78
- d) te worden verminderd met f 1,50, zodat arbeidsink. wordt f 38,50
- e) te worden verminderd met f 5,64, zodat arbeidsink. wordt f 34,36

Leghennen

Als investeringskosten voor de huisvesting en de verzorging van leghennen wordt uitgegaan van een bedrag van f 18,- per gemiddeld per jaar gehouden hen, inclusief de nodige investeringen voor de huisvesting en de verzorging voor de zelf op te fokken kuikens. In dit bedrag zijn ook de kosten opgenomen voor de omvangrijke technische voorzieningen, nodig in verband met de aangenomen vrij lage arbeidsbehoefte per hen. In de berekeningen is met eenheden van 100 hennen gewerkt.

De investeringskosten voor de huisvesting en verzorging van gemiddeld 100 leghennen per jaar zijn f 1800,- per hok.

Vier eenheden kunnen 20 jaar worden benut. Eerst 13 jaar door de vader, daarna 7 jaar door de zoon.

De waarde van deze 4 eenheden bij overneming door de zoon wordt gesteld op $\frac{7}{20}$ van f 7.200,- = f 2.520,-.

Gedurende 13 jaar is de annuïteit per eenheid voor 100 hennen f 149,18.

In de begroting van het arbeidsinkomen van f 400,- per jaar, per gemiddeld gehouden 100 hennen, is een bedrag van f 96,67 gerekend voor huisvestingskosten. (Zie blz. 36.)

Gedurende deze 13 jaar zal dus het geschatte arbeidsinkomen per 100 hennen wegens hogere huisvestingskosten moeten worden verlaagd met f 52,51 ^{a)} per jaar.

De annuïteit voor de zoon is f 106,91 ^{b)} per eenheid voor 100 hennen.

Twee eenheden kunnen 18 jaar worden benut, nl. 11 jaar door de vader en 7 jaar door de zoon. De overnemingswaarde hiervan wordt berekend op f 1.400,-.

De annuïteit voor de vader is f 160,47 ^{e)} en voor de zoon f 118,79 ^{d)} per eenheid voor 100 hennen.

Drie eenheden kunnen 13 jaar worden gebruikt, nl. 8 jaar door de vader en 5 jaar door de zoon. De overnemingswaarde hiervan is f 1.385,- totaal.

De annuïteit voor de vader is f 199,04 ^{e)} en voor de zoon f 157,74 ^{f)} per eenheid voor 100 hennen.

Eén eenheid kan 11 jaar worden gebruikt, nl. 8 jaar door de vader en 3 jaar door de zoon. De overnemingswaarde hiervan is f 490,-.

De annuïteit voor de vader is f 220,66 ^{h)} en voor de zoon f 178,25 ⁱ⁾ per eenheid voor 100 hennen.

Tenslotte worden nog 9 eenheden voor 100 hennen elk gebouwd, welke slechts 8 jaar kunnen worden benut.

Bij het bouwen van deze eenheden is er rekening mee gehouden dat ze verplaatsbaar moeten zijn.

De verkoopwaarde wordt na 8 jaar gesteld op 20 % van de stichtingskosten of f 3.240,-.

De annuïteit over deze eenheden bedraagt per 100 hennen f 234,51 ^{g)}.

Het geschatte arbeidsinkomen van f 400,- per 100 leghennen, waarbij rekening is gehouden met een afschrijvingstermijn van 25 jaar en een eenvoudiger inrichting van de hokken, dient voor hogere huisvestingskosten gedurende de genoemde jaren voor iedere 100 in deze hokken gemiddeld per jaar gehouden leghennen te worden verminderd

- a) met f 52,51, waardoor het arbeidsinkomen f 347,49 wordt;
- b) met f 10,24, waardoor het arbeidsinkomen f 389,76 wordt;
- c) met f 63,80, waardoor het arbeidsinkomen f 336,20 wordt;
- d) met f 22,12, waardoor het arbeidsinkomen f 377,88 wordt;
- e) met f 102,37, waardoor het arbeidsinkomen f 297,63 wordt;
- f) met f 61,07, waardoor het arbeidsinkomen f 338,93 wordt;
- g) met f 123,99, waardoor het arbeidsinkomen f 276,01 wordt;
- h) met f 81,58, waardoor het arbeidsinkomen f 318,42 wordt;
- i) met f 137,84, waardoor het arbeidsinkomen f 262,16 wordt.

VERDERE BIJZONDERHEDEN OVER DE BEDRIJFSVOERING

A. Toelichting op de begroting van het landbouwbedrijf (zonder de pluimvee- en varkenssector)

1. *Kosten*

a. *Arbeid*

In de begroting zijn alleen de kosten (incl. sociale lasten) van betaalde werknemers opgenomen. Eén volwassen persoon, met inschakeling van een loonwerker, kan verder alle werkzaamheden op het landbouwbedrijf (zonder de pluimvee- en varkenssector) verrichten in ongeveer 3000 uur per jaar.

Er wordt daarom gerekend dat deze werkzaamheden gedurende alle jaren van de exploitatiecyclus (met het permanente arbeidsaanbod van de boer) door de boer zelf worden verricht.

Het is vanzelfsprekend dat gedurende de tijdvakken van de exploitatiecyclus, dat er ook arbeidsaanbod is van gezinsleden, deze personen bij verschillende werkzaamheden op het landbouwbedrijf worden ingeschakeld. Sommige werkzaamheden kunnen toch gemakkelijker, vlugger en misschien zelfs beter door meer dan één persoon worden verricht. Het totale arbeidsverbruik in de akkerbouw- en veehouderijsector behoeft hierdoor echter niet te stijgen en kan op max. 3000 uur gesteld blijven.

In de begroting zijn geen kosten opgenomen voor ontvangen burenhulp, evenmin als ontvangsten voor eventueel bij burenen gewerkte uren.

b. *Werk door derden*

Als kosten voor het loonwerk zijn de bedragen opgenomen welke zijn gebaseerd op de tarieven van 1962 in de zandgebieden. Er is verondersteld dat al het graan vanuit de schuur of berg wordt gedorst. Maaidorsen van een gedeelte van het graangewas zal niet veel meer kosten meebrengen dan nu in de begroting voor loonmaaien en -dorsen uit de tas is opgenomen. Wel zal het maaidorsen gedurende de drukke oogstweken een aanmerkelijke arbeidsbesparing geven voor de alleen werkende boer. Deze mogelijkheid is echter in de begroting niet opgenomen, omdat aangetoond zou worden dat de werkzaamheden ook zonder deze arbeidsmethode binnen de grenzen van de gestelde tijd (70 uur per week) kunnen worden verricht.

Gedurende het tijdvak dat de volwassen zoon meewerkt is het arbeidsaanbod op het bedrijf zo groot dat hij b.v. een deel van het loonploegwerk kan verrichten en zodoende de omvang van de post werk door der-

den kan verlagen. Hoewel hierdoor het arbeidsinkomen van het gezin en het inkomen van de boer kunnen worden vergroot is in de begroting met deze mogelijkheid geen rekening gehouden.

N.B. In de arbeidsfilm, bijlage X, zijn de uren voor ontvangen en geleverde burenhulp wel opgenomen. Op de arbeidsfilm is met een x aangegeven, in welke 14-daagse perioden de loonwerker werkzaamheden verricht.

c. *Werktuigkosten*

De berekening van de rente en afschrijving heeft plaatsgehad volgens de thans bij het L.E.I. gebruikte normen. De onderhouds- en gebruikskosten (b.v. voor brandstof en elektriciteit) zijn geschat, waarbij rekening is gehouden met de gebruiksmogelijkheden en gebruiksomstandigheden op het omschreven bedrijf.

Er is gerekend dat de bedragen welke jaarlijks vrijkomen uit de afschrijving steeds in hetzelfde jaar weer worden geïnvesteerd. In de praktijk is dat natuurlijk niet altijd het geval.

d. *Zaaizaad en pootgoed*

Aangenomen is dat ermee kan worden volstaan het ene jaar aangekocht eerste nabouwzaai zaad en het andere jaar zaaizaad van eigen bedrijf te gebruiken.

Verder wordt verondersteld dat in het voorjaar het pootgoed voor de te telen consumptieaardappelen van een poterteeltcombinatie wordt afgenomen of van de handel gekocht.

Suikerbieten- en stoppelknollenzaad wordt ieder jaar gekocht.

e. *Vruchtwisseling en bemesting*

In het bouwplan, waarvoor een begroting is uitgewerkt, zijn vier gewassen opgenomen, nl. als granen: rogge en zomergerst en als hakvruchten: middelvroege en late consumptieaardappelen en suikerbieten. Bovendien wordt er naar gestreefd 2,5 ha stoppelknollen te verbouwen.

Het bouwplan is als volgt uitgewerkt:

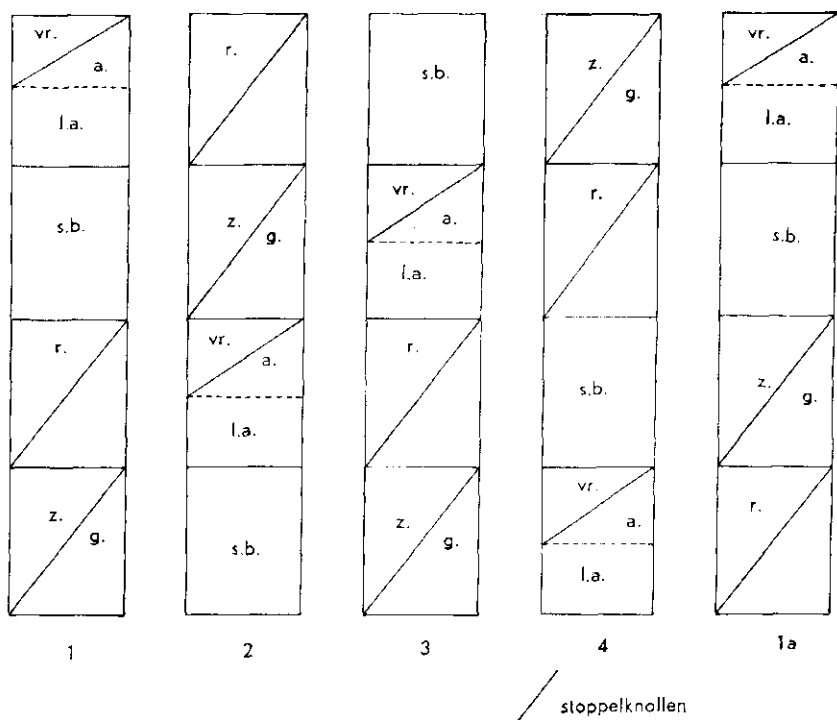
rogge	1 ha	middelvroege consumptieaardappelen	0,5 ha
zomergerst	1 ha	late consumptieaardappelen	0,5 ha
		suikerbieten	1,- ha
granen	2 ha	hakvruchten	2,- ha

De stoppelknollen kunnen worden gezaaid na de middelvroege aardappelen, de zomergerst en de rogge.

Hoewel het bouwplan vrij zwaar is, zal het op goede zandgrond, welke o.a. door een voldoende organische bemesting in een goede cultuurtoestand kan worden gehouden, te verwezenlijken zijn.

Als voorbeeld wordt het volgende vruchtopvolgingsschema gegeven. Er is voor gezorgd dat de gehele oppervlakte van ieder te verbouwen gewas slechts met één voorvrucht is beteeld geweest.

VRUCHTOPVOLGING

De bemesting heeft plaats met de op het bedrijf geproduceerde organische mest en gier en met bijgekochte kunstmeststoffen. Om de omvang van de aan te kopen kunstmeststoffen vast te stellen is door het Instituut voor Bodemvruchtbaarheid te Groningen een meststoffenbalans met een kostenberekening opgesteld. In bijlage V is deze volledig opgenomen, terwijl in de bedrijfsbegroting de berekende aankoopkosten als kosten voor kunstmest zijn opgenomen.

Aangezien de produktie van organische mest in hoofdzaak afhankelijk is van de aanwezige veestapel en deze tijdens de exploitatiecyclus sterk wisselt, is de mest- en gierproduktie gedurende de jaren van de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus zeer verschillend.

Gedurende het laatste 7-jarig tijdvak worden er volgens het voorstel gemiddeld per jaar 150 mestvarkens en 1800 leghennen gehouden. De produktie van de organische mest en gier is dan zo groot dat deze niet geheel op het 10 ha grote bedrijf kan worden aangewend. Er zal gedurende die jaren b.v. 116 ton mest kunnen worden verkocht, waaronder de gehele kippenmestproduktie.

Het is te verwachten dat de te verkopen mest niet geheel de prijs zal opbrengen waartegen de waarde van de mest als opbrengstpost, bij de varkens- en pluimveehouderij overeenkomstig de bemestingswaarde in de kostprijsberekening van varkensvlees is opgenomen, zoals deze is vermeld

in het L.E.I.-rapport No. 400. Tegenover een hier te verwachten klein tekort staat echter in de kostprijsberekening ook een bedrag opgenomen als kosten voor strooisel. Bij de aangenomen bedrijfsvoering is een deel van dit strooisel uit het eigen bedrijf afkomstig, terwijl de waarde hiervan niet als opbrengst is verantwoord.

Omdat het nadelig saldo tenslotte, in verhouding tot de totale uitkomsten, slechts een gering bedrag uit zal maken, wordt volstaan met op deze omstandigheid de aandacht te vestigen.

f. Voederbalans en veevoederkosten

Bij het opstellen van de voederbalans is uitgegaan van de normatieve voederbehoefte voor het vee bij een melkproduktie van 4200 kg melk per jaar per melkkoe, met een goede erfelijke aanleg wat de melkproduktie en het vetgehalte betreft.

Bij het bepalen van de hoeveelheden aan te kopen krachtvoeder is rekening gehouden met de in eigen bedrijf geproduceerde voedermiddelen. Het uit eigen bedrijf te vervoederen ruwvoeder bestaat uit de in bijlage VII genoemde produkten.

g. Pacht

De pacht som per ha voor de landerijen en het bedrijfsgebouw (zonder het woongedeelte) is afgestemd op de laatstbekende gegevens over soortgelijke bedrijven.

h. Overige kosten

Deze zijn ontleend aan bedrijfsboekhoudingen en aan normen voor de kostprijsberekening. Een bedrag voor elektriciteitsverbruik is opgenomen onder „werktuigkosten” en niet, zoals meestal gebeurt, onder de post „algemene kosten”.

Voor de rentevergoeding voor geïnvesteerd kapitaal is 4,5 % in rekening gebracht omdat verondersteld wordt dat, gerekend over een gehele exploitatiecyclus, gemiddeld tegen genoemd percentage kan worden geleend.

2. Opbrengsten

Kan door verschillende oorzaken de spreiding in de produktiekosten gedurende de duur van een exploitatiecyclus belangrijk zijn, de spreiding in de fysieke en/of geldelijke opbrengsten is waarschijnlijk van jaar tot jaar nog groter.

De in de berekening opgenomen kg-opbrengsten worden geacht gemiddeld op goede zandgronden te kunnen worden verkregen. Ook over de verkoopprijs is een schatting noodzakelijk. Bij de geldelijke opbrengst is voor de voedergranen een toeslag van f 175,- per ha geteld.

Voor suikerbieten is met een opbrengstprijs van f 50,- per 1000 kg gerekend. Dit bedrag ligt vrij ver boven de voor de oogst 1960 ontvangen opbrengstprijs en iets boven de prijs voor oogst 1961, echter belangrijk

beneden de garantieprijs welke geldt voor de hoeveelheid suikerbieten waarvan de geproduceerde suiker in het binnenland kan worden afgezet. De aangenomen opbrengst van 40 ton per ha zal vermoedelijk op de meer noordelijk gelegen zandgronden niet gehaald kunnen worden. Het arbeidsinkomen zal daar dan ook met dit bouwplan b.v. f 250,- lager moeten worden gesteld.

Omdat het misschien niet alle boeren gelukt ieder jaar opnieuw voor alle gewassen de aangenomen kg-opbrengsten en/of opbrengstprijzen te verwezenlijken is het totaal van de geldelijke opbrengst van de akkerbouwprodukten met 10 % verminderd, als risicodekking voor een mogelijke opbrengst- en prijsderving.

Bij de vaststelling van de melkopbrengst per koe is, zoals reeds onder punt f is vermeld, aangenomen dat het gehouden rundvee een goede erfelijke aanleg heeft wat betreft de melkproduktie en het vetgehalte van de melk.

De geldelijke opbrengst van de omzet en aanwas van het rundvee is vastgesteld aan de hand van de te verwachten jaarlijkse geboorten en verkopen, welke laatste zijn gewaardeerd tegen de huidige prijzen.

De opbrengstprijs per kg melk is afgestemd op een vetgehalte van 3,7 %.

3. *Gebruikte arbeidsmethoden*

Aan de bedrijfsvoering worden de volgende eisen gesteld:

- a. alle werkzaamheden, welke natuurlijk afhankelijk zijn van het gekozen bedrijfsplan, moeten met inschakeling van een loonwerker en sporadische hulp van een losse werknemer en wederkerige burenhulp, door één persoon in ten hoogste 3000 uur per jaar en 70 uur per week kunnen worden verricht;
- b. de te verkrijgen verhouding tussen kosten en opbrengsten moet aantrekkelijk zijn.

Als gevolg van deze eisen bestaat er een nauwe samenhang tussen het te kiezen bedrijfsplan, de soort en hoeveelheid van het loonwerk en de aan te wenden arbeidsmethoden.

In hoofdstuk II en in bijlagen is een specificatie gegeven van het bouwplan, de bemesting en de veebezetting; in bijlage VIII is op een lijst vermeld welke werkzaamheden door een loonwerker worden uitgevoerd en volgens welke arbeidsmethode deze kunnen worden verricht; in bijlage IX is de werktuigeninventaris gespecificeerd naar werktuig en werkbreedte. Hier kan dus worden volstaan met een uiteenzetting te geven van de arbeidsmethoden volgens welke op het bedoelde bedrijf de belangrijkste werkzaamheden kunnen worden verricht.

De arbeidsfilm is opgesteld aan de hand van het arbeidsverbruik waarmee de werkzaamheden, volgens de volgende arbeidsmethoden, uitgevoerd kunnen worden.

Melken:	machinaal melken met 2 apparaten door de boer, met behulp van het melkleidingsysteem en een weidewagen.
Verzorgen:	in de stal is een waterleiding; in de weide zijn weidepompen; op stal worden hooi en kuilvoeder verstrekt; in de herfst worden 0,5 ha bietenloof en 0,5 ha stoppelknollen vers vervoederd.
Kunstmest strooien:	alle kunstmeststoffen worden met de hand gestrooid; zo nodig worden de meststoffen vooraf gemengd, of worden mengmeststoffen aangewend.
Stalmest uitrijden:	de stalmest wordt door een loonwerker op de wagen gebracht, getransporteerd en mechanisch verspreid.
Gier uitrijden:	het vullen van de giertank geschiedt door middel van een elektrisch aangedreven gierpomp.
Verzorgen grasland:	vóór het weideseizoen en na elke keer beweiden éénmaal slepen met een kettingsleepweideëg.
Gras kuilen:	een loonwerker levert het gemaaidkneusde gras bij de silo. Bij het vullen van de silo wordt (wederkerig) burenhulp verleend.
Hooien:	machinaal maaien; de kanten worden niet met de hand bijgewerkt; intensief schudden/keren/wierzen; daarna persen door loonwerker – pakjes verspreid over het perceel; opladen met de pakkenraper en pakjes inhalen met burenhulp (wederkerig).
Grondbewerking:	eigen werktuigen: eenscharige ploeg, cultivator, zigzagegge en onkruidgge. Al het ploegwerk en een deel van het werk met de cultivator gebeurt door de loonwerker. Alle verdere grondwerkzaamheden geschieden door de boer.
Rogge en zomergerst:	zaaien door de boer met mandelige zaaimachine; verzorgen – éénmaal sproeien tegen onkruid en éénmaal eggen; oogsten – de boer zicht de kanten/hoeken met de hand; de loonwerker komt maaien met de zelfbinder; hokken – door de boer; inhalen – de boer laadt, zonder voerlegger, de schoven op de wagen; bij het lossen wordt de boer geholpen door zijn vrouw; het graan

Nagewas:

wordt in de schuur, in twee klampen, in het vak gezet.

de gehele beschikbare oppervlakte wordt met de zaaimachine met stoppelknollen-zaad ingezaaid.

Omstreeks eind oktober – begin november worden 2 ha stoppelknollen door een loonwerker machinaal geplukt, machinaal opgeladen, naar de silo getransporteerd en daarin gelost. De grond wordt met de gripper op het kuilvoeder gebracht.

Consumptieaardappelen:

poten met halfautomatische pootmachine, met burenhulp (wederkerig);

verzorgen: éénmaal afeggen – driemaal aanploegen – met de hand nawieden; sproeien: late aardappelen driemaal tegen phytoftora infestans, waarvan eenmaal gecombineerd met een bestrijdingsmiddel tegen coloradokevers;

oogsten: 0,50 ha vroege aardappelen worden met de hand geroid en gesorteerd geleverd in de kist, verkocht. 0,50 ha late aardappelen – kanten en hoeken rooien met de hand; de rest geroid door een loonwerker met een zakkenrooier waarbij de boer zelf moet helpen, met toevoeging van één buurman en één betaalde losse arbeider; ingekuild wordt op de hoek van het perceel, met hulp van een losse arbeider;

afleveren: de aardappelen worden verkocht in de kuil, met teruglevering bij de schuur van het kriel en de beschadigde aardappelen.

Suikerbieten:

14 dagen vóór het zaaien wordt het perceel geëgd; daarna sproeien tegen kiemende onkruidzaden; éénmaal rollen direct vóór het zaaien met een gehuurde cambridgerol.

De oppervlakte in twee keer zaaien, met 10 dagen verschil i.v.m. spreiding bij het op enen zetten. Schoffelen tweemaal met veenkoloniaal schoffeltuig. Op enen zetten en wieden met hak.

Rooien:

koppen met handkopschoffel – lichten met een eenrijige paardelichter; gelichte bieten éénmaal eggen en daarna bij elkaar gooien; opladen, rijden en lossen aan de verhar-

de weg door de boer, waar de bieten per vrachtauto worden afgehaald.

Een halve ha blad met de koppen wordt groen vervoederd; de rest wordt bij huis ingekuild.

Dorsen rogge en gerst:

al het graan wordt in één keer gedorst. De loondorser komt met één man bij het dorsgarnituur. Bij het dorsen moet de boer zelf helpen, evenals twee burens (wederkerige hulp) en drie losse arbeidskrachten. Het stro wordt in de berg of schuur geplaatst.

Wel in het totale arbeidsverbruik opgenomen, maar niet over de arbeidsfilm verdeeld, zijn de uren voor:

- a. afwatering, onderhoud erf en wegen,
- b. onderhoud werktuigen en gereedschap,
- c. onderhoud voor gebouwen,
- d. algemene uren (nergens anders onder te brengen uren).

De onder deze punten genoemde werkzaamheden zijn immers niet strikt aan een bepaalde tijd gebonden, hoewel verscheidene ervan toch vóór een bepaalde periode moeten zijn verricht.

B. Toelichting op de begroting en op het arbeidsverbruik in de pluimvee- en varkenssector gedurende b.v. tijdvak I.

In bijlage II is een overzicht gegeven van het wisselende arbeidsaanbod per jaar, gedurende de verschillende tijdvakken van de exploitatiecyclus. In hoofdstuk I is vermeld waarom het wisselende arbeidsaanbod aangewend zal worden in de aan het landbouwbedrijf toe te voegen pluimvee- en varkenssectoren. Aangezien het houden van mestvarkens en leghennen vrij algemeen wordt beschouwd als de eenvoudigste vorm van het uitoefenen van de varkens- en pluimveehouderij, welke door vrijwel iedere in deze takken van bedrijf onderlegde persoon en op alle bedrijven kan plaatshebben, zijn deze vormen in de bedrijfsorganisatie opgenomen. Daarbij wordt er niet naar gestreefd om door middel van een ver doorgevoerde mechanisatie en/of automatisering van de bedrijfsvoering in deze sectoren, met aanwending van het beschikbare arbeidsaanbod, zoveel mogelijk van deze dieren te houden.

Dit is ook de reden waarom hier de weg is gekozen om met het wisselende arbeidsaanbod op een vrij eenvoudige manier, zonder overmatige investeringen, zoveel leghennen en mestvarkens te houden dat een redelijke beloning voor de arbeid kan worden verkregen.

Wanneer de boer de technische hulpmiddelen zover toepast dat in 150 uur per jaar gemiddeld 100 leghennen, inclusief de opfok van de kuikens en in 8 uur per jaar een mestvarken kunnen worden verzorgd, wordt gemeend dat aan dit verlangen kan worden voldaan.

Hierbij zal een bepaalde mate van doelmatigheid bij de huisvesting en de technisering nodig zijn. De investeringskosten hiervan zijn begrepen in de in bijlage XI genoemde kosten voor huisvesting.

Het arbeidsverbruik voor tijdvak I zal nader worden toegelicht.

Verzorgingsuren per jaar voor gemiddeld 900 leghennen en de opfok van 1100 kuikens	1350 uur
waarvan voor de opfok van de kuikens nodig is	180 uur
en voor de verzorging van de hennen	1170 uur

of ongeveer 90 uur per 4 weken.

De arbeidsbehoefte per 4 weken is voor de opfok van 100 kuikens, bij gebruikmaking van een oliëkachelverwarming, waterleiding en voorraadvoederbakken, in de opeenvolgende 4-wekelijkse perioden resp. ongeveer 70 – 26 – 24 – 35 – 25 uur of totaal 180 uur

Wanneer de arbeidsbehoefte voor de verzorging van een varken per jaar 8 uur bedraagt en er 70 varkens worden gehouden is de arbeidsbehoefte per 4 weken ruim 43 uur.

Arbeidsverdeling over het jaar voor de verzorging van varkens, leghennen en opfokkuikens

Perioden van 4 weken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Totaal uren
Verzorging:														
70 mestvarkens	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	44	560
900 leghennen	90	90	90	90	90	90	90	90	90	90	90	90	90	1170
1100 kuikens		70	26	24	35	25								
Uren per week	33	51	40	39	42	40	33	33	33	33	33	33	34	1910

Hierbij is verondersteld dat met de opfok van kuikens in de tweede vier-weekse periode wordt begonnen.

Wanneer in het laatste tijdvak van de exploitatiecyclus het aantal opfokkuikens dubbel zo groot is, kan in de opfok een spreiding worden aangebracht, zodat de piek van de eerste opfokperiode wordt afgevlakt.

Het verzekeringsschema van de boer en de meewerkende gezinsleden

BIJLAGE XIII

Onderwerp verzekering	Premie in guldens per jaar	Boer		Zoon		Dochter	
		jaarkosten verzekering gld.	uitkering gld.	jaarkosten verzekering gld.	uitkering gld.	jaarkosten verzekering gld.	uitkering gld.
1. Overlijden wegens ongeval	0,8 pro mille	40,-	50.000,- ineens	4,-	5.000,- ineens	4,-	5.000,- ineens
2. Blijvende invaliditeit wegens ongeval	0,9 pro mille	68,-	75.000,- ineens	68,-	75.000,- ineens	68,-	75.000,- ineens
3. Uitkering per dag wegens ongeval, gedurende één jaar	3,- per gulden uitkering per dag	45,- ¹⁾	15,- per dag	45,- ¹⁾	15,- per dag	30,- ¹⁾	10,- per dag
4. Ziekenhuis-, operatie-, sanatoriumkosten	jaarkosten	240,- vrouw en 3 kinderen	voor man	100,-		100,-	
5. Uitkering per dag wegens ziekte, max. 365 dagen, met 3 wachtdagen	12,- per gulden uitkering per dag	180,- ¹⁾	15,- per dag	180,- ¹⁾	15,- per dag	120,- ¹⁾	10,- per dag
Jaarkosten		573,-		397,-		322,-	

1) Premie afreikbaar van belastbaar inkomen voor de inkomstenbelasting.

A. De vermogensvorming door de ongehuwde meewerkende zoon

Jaar expl. cyclus	1	2	3	4	5	6	A.O.W., A.W.W. + K.B.W.	A.O.W., A.W.W. + K.B.W.	Inkomsten- belasting	Zakgeld	Kostgeld	Totaal aan premies verz.	Toecoming kapitaal p. jr.	14	15	Rente %
							Belastbaar bedrag	Premie 10 %	Belastbaar bedrag	Bedrag (1)						
19	500				516	-	516	52					464		500	3 1/4
20	500			16	531	-	531	53					478		964	
21	500			31	547	-	547	55					492		1442	
22	500			47		-							63		1934	
23	0			63	63	-									1997	
24	5000		650	65	5715	206	5509	551	4958	553	730	370	2311		4308	4
25	6150		650	172	6972	225	6747	675	6072	828	800	400	2869		7177	
26	6150		650	287	7087	225	6862	686	6176	831	800	400	2950		10127	
27	6150		650	405	7205	225	6980	698	6282	883	800	400	3024		13151	
28	6150		650	526	7326	225	7101	710	6391	907	800	400	3109		16260	
29	6150		650	650	7450	225	7225	723	6502	939	800	400	3188		19448	
30	6150		650	778	7578	225	7353	735	6618	971	800	400	3272		22720	
31	6150		650	909	7709	225	7484	748	6736	1004	800	400	3357		26077	

B. De vermogensvorming door de ongehuwde meewerkende dochter

Jaar expl. cyclus	1	2	3	4	5	6	Totale inkomsten per jaar	Afneembare verz. premie	A.O.W., A.W.W. + K.B.W.	Inkomsten- belasting	Zakgeld	Totaal aan premies verz.	Toecoming kapitaal p. jr.	14	15	Rente %
							Geldwaarde ge- noen vrije kost en inwoning		Belastbaar bedrag	Premie 10 %	Belastbaar bedrag	Bedrag (1)				
22	300			10	800	760	3132	150	760	76	2684	118	684		300	3 1/4
23	750		250	32	800	3132	3167	150	2982	298	2715	123	691		984	
24	2050		250	67	800	3196	3196	150	3017	302	2741	127	717		1675	4
25	2050		250	96	800	3225	3225	150	3046	305	2767	127	739		2392	
26	2050		250	125	800	3256	3256	150	3075	308	2795	132	765		3131	
27	2050		250	156	800	3287	3287	150	3106	311	2833	137	788		3896	
28	2050		250	187	800	3320	3320	150	3137	314	2853	142	811		4684	
29	2050		250	220	800	3353	3353	150	3170	317	2883	147	836		5495	
30	2050		250	253	800			150	3203	320			861		6331	
31	2050		250		800			150							7192	

OPBOUW EN SAMENSTELLING
VAN HET VERMOGEN

Opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer

Jaar expl- cyclus	Arbeidsinkomen van het gezin				Loon gezins- leden	Winst- uitk. meew. gezins- leden	Inkomen van de boer					bruto-in- komen (8 + 9 + 10 - 11)	p A A K en n
	uit boer- derij	uit pluim- vee- houd.	uit varkens- houd.	totaal (2 + 3 + 4)			arbeids- inkomen uit bedrijf (5-6-7)	ink. uit vast- gelegde middelen	kinder- bijslag	betaalde rente			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
begin 1													
einde 1	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2172		405	12706	2	
2	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2130		180	12889	2	
3	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2113			13052	2	
4	8000	2993	2795	13788	3075		10621	2234	70		12925	2	
5	8000	2993	2795	13788	3075		10621	2390	281		13292	2	
6	8000	2315	2795	13110	3075		9943	2495	281		12719	2	
7	8000	2315	2795	13110	3075		9943	2715	377		13035	2	
8	8000			8000			8000	2325	655		10990	2	
9	8000			8000			8000	2856	761		11617	2	
10	8000			8000			8000	2939	1048		11987	2	
11	8000			8000			8000	4456	1048		13504	2	
12	8000			8000			8000	2820	1048		11868	2	
13	8000			8000			8000	2888	1048		11936	2	
14	8000			8000			8000	2997	1048		12045	2	
15	8000			8000			8000	3109	1048		12157	2	
16	8000			8000			8000	3225	1048		12273	2	
17	8000			8000			8000	3344	1048		12392	2	
18	8000			8000			8000	3386	1156		12542	2	
19	8000	1390		9390	500		8890	3615	1587		14092	2	
20	8000	1390	1885	11275	500		10775	3777	2017		16569	2	
21	8000	2062	1885	11947	500		11447	3862	1909		17218	2	
22	8000	2062	1885	11947	800		11147	3996	1072		16215	2	
23	8000	2062	1885	11947	750		11197	4059	402		15658	2	
24	8000	5293	5349	18642	7050	900	10430	5896	281	765	15842	2	
25	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5755	377	1305	14072	2	
26	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5599	332	990	14186	2	
27	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5750			14995	2	
28	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5561			14806	2	
29	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5678			14923	2	
30	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5474			14719	2	
31	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5636			14881	2	
Na overdracht													
Totaal	248000		69897		89025		290546 ¹⁾		19952 ²⁾		422105	7	
		71859		389756		7200		115252		3645			

Zie voor toelichting blz. 120 t/m 122.

¹⁾ Zie toelichting punt 8.

²⁾ Zie toelichting punt 10.

nr	Kostgeld inw. kinderen	Uitgaven v/d huis- houding	Ver- betering ge- bouwen	Vermogensontwikkeling											
				netto- bespa- ringen (14 + 15 - 16 - 17)	toevoe- gingen en ont- trek- kingen	in bedrijf vastgelegde middelen				buiten bedrijf belegde middelen	geleend geld	totaal ver- mogen			
						werkt.; rundvee; veld- invent.	varkens en kippen	boerderij	stalling voor varkens en kippen						
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26			
8		5235	600	4113		24425	14000		9125	450	9000	39000			
6		5935	600	3741		24425	14000		7812	876	4000	43113			
8		5935	600	4113		24425	14000		6439	1990		46854			
8		6935	600	3253		24425	13222		5005	7537		50967			
9		5935	600	4554		24425	13222		3684	12889		54220			
						24425			2304	18823		58774			
7		5935	600	4102		24425	11667		1177	25607		62876			
9		6935	600	3514		24425	11667			30298		66390			
1		7235	600	1606		24425				43571		67996			
4		7435	600	2089		24425				45660		70085			
5		6935	600	2920		24425				48580		73005			
8		6935	600	4103	20000	24425		65000		7683		97108			
3		7935	600	1688		24425		65000		9371		98796			
1		6935	600	2726		24425		65000		12097		101522			
4		6935	600	2799		24425		65000		14896		104321			
2		6935	600	2897		24425		65000		17793		107218			
0		6935	600	2975		24425		65000		20768		110193			
2		8935	600	1057		24425		65000		21825		111250			
3		8935	600	1328		24425		65000	7200	15953		112578			
9		10935	600	804		24425	3111	65000	12927	7919		113382			
1		8935	600	4996		24425	8111	65000	15997	4845		118378			
1		8935	600	4996		24425	9667	65000	15284	8998		123374			
8		10935	600	1693		24425	9667	65000	14539	11436		125067			
2	400	8935	600	3347		24425	9667	65000	44961	1361	17000	128414			
6	1200	8935	600	4241		24425	29000	65000	41486	1744	29000	132655			
0	1600	8935	600	3575		24425	29000	65000	37855	1950	22000	136230			
8	1600	9935	600	2223	24000	24425	29000	65000	34060	9968		162453			
9	1200	9935	600	2784	-7000	24425	29000	65000	30094	9718		158237			
4	1200	8035	600	3439		24425	29000	65000	25950	17301		161676			
9	1600	9450	600	2449	-7000	24425	29000	65000	21620	17080		157125			
6	1600	7135	600	4621		24425	29000	65000	17094	26227		161746			
5	800	8335	600	2590	-21000	24425	14000	65000	9125	30786		143336			
						65000				78336		143336			
6	11200	243700	18600	95336	+9000										

TOELICHTING OP BIJLAGEN XV, XVI, XVII EN XXII

Kolom

- 1 De jaren van de exploitatiecyclus; zo niet anders vermeld hebben de getallen en bedragen achter de genoemde jaren steeds betrekking op de omstandigheden aan het einde van het kalenderjaar.
- 2 Het arbeidsinkomen uit het landbouwbedrijf, afgerond op f 8.000,—; dus zonder de varkens- en pluimveesector.
- 3 en 4 Het arbeidsinkomen uit de varkens- en pluimveesector.
- 5 Het totale arbeidsinkomen uit alle drie bedrijfssectoren.
- 6 Het loon van de gezinsleden; over de jaren 1 t/m 7 dat van de nog meewerkende vader; over de jaren 19 t/m 23 het geschonken bedrag aan de twee meewerkende kinderen, dat op hun spaarbankboekje wordt bijgeschreven; over de jaren 24 t/m 31 het aan deze twee meewerkende kinderen betaalde loon.
- 7 De bedragen welke door de ouders over de jaren 24 t/m 31 als een winstuitkering aan de twee meewerkende kinderen worden toegekend, nl. aan de zoon f 650,— en aan de dochter f 250,—.
- 8 Het verschil tussen het totale arbeidsinkomen van het gezin en het betaalde loon aan de meewerkende kinderen, inclusief de uitgekeerde winstaandelen, minus 3 % voor de premie van de kinderbijslagwet voor loontrekkenden.
- 9 Het totaal van het inkomen van de boer uit andere bronnen, zoals de rente van de in het bedrijf vastgelegde eigen en geleende middelen, welke in de berekening van het arbeidsinkomen als kosten zijn opgenomen. Verder de opbrengst van de buiten het bedrijf belegde middelen en over de jaren 11 t/m 31 bovendien verhoogd met het nettopachtbedrag, inclusief de huur van het woonhuis.
- 10 De ontvangen uitkeringen als kinderbijslag.
Deze uitkering ontvangt de zelfstandige ondernemer wanneer zijn belastbaar inkomen niet meer bedraagt dan f 14.000,— per jaar. Van te voren kan reeds worden gezien gedurende welke jaren, onder normale omstandigheden, een hoger inkomen te verwachten is, nl. nadat begonnen is met varkens en leghennen te houden. Aangezien slechts gedurende een korte reeks van jaren een hoger inkomen samen zal kunnen vallen met de periode waarover kinderbijslag kan worden ontvangen is door middel van b.v. vervroegde afschrijving op de varkens- en kippenhokken, een investeringsaftrek, door het uitkeren van iets meer loon aan de medewerkende kinderen waarschijnlijk te bereiken dat het belastbaar inkomen f 14.000,— niet te boven gaat.
- 11 De voor geleende gelden betaalde rente.

Kolom

- 12 Het bruto-inkomen (kolom 8 + 9 + 10 - 11).
- 13 Het totaal van de te betalen premies voor de A.O.W., A.W.W. en A.K.W. en de aanslagen voor de inkomsten- en de vermogensbelasting. Bij het bepalen van deze bedragen is gebruik gemaakt van de bekende definitieve en vrijwel vaststaande regelingen, zoals deze vermoedelijk zullen zijn in 1963.
- 14 Het netto-inkomen (= het bruto-inkomen, minus te betalen premies en aanslagen vermeld in kolom 13).
- 15 De door de kinderen te betalen kostgelden, zolang deze in het ouderlijke gezin verblijven, à f 800,- per jaar. Er is gerekend dat de zoons over het jaar dat zij op 20-jarige leeftijd uit de militaire dienst komen de helft betalen; dat geldt ook voor de dochters voor het kalenderjaar dat deze 20 jaar worden, evenals voor alle kinderen voor het kalenderjaar waarin zij trouwen. In de tussenliggende jaren betaalt ieder inwonend kind dus f 800,-, behalve de meewerkende dochter. Deze ontvangt de kost en de huisvesting als vergoeding voor haar hulp in de huishouding.
- 16 De jaarlijkse uitgaven voor het gezin, nadat dus de belastingen, enz. zijn betaald. Gemiddeld is dit bedrag f 7.500,- per jaar (exclusief de door de kinderen betaalde kostgelden). Inclusief deze kostgelden is het bedrag gemiddeld over de gehele exploitatiecyclus ruim f 7.900,-. In de bedragen is een spreiding aangebracht in verband met de gezinssamenstelling, vernieuwing van huishoudelijke artikelen enz.
Gedurende de jaren dat de kinderen na hun 20ste jaar nog in huis zijn, is gerekend dat zij hun klee- en zakgeld betalen uit hun zelfverdiend loon.
- 17 Ieder jaar wordt een bedrag van f 600,- uitgetrokken voor de verbetering van de gebouwen.
- 18 Het bedrag dat overblijft voor besparingen nadat uit het netto-inkomen de uitgaven voor de huishouding en voor de gebouwen zijn afgenomen.
Dit bespaarde bedrag is in kolom 26 jaarlijks toegevoegd aan het eindvermogen van het vorige jaar.
- 19 In deze kolom zijn als toevoegingen geboekt de van de ouders ontvangen erfenissen en als onttrekkingen de aan de kinderen uitgekeerde huwelijksgiften.
- 20 Het totaal van het in werktuigen, rundvee, paard en veldinventaris, incl. bedrijfskapitaal, vastgelegde vermogen.
- 21 Het totaal van de in de varkens en kippen vastgelegde middelen.
- 22 Een constant bedrag van f 65.000,- voor het in de boerderij vastgelegde vermogen. Dit bedrag kan constant worden gehouden dank zij de uitgaven vermeld in kolom 17, waardoor de toestand van de gebouwen niet alleen op peil kan blijven, maar te

vens kan worden aangepast aan de technische ontwikkeling in de loop der jaren.

- 23 Het totaal van het nog in de varkens- en pluimveestalling geïnvesteerde vermogen.
- 24 Het totaal van de buiten het bedrijf à 4 % belegde gelden.
- 25 Het totaal van de geleende gelden aan het einde van het jaar.
- 26 Het totale vermogen van de boer en zijn vrouw, zijnde het totaal van de bedragen voor de waarde van de werktuigeninventaris, het rundvee en het paard, de veldinventaris, de varkens en het pluimvee, de boerderij, de stalling voor varkens en pluimvee, de buiten het bedrijf belegde middelen, minus het totale bedrag aan geleende gelden. Het vermogen is elk jaar gelijk aan dat van het voorgaande jaar, vermeerderd met het bedrag van de nettobesparing.

Opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer

Jaar expl- cyclus	Arbeidsinkomen van het gezin				Loon gezins- leden	Winst- uitk. meew. gezins- leden	Inkomen van de boer						pro- A. A.V. K. en tin
	uit boer- derij	uit pluim- vee- houd.	uit varkens- houd.	totaal (2 + 3 + 4)			arbeids- inkomen uit bedrijf (5-6-7)	ink. uit vast- gelegde middelen	kinder- bijslag	betaalde rente	bruto-in- komen (8 + 9 + 10 - 11)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
begin 1													
einde 1	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2172		1710	11401	2	
2	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2174		1575	11538	2	
3	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2080		1350	11669	2	
4	8000	2993	2795	13788	3075		10621	2002	70	1170	11523	1	
5	8000	2993	2795	13788	3075		10621	1915	281	945	11872	1	
6	8000	2315	2795	13110	3075		9943	1817	281	765	11276	1	
7	8000	2315	2795	13110	3075		9943	1754	377	495	11579	1	
8	8000			8000			8000	1159	665	315	9509	1	
9	8000			8000			8000	1363	761		10124	1	
10	8000			8000			8000	1398	1048		10446	1	
11	8000			8000			8000	2865	1048		11913	1	
12	8000			8000			8000	2580	1048	2475	9153	1	
13	8000			8000			8000	2562	1048	2475	9135	1	
14	8000			8000			8000	2584	1048	2475	9157	1	
15	8000			8000			8000	2566	1048	2430	9184	1	
16	8000			8000			8000	2589	1048	2430	9207	1	
17	8000			8000			8000	2572	1048	2385	9235	1	
18	8000			8000			8000	2557	1156	2430	9283	1	
19	8000	1390		9390	500		8890	3044	1587	2835	10686	1	
20	8000	1390	1885	11275	500		10775	3539	2017	3330	13001	1	
21	8000	2062	1885	11947	500		11447	3756	1909	3600	13512	1	
22	8000	2062	1885	11947	800		11147	3704	1072	3510	12413	1	
23	8000	2062	1885	11947	750		11197	3662	402	3510	11751	1	
24	8000	5293	5349	18642	7050	900	10430	5916	281	4860	11767	1	
25	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5789	377	5535	9876	1	
26	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5596	332	5310	9863	1	
27	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5430		4050	10625	1	
28	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5209		3825	10629	2	
29	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	5026		3600	10671	2	
30	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4837		3420	10662	2	
31	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4662		3150	10757	2	
Na overdracht													
Totaal	248000		69897		89025		290546 ¹⁾		19952		333417		
		71859		389756		7200		98879		75960		4	

Zie voor toelichting blz. 120 t/m 122.

¹⁾ Zie toelichting punt 8.

Jaar (3)	Kostgeld inw. kinderen	Uitgaven v/d huis- houding	Ver- betering ge- bouwen	Vermogensontwikkeling									buiten bedrijf belegde middelen	geleend geld	totaal ver- mogen
				netto- bespa- ringen (14 + 15 - 16 - 17)	toevoe- gingen en ont- trek- kingen	in bedrijf vastgelegde middelen									
						werkt.; rundvee; veld- invent.	varkens en kippen	boerderij	stalling voor varkens en kippen						
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26			
13		5235	600	3208		24425	14000		9125	450	38000	10000			
19		5935	600	2824		24425	14000		7812	1971	35000	13208			
25		5935	600	3127		24425	14000		6439	1168	30000	16032			
32		6935	600	2200		24425	13222		5005	1729	26000	19159			
36		5935	600	3471		24425	13222		3684	1028	21000	21359			
40		5935	600	3005		24425	11667		2304	1879	17000	24830			
47		6935	600	2412		24425	11667		1177	1566	11000	27835			
56		7235	600	421		24425				1155	7000	30247			
66		7435	600	891		24425				6243		30668			
72		6935	600	1657		24425				7134		31559			
86		6935	600	2881		24425		65000		8791		33216			
91		7935	600	444		24425		65000		1672	55000	36097			
94		6935	600	539		24425		65000		1228	55000	35653			
94		6935	600	559		24425		65000		1767	55000	36192			
94		6935	600	569		24425		65000		1326	54000	36751			
95		6935	600	590		24425		65000		1895	54000	37320			
95		8935	600	1384		24425		65000		1485	53000	37910			
96		8935	600	1222		24425		65000	7200	1101	54000	36526			
99		10935	600	1856		24425	3111	65000	12927	1679	63000	35304			
100		8935	600	2285		24425	8111	65000	15997	1985	74000	33448			
109		8935	600	2335		24425	9667	65000	15284	2200	80000	35733			
109		10935	600	926		24425	9667	65000	14539	1692	78000	38068			
11	400	8935	600	776		24425	9667	65000	44961	1511	78000	37142			
17	1200	8935	600	1592		24425	29000	65000	41486	1865	108000	37918			
19	1600	8935	600	634		24425	29000	65000	37855	2599	123000	39510			
19	1600	9935	600	696	25000	24425	29000	65000	34060	1864	118000	40144			
29	1200	9935	600	3		24425	29000	65000	30094	1963	90000	64448			
33	1200	8035	600	918		24425	29000	65000	25950	926	85000	64445			
6	1600	9450	600	134		24425	29000	65000	21620	988	80000	65363			
7	1600	7135	600	2172		24425	29000	65000	17094	1184	76000	65229			
2	800	8335	600	227		24425	14000	65000	9125	1882	70000	67401			
								65000		1078	46000	67628			
										2628		67628			
8	11200	243700	18600	32628	+25000										

Opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer

Jaar expl. cyclus	Arbeidsinkomen van het gezin				Loon gezins- leden	Winst- uitk. meew. gezins- leden	Inkomen van de boer						pre- A.G. A.V. K.I. en tir
	uit boer- derij	uit pluim- vee- houd.	uit varkens- houd.	totaal (2 + 3 + 4)			arbeids- inkomen uit bedrijf (5-6-7)	ink. uit vast- gelegde middelen	kinder- bijslag	betaalde rente	bruto-in- komen (8 + 9 + 10 - 11)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
begin 1													
einde 1	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2172		1710	11401	2	
2	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2146		1530	11555	2	
3	8000	3311	2795	14106	3075		10939	2104		1350	11693	20	
4	8000	2993	2795	13788	3075		10621	1999	70	1125	11565	18	
5	8000	2993	2795	13788	3075		10621	1924	281	900	11926	18	
6	8000	2315	2795	13110	3075		9943	1799	281	675	11348	17	
7	8000	2315	2795	13110	3075		9943	1750	377	405	11665	16	
8	8000			8000			8000	1170	665	225	9610	1	
9	8000			8000			8000	1469	761		10230	1	
10	8000			8000			8000	1520	1048		10568	1	
11	8000			8000			8000	1602	1048		10650	1	
12	8000			8000			8000	1687	1048		10735	1	
13	8000			8000			8000	1735	1048		10783	1	
14	8000			8000			8000	1824	1048		10872	1	
15	8000			8000			8000	1917	1048		10965	1	
16	8000			8000			8000	2012	1048		11060	1	
17	8000			8000			8000	2111	1048		11159	1	
18	8000			8000			8000	2133	1156		11289	1	
19	8000	1390		9390	500		8890	2342	1587		12819	1	
20	8000	1390	1885	11275	500		10775	2482	2017		15274	1	
21	8000	2062	1885	11947	500		11447	2545	1909		15901	2	
22	8000	2062	1885	11947	800		11147	2658	1072		14877	2	
23	8000	2062	1885	11947	750		11197	2704	402		14303	2	
24	8000	5293	5349	18642	7050	900	10430	4487	281	720	14478	2	
25	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4332	377	1260	12694	19	
26	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4198	332	990	12785	2	
27	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4372			13617	2	
28	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4448			13693	3	
29	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4559			13804	3	
30	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4627			13872	3	
31	8000	5293	5349	18642	8200	900	9245	4788			14033	3	
Na overdracht													
Totaal	248000		69897		89025		290546 ¹⁾		19952 ²⁾		381224	6	
		71859		389756		7200		81616		10890			

Zie voor toelichting blz. 120 t/m 122.

¹⁾ Zie toelichting punt 8.

²⁾ Zie toelichting punt 10.

1-jarige exploitatiecyclus; beginvermogen f 10.000,-

BIJLAGE XVII

n	Kostgeld inw. kinderen	Uitgaven v/d huis- houding	Ver- betering ge- bouwen	Vermogensontwikkeling								geleend geld	totaal ver- mogen
				netto- bespa- ringen (14 + 15 - 16 - 17)	toevoe- gingen en ont- trek- kingen	in bedrijf vastgelegde middelen				buiten bedrijf belegde middelen			
						werkt.; rundvee; veld- invent.	varkens en kippen	boerderij	stalling voor varkens en kippen				
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	
						24425	14000		9125	450	38000	10000	
		5235	300	3508		24425	14000		7812	1271	34000	13508	
		5935	300	3141		24425	14000		6439	1785	30000	16649	
		5935	300	3424		24425	14000		5005	1643	25000	20073	
		6935	300	2516		24425	13222		3684	1258	20000	22589	
		5935	300	3799		24425	13222		2304	1437	15000	26388	
		5935	300	3351		24425	11667		1177	1470	9000	29739	
		6935	300	2774		24425	11667			1421	5000	32513	
		7235	300	804		24425				8892		33317	
		7435	300	1279		24425				10171		34596	
		6935	300	2060		24425				12231		36656	
		6935	300	2123		24425				14354		38779	
		7935	300	1190		24425				15544		39969	
		6935	300	2238		24425				17782		42207	
		6935	300	2308		24425				20090		44515	
		6935	300	2381		24425				22471		46896	
		6935	300	2476		24425				24947		49372	
		8935	300	555		24425				25502		49927	
		8935	300	817		24425			7200	19119		50744	
		10935	300	259		24425	3111		12927	10540		51003	
		8935	300	4449		24425	8111		15997	6919		55452	
		8935	300	4469		24425	9667		15284	10545		59921	
		10935	300	1266		24425	9667		14539	12556		61187	
	400	8935	300	3018		24425	9667		44961	1152	16000	64205	
	1200	8935	300	3874		24425	29000		41486	1168	28000	68079	
	1600	8935	300	3126		24425	29000		37855	1925	22000	71205	
	1600	9935	300	1799	25000	24425	29000		34060	10519		98004	
	1200	9935	300	2403		24425	29000		30094	16888		100407	
	1200	8035	300	3291		24425	29000		25950	24323		103698	
	1600	9450	300	2259		24425	29000		21620	30912		105957	
	1600	7135	300	4594		24425	29000		17094	40032		110551	
	800	8335	300	2695		24425	14000		9125	65696		113246	
										113246		113246	
	11200	243700	9300	78246	+25000								

Het schema van het arbeidsaanbod tijdens de exploitatiecyclus (duur 34 jaar), als gevolg van de gezinscyclus; BIJLAGE XVIII

Tijdvakken	I-16 j.		II-10 j.						III-8 j.					
			IIa-2 j.		IIb-5 j.		IIc-3 j.		IIIa-2 j.		IIId-3 j.		IIIe-3 j.	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
<i>Arbeidskrachten</i>														
Boer	31	3000	47	3000	49	3000	54	3000	57	3000	59	2000	62	1500
Boerin	30	0	46	500	48	500- 750	53	500- 0	56	0				
Dochter			17	500	19	1000- 1250	24	1000	27	0				
Zoon					15	0- 1300	20	2500- 3000	23	3000	25	3000	28	3000
<i>Arbeidsaanbod</i>														
Permanent		3000		3000		3000		3000		3000		3000		3000
Wisselend		0		1000		1800-2800		4000		3000		2000		1500

Kolom 1: leeftijd medewerkende gezinsleden aan het begin van het kalenderjaar.

Kolom 2: werkuren per jaar.

*Het arbeidsaanbod en de arbeidsbehoefte in de pluimvee- en mestvarkenssector;
exploitatiecyclus 34 jaar*

BIJLAGE XIX

Jaren van de exploita- tiecyclus	Jaren	Leghennen à 1½ uur p. jr. ¹⁾		Mestvarkens à 8 uur p. jr.		Totale arbeids- behoefte uren per jaar	Wisselend arbeids- aanbod uren per jaar	Meer of minder uren per jaar dan aanbod
		aantal hennen	arbeids- behoefte	aantal varkens	arbeids- behoefte			
17-18	2	600	900	0	0	900	1000	+100
19	1	600	900	70	560	1460	1800	+340
20 t/m								
24	4	1000	1500	70	560	2060	2000-2800	- 60/+ 740
25 t/m								
28	5	1000	1500	100	800	2300	3000-4000	-700/+1700
29 t/m								
31	3	800	1200	100	800	2000	2000	+40
32 t/m								
34	3	600	900	70	560	1460	1500	+40

¹⁾ Inclusief uren voor de opfok van kuikens.

DE UITKOMSTEN VAN DE BEREKENINGEN VAN DE
AFSCHRIJVINGSKOSTEN, DE RENTE VAN DE VARKENS-
STAL EN KIPPENHOKKEN OVER DE JAREN WAARIN DEZE
KUNNEN WORDEN BENUT
(exploitatiecyclus 34 jaar)

Volgens het schema van bijl. XIX kunnen tijdens de 34-jarige exploitatiecyclus

6 kippenhokken ¹	gedurende 18 jaar worden gebruikt (geval a)
2 kippenhokken	gedurende 12 jaar worden gebruikt (geval b)
2 kippenhokken	gedurende 9 jaar worden gebruikt (geval c)

Voor de vermelde gebruiksduur van de hokken zijn de volgende huisvestingskosten, per jaar, per 100 hennen (incl. opfokhokken voor de kuikens) berekend op:

- a. f 148,02 of f 51,53 hoger,
- b. f 197,40 of f 100,73 hoger,
- c. f 247,63 of f 150,96 hoger, dan bij een normale afschrijvingsperiode van 25 jaar het geval zou zijn.

Worden de hogere huisvestingskosten gedurende deze jaren op het geschatte arbeidsinkomen van f 400,— in mindering gebracht, dan kan bij deze bedrijfsvoering het arbeidsinkomen per 100 hennen worden gesteld op:

- a. voor 600 hennen, gedurende 18 jaar op f 348,65 per 100 hennen,
- b. voor 200 hennen, gedurende 12 jaar op f 299,27 per 100 hennen,
- c. voor 200 hennen, gedurende 9 jaar op f 249,04 per 100 hennen.

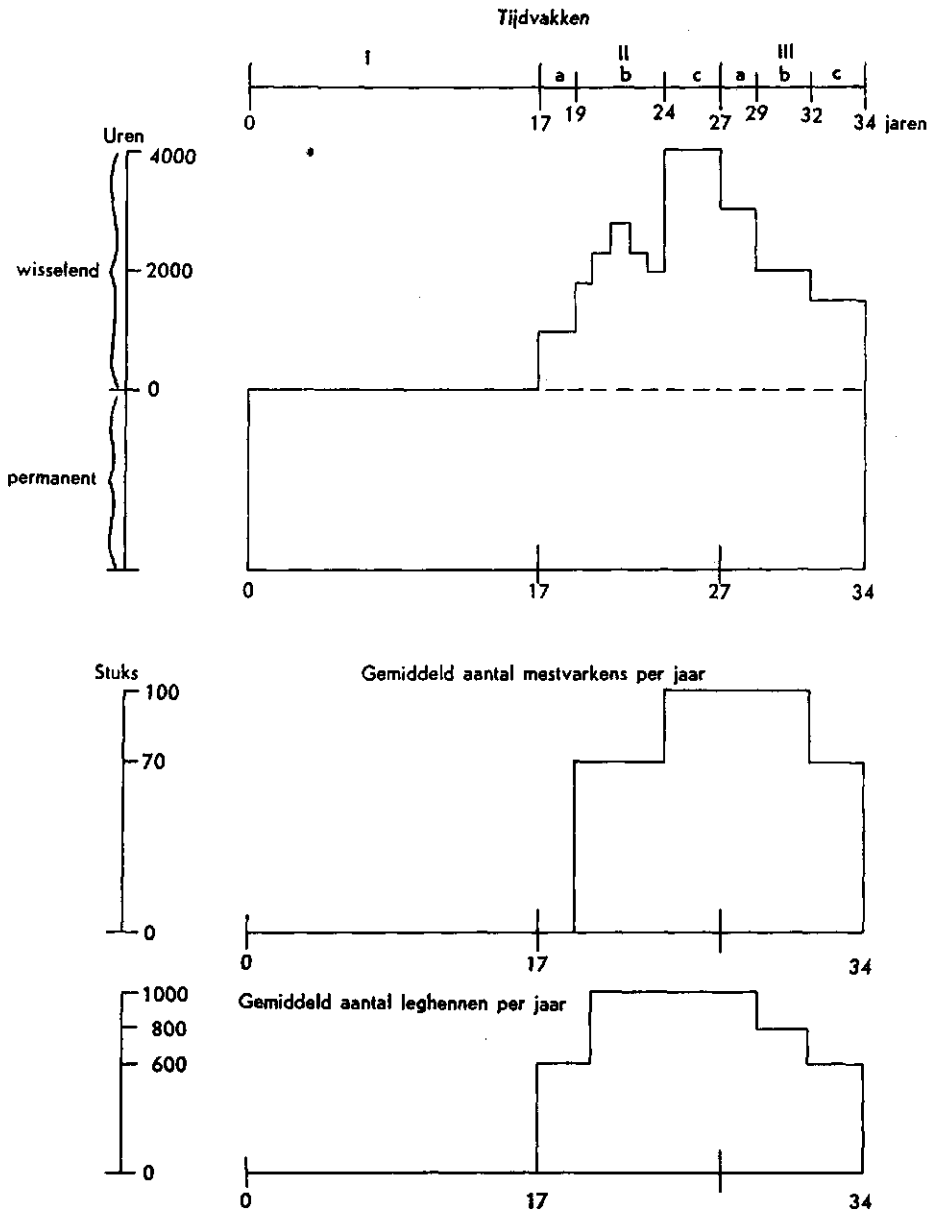
In deze 34-jarige exploitatiecyclus kan gedurende 16 jaar een stalling voor 70 mestvarkens worden benut.

De hokken voor nog 30 varkens worden gedurende de cyclusjaren 25 t/m 31, dus 7 jaar gebruikt.

De kosten voor huisvesting zijn voor deze omstandigheden berekend op respectievelijk f 10,68 en f 18,19 per varken per jaar. Dit is respectievelijk f 2,68 en f 10,19 hoger dan bij een normale afschrijvingsperiode van 25 jaar, zoals die bij de kostprijsberekening van het varkensvlees wordt gebruikt. Het aangenomen arbeidsinkomen van f 40,— per varken per jaar moet daarom met deze bedragen worden verminderd en worden gesteld op f 37,32 en f 29,81.

¹ Per hok voor 100 hennen.

Schematisch overzicht van het arbeidsaanbod gedurende de exploitatie-cyclus (duur 34 jaar) en de aantallen te houden mestvarkens en leghennen als werkgelegenheid voor het wisselende arbeidsaanbod

Opbouw en samenstelling van het vermogen van de boer

Jaar expl.- cyclus	Arbeidsinkomen van het gezin				Loon gezins- leden	Winst- uik. meew. gezins- leden	Inkomen van de boer						pr A. A. K. en ri
	uit boer- derij	uit pluim- vee- houd.	uit varkens- houd.	totaal (2 + 3 + 4)			arbeids- inkomen uit bedrijf (5-6-7)	ink. uit vast- gelegde middelen	kinder- bijslag	betaalde rente	bruto-in- komen (8 + 9 + 10 - 11)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
begin 1													
einde 1	8000			8000			8000	1296	70		9366	1	
2	8000			8000			8000	1314	281		9595	1	
3	8000			8000			8000	1380	377		9757	1	
4	8000			8000			8000	1397	761		10158	1	
5	8000			8000			8000	2834	1048		11882	1	
6	8000			8000			8000	2556	1048	2520	9084	1	
7	8000			8000			8000	2575	1048	2520	9103	1	
8	8000			8000			8000	2556	1048	2475	9129	1	
9	8000			8000			8000	2577	1048	2475	9150	1	
10	8000			8000			8000	2559	1048	2475	9132	1	
11	8000			8000			8000	2581	1048	2475	9154	1	
12	8000			8000			8000	2563	1048	2430	9181	1	
13	8000			8000			8000	2586	1048	2430	9204	1	
14	8000			8000			8000	2569	1048	2385	9232	1	
15	8000			8000			8000	2554	1156	2430	9280	!	
16	8000			8000			8000	2585	1587	2520	9652	!	
17	8000	2092		10092	250		9842	3251	2017	3105	12005	!	
18	8000	2092		10092	250		9842	3246	1909	3240	11757	1.	
19	8000	2092	2612	12704	2550	250	9796	3893	1168	3555	11302	1.	
20	8000	3189	2612	13801	2550	250	10893	4364	761	4230	11788	1.	
21	8000	3189	2612	13801	2550	250	10893	4276	665	3375	12459	1.	
22	8000	3189	2612	13801	2550	250	10893	4210	332	3240	12195	2.	
23	8000	3189	2612	13801	2050	250	11408	4150		3105	12453	2.	
24	8000	3189	3506	14695	7175	900	6354	4240		3285	7309	1.	
25	8000	3189	3506	14695	8200	900	5298	4279		3240	6337	1.	
26	8000	3189	3506	14695	8200	900	5310	4192		3465	6037	1.	
27	8000	3189	3506	14695	6150	650	7691	4083		3645	8129	1.	
28	8000	3189	3506	14695	6150	650	7691	3967		3465	8193	1.	
29	8000	2690	3506	14196	6150	650	7192	3782		3285	7689	1.	
30	8000	2690	3506	14196	6150	650	7192	3716		3105	7803	1.	
31	8000	2690	3506	14196	6150	650	7192	3591		2925	7858	1.	
32	8000	2092	2612	12704	6150	650	5700	3300		2925	6075	10	
33	8000	2092	2612	12704	6150	650	5700	3234		2700	6234	11	
34	8000	2092	2612	12704	6150	650	5700	3150		2610	6240	11	
Na overdracht													
Totaal	272000		48944		85525		272587 ¹⁾		21564		313922		
		49323		370267		9150		105406		85635		45	

Zie toelichting blz. 120 t/m 122.

¹⁾ Zie toelichting punt 8.

n	Vermogensontwikkeling											
	Kostgeld inw. kinderen	Uitgaven v/d huis- houding	Ver- betering ge- bouwen	netto- bespa- ringen (14 + 15 - 16 - 17)	toevoe- gingen en ont- trek- kingen	in bedrijf vastgelegde middelen				buiten bedrijf belegde middelen	geleend geld	totaal ver- mogen
						werkt.; rundvee; veld- invent.	varkens en kippen	boerderij	stalling voor varkens en kippen			
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
						24425				4575		29000
2		6935	600	457		24425				5032		29457
0		5935	600	1645		24425				6677		31102
3		7435	600	433		24425				7110		31535
2		7435	600	907		24425				8017		32442
5		7735	600	2050		24425		65000		1067	56000	34492
		6935	600	493		24425		65000		1560	56000	34985
8		6935	600	510		24425		65000		1070	55000	35495
9		6935	600	534		24425		65000		1604	55000	36029
7		7935	600	448		24425		65000		1156	55000	35581
1		6935	600	536		24425		65000		1692	55000	36117
		6935	600	556		24425		65000		1248	54000	36673
1		6935	600	566		24425		65000		1814	54000	37239
2		6935	600	587		24425		65000		1401	53000	37826
8		8935	600	1387		24425		65000		1014	54000	36439
0		8935	600	1225		24425		65000		1789	56000	35214
2		10935	600	2783		24425		65000	10800	1206	69000	32431
4		8935	600	1429		24425	4667	65000	10398	1370	72000	33860
5		8935	600	910		24425	4667	65000	18378	1300	79000	34770
8		10935	600	1622		24425	11167	65000	24769	1787	94000	33148
2		8935	600	597	+20000	24425	14778	65000	23357	1185	75000	53745
5	400	8935	600	1520		24425	14778	65000	21882	1180	72000	55265
7	1200	8935	600	1712		24425	14778	65000	20341	1433	69000	56977
8	1200	10355	600	-7	-2000	24425	14778	65000	22331	1436	73000	54970
2	1600	8035	600	-1163		24425	14778	65000	20264	1340	72000	53807
3	2000	8455	600	-1992	-2000	24425	17778	65000	18104	1608	77000	49915
8	1200	7985	600	-2427	-4000	24425	17778	65000	15847	1438	81000	43488
1	800	5335	600	1386		24425	17778	65000	13488	1183	77000	44874
9	800	5335	600	1424		24425	17778	65000	11023	1072	73000	46298
6	800	5335	600	1061		24425	16222	65000	8943	1769	69000	47359
7	800	5335	600	1132		24425	16222	65000	6769	1075	65000	48491
8	400	5755	600	153	-2000	24425	16222	65000	4497	1500	65000	46644
4		5435	600	-1031		24425	11667	65000	3063	1458	60000	45613
7		4935	600	92		24425	11667	65000	1565	1048	58000	45705
2		4435	600	97		24425		65000		1377	45000	45802
65000										19198		45802
2	11200	252600	20400	6802	+10000							